

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ І ПРОЦЕСІВ
ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМ. І. Ф. КУРАСА
НАН УКРАЇНИ

Матеріали
V Міжнародної науково - практичної конференції

**ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ: ГЛОБАЛЬНИЙ ТА
РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ**

**м. Івано-Франківськ
25-26 квітня 2024**

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНИКА
КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ
КАФЕДРА ПОЛІТИЧНИХ ІНСТИТУТІВ І ПРОЦЕСІВ
ІНСТИТУТ ПОЛІТИЧНИХ І ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ІМ. І. Ф. КУРАСА
НАН УКРАЇНИ

ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ: ГЛОБАЛЬНИЙ ТА
РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІРИ

Збірник матеріалів
V Міжнародної науково - практичної конференції
(м. Івано-Франківськ, 25-26 квітня 2024 року)
I частина

Редакційна колегія

Цепенда Ігор Євгенович – ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, доктор політичних наук, професор
Рафальський Олег Олексійович – директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України
Якубів Валентина Михайлівна – доктор економічних наук, професор проректор з наукової роботи Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Калакура Олег Ярославович – доктор політичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу етнополітології Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України
Гурак Ігор Федорович – декан Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат історичних наук, доцент
Климочук Василь Йосифович – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Марчук Василь Васильович – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Монолатій Іван Сергійович - доктор політичних наук, професор кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Доцяк Ігор Іванович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Липчук Оксана Іванівна – кандидатка політичних наук, доцентка кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Ломака Іванна Іванівна – кандидатка політичних наук, доцентка кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Москалюк Михайло Федорович – кандидат політичних наук, доцент кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри. Збірник матеріалів V Міжнародної науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ, 25-26 квітня 2024 р.). – Івано-Франківськ, 2024. – 303 с.

До збірника увійшли матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Політичні процеси сучасності: глобальний та регіональні виміри».

©Кафедра політології,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

ЗМІСТ

Розділ I

Теоретико – методологічні підходи до аналізу політичних процесів

Вдовичин І. Я. Методологічні аспекти проблеми незмінності/плинності людської природи для політичної науки	6
Ключкович А. Ю. Структурний вимір консолідації демократії.....	8
Козьма В. В. Про користь і шкоду історичної політики (перечитуючи Фрідріха Ніцше).....	12
Каламбет І. О. Проблематика аналізу та формування політичних наративів.....	16
Матвієнків С. М. Національні меншини Чеської республіки в органах державної влади.....	19
Поклад В. І. Російська агресія в контексті переформатування глобалізації.....	23
Ушкало К. Ю. Маніпулятивні технології у формуванні політичної колективної поведінки: структурно – функціональний вимір.....	32
Березовська – Чміль О. Б., Ковальчук І. Нормативно – правове забезпечення соціальної безпеки держави.....	34
Іващенко Р. А. Популізм як інструмент антиполітики	37
Лелет Я. Т. Забезпечення інформаційної політики в ЗМІ як складова національної безпеки держави.....	40
Бриндальський А. Маніпулятивні технології в системі загроз політичній безпеці.....	42
Боринська О. Л. Аналіз методів попередження професійного вигорання працівників освітньої сфери.....	44
Каретна О. О., Яценко М. А. Інформаційно – комунікаційні технології та соціальний капітал: природа взаємозв'язку	47
Ломака І. І. Політична безпека як складова національної безпеки України.....	50

Стефурак Я. Є. Чинники модернізації політичної системи України в умовах воєнного стану.....	54
Ткачук В. Д. Політичний імідж та політична репутація як запорука інвестиційної привабливості	57
Бойчук І. В. Кібербезпека як умова стабільного суспільно – політичного розвитку України	59
Міщук А. І., Міщук М. Б. Безпека: сутність поняття, характерні ознаки.....	63
Сливчук В. Ф. Генеза поняття «грумада».....	70
Івасюк І. І. Об'єднані територіальні громади: характерні ознаки.....	74

Розділ II

Політичні інститути та процеси на сучасному етапі суспільного розвитку

Бортніков В. І. Змістовна характеристика поняття «Політичний процес».....	78
Балабан Р. В. До питання спроможності територіальних громад.....	81
Кононенко Н. В. Дуалізм підпорядкування виконавчої влади як чинник інституційної неспроможності уряду.....	96
Ляшенко Т. М. правлячий клас України: спроможність чи популізм.....	104
Бойда А. В., Хомуцький Д. С. Протистояння діючого і экс-президентів У США та в Україні: політичний та правовий аспект.....	107
Івасюта Ю. В. Перейменування населених пунктів Прикарпаття як складова декомунізаційних (деколонізаційних) процесів в Україні в 1993-2023рр.....	114
Микитин М. Д. Вплив соціальних мереж на національну безпеку держави.....	119
Железнік М. Д. Партії національних меншин у Республіці Сербія.....	122
Кавецький О. Я. Методологія дослідження трансформації політичних інститутів України в рамках міжнародного співробітництва.....	127
Ляшенко О. О. Еволюція ідеї В. Чорновола про федеративну Україну: сучасний контекст.....	134

Овчар І. В. Інструменти безперервності та легітимності влади президента в умовах воєнного стану.....	154
Миколайчук О. І. Політичні партії в децентралізації влади в Україні: регіональний вимір.....	168
Бітель Р. В. Концептуальні різновиди визначення потенціалу держави.....	174
Була Р. М. Вплив цифровізації на державне управління.....	181
Струк Б. І. Суспільно – політичні причини та передумови національних революцій в Україні.....	188
Курліковський Б. В. Державні утворення на українських землях під час української революції.....	195

Розділ III

Вибори та електоральні процеси в Україні та країнах Центрально-Східної Європи: глобальний і регіональний виміри

Дервянко С. М. Маніпулювання ідеєю народного волевиявлення для легітимації завершення збройної агресії РФ проти України.....	206
Остапець Ю. О. Демаргіналізація та електоральний ренесанс право радикальних партій у Європейському Союзі (2019 - 2023).....	226
Николаїшин Б. Б. Принципи виборчого права в міжнародних правових актах.....	250
Зелик І. В. Атака на легітимність: як російська пропаганда планує дестабілізацію в Україні через поширення дезінформації про незаконність президентства Володимира Зеленського.....	261
Махно Ю. Функції політичної участі.....	270
Приходько А. «Орбанізм» як один із варіантів практичної реалізації концепту «неліберальної демократії».....	276

Розділ I
Теоретико – методологічні підходи до аналізу політичних процесів

УДК 303.32:316

Вдовичин І. Я.
*доктор політичних наук,
професор кафедри теорії та історії
політичної науки
Львівського національного університету імені Івана Франка*

**МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ
НЕЗМІННОСТІ/ПЛІННОСТІ ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ
ДЛЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ**

Однією з важливих проблем політичного аналізу, якщо не центральною, є питання про природу людської поведінки. Наскільки вона незмінна/плинна. Відповідно – у який спосіб людська поведінка (чинники які її умотивовують) визначають можливість реалізації різноманітних політичних проектів. Достатньо вагомий емпіричний матеріал з політичної історії (щонайменше за 4 тисячі років) радше схиляє до ідеї про суттєві відмінності у сприйнятті політичних цінностей, оптимальних політичних інститутів, інструментів їх реформування на різних етапах людської історії. Для багатьох таке твердження можливо видається подібним до марксистського підходу з базисом і надбудовою. Популярність марксизму багато в чому була зумовлена можливістю через таку просту схему пояснити складне різноманіття політичного життя. Вже в II половині XX століття інтелектуальним пошуком відповідей на світоглядне, економічне, військове протистояння двох політичних і економічних систем стає теорія конвергенції, прихильники якої виходячи з подібності технологій, використовуваних в плановій та ринковій системах, робили висновок про зростання двох моделей. Доволі швидко політичні події перекреслили такі сподівання, оголивши проблему людської поведінки, вибору індивідом тих чи інших культурних та політичних цінностей, зразків організації державної влади. Доволі популярні різноманітні варіанти теорій, які намагаються довести незмінність (однаковість) людської поведінки, під приводом захисту рівних прав і свобод людини радше прагнуть до

уніфікації людської самобутності, зробити людину зручною для опису і керування. А при зіткненні із політичною реальністю демонструють свою схильність заперечувати суб'єктність людини. Більш слушним є підхід який наголошує, що бути кимось означає, зокрема, домагатися чогось і з'ясувати щось конкретне. Ми розуміємо не лише взагалі, а й щось конкретне. Неможливо за жодних обставин викреслити з пізнання ті елементи, які притаманні людині, з її прагненнями і потребами розуміння. Йдеться насамперед про людину, її досвід, традицію і культуру[2, с. 28]. Не завжди досвід і традиція, сформовані під впливом тих чи інших чинників, є прихильними до прав і свобод людини. Цьому можна знайти пояснення і навіть виправдання. Та помилковою буде позиція ігнорування відмінностей історичних і культурних, чи вважати за можливе їх подолати у короткі (за історичними мірками) терміни. Такі соціальні експерименти небезпечні. Руйнуючи певний культурний стандарт, вони переважно не спроможні його заповнити. Найближчим прикладом для нас є історія України 30-х рр. ХХ століття. Основний наратив який просувала радянська пропаганда (і активно продовжує використовувати сучасна російська), і найголовніше – поділяла вагома частка західних інтелектуалів – про успіх радикального соціального експерименту, в результаті якого було вбито мільйони людей, найбільш працьовитих, відповідальних, сумлінних. Знищено майже усю українську інтелігенцію (Розстріляне Відродження). Відбувся акт геноциду який продемонстрував можливість від'ємного соціального відбору, руйнування напрацювань культурної еволюції не однієї сотні років, якщо не тисячоліть. Ф.А. Гаєк наголошував, що людина не просто нав'язала світові зразок, який створила своїм розумом, її розум сам є системою, що постійно змінюється *внаслідок* пристосування людини до свого оточення[1, с. 31]. Відбулося негативне пристосування, зумовлене неймовірним насиллям, яке спонукало зосередитись переважно на фізичному виживанні. Не відбулося і суттєвого економічного зростання. Сільське господарство деградувало, а промисловість, чиї показники були суттєво гіперболізовані, не сформувала модерної виробничої культури, завдала суттєвої шкоди екології, майбутнім потенційним можливостям економічного поступу і феномену, який дослідники описують поняттям

«соціальний капітал». Люди суттєво змінили свої стандарти поведінки, світогляд, переконання (фактично відмовилися їх набувати). Перевагою стало вважатися пристосуванню до обставин. А в умовах покращення матеріального і політичного становища демонструють насильницьке сформовану деструктивність. Переважно проявляючи це у помсті владі, чи то у голосуванні проти тих політичних лідерів, які прагнули до подолання культурно-цивілізаційної руїни, чи в очевидному насильстві.

Новітні технологічні зміни знову надають шанс для соціальних експериментів, спроможних підірвати культурну еволюцію, під гаслами кращого майбутнього. Історична практика довела небезпеки для людської поведінки таких різких поворотів. Виявилось, що людська природа досить пластична, після насильства над нею, не лише фізичного, схильна надавати перевагу тому чи іншому рівню матеріального добробуту (залежно від обстави, які його визначають) у найближчій перспективі, а не віддаленим результатам соціокультурного поступу. Формуючи різноманітні проекти реформ перш за все слід звертати увагу на спроможність суспільства сприйняти модернізаційні нововведення. Руйнування людського нахилу до самотності, прояву індивідуального «Я» дозволяє втілювати ті чи інші проекти соціальної інженерії та в підсумку формує передумови для масштабного відступу від спроможності людини бути перетворюючим суб'єктом. Накопичення великої маси людей-об'єктів створює інструмент для творення тиранії, більш тотальної, завдяки спроможності встановити повний контроль за діями, словами і навіть думками людини.

Список використаних джерел:

1. Гаск Фрідріх А. Конституція свободи. Переклад з англійської: Мирослава Олійник та Андрій Королишин. Львів: Літопис, 2002. 556 с.
2. Квіт С. М. Герменевтика: [навч. посібник]. Київ: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2005. 42 с.

УДК 321.7

Ключкович А.Ю.
*доктор політичних наук,
завідувач кафедри політології і державного управління*

СТРУКТУРНИЙ ВИМІР КОНСОЛІДАЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ

Зростання динаміки сучасних трансформаційних процесів, зниження якості функціонуючих демократій і неліберальні реверси посилюють методологічні труднощі в узагальненні логіки та цілей розвитку перехідних суспільств. Попри множинність підходів до вивчення транзитивних суспільств, важливе теоретичне та інструментально-практичне значення й надалі зберігає аналіз моделі консолідованої демократії, її структурних рівнів і функціональності в сучасних умовах.

В аспекті термінологічного визначення «консолідації демократії» слід підкреслити багатоваріантність підходів, в основі яких різні критерії, але об'єднані єдиним розумінням стабільного та розвиненого демократичного політичного режиму. В структурному аспекті аналітичну цінність зберігає підхід класиків консолідології Х. Лінца та А. Степана, які розуміють консолідацію демократії як утвердження демократії на різних суспільних рівнях (конституційному, поведінковому, ціннісному). Консолідація відбувається за умови визнання громадянами демократичних процедур та інститутів найбільш оптимальним інструментом для регулювання суспільного життя, водночас політичні актори не пробують досягати своїх цілей в антидемократичний спосіб та усвідомлюють необхідність розв'язання конфліктів відповідно до встановлених демократичних правил і конституції [2, с. 5-6].

Структурний вимір консолідації демократії підкреслює методологічну цінність максималістського підходу до критеріїв консолідації, за яким усталення демократії охоплює різні сфери, рівні та виміри життя суспільства. Зокрема, на думку Х. Лінца та А. Степана, основними сферами консолідації демократії є: існування умов для вільного розвитку громадянського суспільства, верховенство права в державі, відносна автономність політичного процесу, лояльність державної бюрократії до демократичного урядування та інституціоналізація економічного суспільства [3, с. 17]. У максималістському підході увага зосереджена не лише на формальних інституціях і процедурах, але й на глибинних соціокультурних змінах, які відбуваються в суспільстві. Поряд з

показниками стійкості демократичних інституцій, забезпечення конкурентності виборів і стабільності електоральних процедур важливою є взаємна адаптація політичної системи та соціокультурного середовища. В даному контексті особливе значення мають суб'єктивно-психологічні аспекти консолідації, які полягають в легітимації демократичних інститутів на рівні масової та індивідуальної свідомості.

Осмислюючи трансформаційні процеси у країнах Центрально-Східної Європи, німецькі політологи В. Меркель [4, с. 144-170] і К. фон Бейме [5, с. 298-299] запропонували модель аналізу демократичної консолідації, що включає чотири рівні: конституційна консолідація, яка передбачає встановлення демократичного конституційного ладу, закріплення демократичних інститутів і правил взаємодії; консолідація партійної системи та системи представництва груп інтересів; консолідація діяльності неформальних політичних суб'єктів, які інтегровані в демократичну систему і діють у межах встановлених демократичних «правил гри»; консолідація громадянського суспільства, яка тісно пов'язана з закріпленням у суспільстві демократичних цінностей і моделей поведінки. Модель В. Меркеля і К. фон Бейме має визначений аналітичний потенціал в аспекті структурного виміру консолідації демократії, відзначається методологічною адаптивністю, що дозволяє її застосовувати до вивчення політико-системних трансформацій у різних перехідних суспільствах.

Консолідація демократії – це складний і тривалий процес, результативність якого може змінюватися під впливом комплексу чинників. Дж. Прідхем пропонує розглядати проблеми завершення транзиту крізь призму т. зв. «негативної» та «позитивної» консолідації демократії [6, с. 20-21]. Негативна консолідація фіксує досягнення часткового ступеня консолідації режиму та передбачає розв'язання тих проблем, які залишилися від перехідного етапу демократизації, а також послаблення або усунення серйозних викликів демократії. На цьому етапі трансформації важлива роль відводиться демократичній орієнтованості елітних груп. Позитивна консолідація передбачає закріплення демократичних цінностей як на елітарному, так і масовому рівнях, а тому потребує відповідних змін у політичній культурі для адекватного сприйняття цінностей демократії.

Позитивна консолідація передбачає довгострокові зміни, тоді як негативна консолідація може бути досягнута за короткий проміжок часу. Т.зв. «мінімалісти» вважають, що для загальної консолідації достатньо близько десяти років, якщо не менше; тоді як на думку «максималістів», консолідація демократії вимірюється десятиліттями [6, с. 22]. Зрозуміло, що ці часові рамки є умовними та залежать від демократизаційної динаміки, яку демонструють конкретні національні варіації. Але враховуючи глибину й окреслені рівні суспільно-політичних змін, завершення процесу консолідації є логічним в розрізі довготривалого періоду. Проходження суспільством стадії негативної консолідації знаменує завершення переходу до демократії, тоді як на стадії позитивної консолідації відбувається вдосконалення функціонуючих інститутів і закріплення демократичної культури на різних рівнях політичної системи, що стабілізує режим ліберальної демократії [1, с. 32].

Динамічна призма Дж. Прідхема співвідноситься з підходом А. Шедлера до аналізу консолідації демократії, що в телеологічному аспекті пов'язує розуміння «негативної» консолідації демократичного режиму зі стабільністю і створенням перешкод для його регресу до недемократії чи напівдемократії, а «позитивної» – з перспективою його прогресу до ліберальної чи високоякісної демократії [7, с. 94].

Отже, в структурному аспекті консолідація демократії – це складний багатовимірний процес, який охоплює взаємопов'язані трансформації на інституційному, громадсько-політичному, політико-культурному рівнях. Досягнення стану консолідованої демократії вимірюється комплексом взаємозалежних інституційних, нормативних і поведінкових якісних змін у перехідному суспільстві, які, з огляду на їх багатомірність і тривалість, важко досягти одночасно. У світлі актуальних тенденцій розвитку в країнах ЦСЄ на передній план висувається проблема якості та функціональності консолідованих демократій, їх здатності протистояти неліберальним викликам і загрозам.

Список використаних джерел:

1. Ключкович А. Перехід до демократії в Словаччині: динаміка та суперечності суспільно-політичних трансформацій: монографія. Ужгород: АУТДОР – ШАРК, 2019. 416 с.

2. Linz J., Stepan A. Problems of Democratic Transition and Consolidation: Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe. Baltimore and London: Johns Hopkins University Press, 1996. 479 p.

3. Linz J., Stepan A. Towards consolidated democracies. *Journal of Democracy*. 1996. Vol. 7. No. 2. P. 14–33.

4. Merkel W. Systemtransformation. Eine Einführung in die Theorie und Empirie der Transformationsforschung. Opladen: Leske + Budrich, 1999. 572 S.

5. Beyme K. v. Osteuropaforschung nach dem Systemwechsel. Der Paradigmawandel der «Transitologie». *Osteuropa*. 1999. Vol. 49. No. 3. S. 285–304.

6. Pridham G. Dynamics of Democratization: a Comparative Approach. London and New York: Continuum, 2000. 330 p.

7. Schedler A. What Is Democratic Consolidation. *Journal of Democracy*. 1998. Vol. 9. No. 2. P. 91–107.

УДК 123

Козьма В. В.

*доктор політичних наук,
головний науковий співробітник
Інституту політичних і етнонаціональних досліджень
імені І. Ф. Кураса НАН України*

ПРО КОРИСТЬ ТА ШКОДУ ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ

(перечитуючи Фрідріха Ніцше)

У кожному суспільстві, у кожній культурі є свої політичні міфи, які активно використовуються для утвердження тієї чи іншої моделі державного устрою, політичної системи, панівного режиму тощо. Але те, що ми спостерігаємо сьогодні в Росії вражає навіть досвідченого вченого. Міфологізація, фальсифікація та перекручування історії, особливо останнім часом, перетворили академічну науку на інструмент досягнення політичних цілей Кремля. Крайнім проявом політизації історії стала маніпуляція та пропаганда.

Загальновідомо, що технології глобального, загальносуспільного маніпулювання ґрунтуються на базових соціально-політичних міфах, що впроваджуються в суспільну свідомість за допомогою таких інструментів як:

- брехня – пряме, відверте підтасовування фактів і поширення неправдивої інформації;

- замовчування – блокування правдивої інформації щодо діяльності того чи іншого суб'єкта політики, події тощо;

- напівправа – препарування інформації, яка об'єктивно і ґрунтовно висвітлює малозначущі деталі й водночас замовчує важливі факти та (або) неправильно інтерпретує події;

- упровадження іміджів і кліше – укорінення в суспільну свідомість бажаних для правлячої еліти стереотипів щодо тих чи інших суб'єктів політики, ідеологічних доктрин, окремих подій і фактів;

- навішування ярликів – бездоказове нав'язування суспільству негативних (з погляду більшості) оціночних категорій з метою компрометації певних суб'єктів політики (партій, суспільно-політичних рухів, індивідів) на кшталт «імперіаліст», «націоналіст», «фашист», «шовініст», «антисеміт» тощо. [1, с. 88].

Сьогодні за допомогою цих інструментів виправдовується агресія Росії проти таких країн як Грузія, Молдова, Україна під гаслом відновлення історичної справедливості та возз'єднання «исконно русских земель». Принцип простий та примітивний: відкриваємо підручник з історії на потрібній сторінці й проголошуємо ці землі своїми лише на тій підставі, що там колись ступав чобіт російського солдата чи хтось розмовляє російською мовою. А якщо серйозно, то російська історична наука давно взяла на озброєння принцип – історію пишуть люди, а переписують її історики під диктування політиків і не гребують у своїх «дослідженнях» такими способами як фальсифікація чи перекручування історичних джерел. По правді кажучи, вивчати історію по джерелах – складний та тернистий шлях тим більше в Російській Федерації де і сьогодні багато тих самих джерел сховано за сімома замками з грифом таємності. Достеменно відомо, що інтерпретація історичних подій часто лежить в площині державної політики. Так, наприклад, вчорашній підручник з історії каже, що Сталін – тиран і злочинець, а теперішній – видатний державний діяч, геніальний полководець. Спробуй розібратися де істина. За великим рахунком краще зовсім не знати й не вивчати історію ніж засвоїти з дитинства знання у вигляді беззаперечних догм. З часом такі «знання» переростають у стійкі переконання та фанатичні вірування. Сумнівам та критичному мисленню там немає місця. Щоб переконати людину в

тому, що вона помилялася чи її ввели в оману потрібно докласти значних зусиль і багато часу. Часто-густо, особливо з людьми похилого віку, це зробити неможливо в принципі. Таку картину можемо спостерігати в російському суспільстві де переважна більшість населення окрім впливу пропаганди зазнала не менш руйнівного впливу з боку деградованої російської історичної науки.

З легкої руки Москви політичне переписування історії стає сьогодні модним трендом. До речі, такий підхід не новий. У свій час його використовували майже всі диктатори які хворіли на манію величі. Так Беніто Муссоліні у своїй зовнішній політиці орієнтувався не багато ні мало на відновленні Римської імперії, правда не відомо точно з якої дати, а його одіозний друг Адольф Гітлер пішов ще далі повіривши у те, що саме йому випала доля встановити тисячолітнє царство Святого Духа на Землі. Правда царство називалось Великонімецький рейх, а святість там визначалася за расовою ознакою.

В цьому місці, варто бути справедливим і наголосити, що українська історична наука часто програє у битвах за історичне минуле (якщо вже вдаватися до подібної риторики). Свого часу росіянам вдалося нав'язати думку, що лише вони є спадкоємцями Київської Русі, Російської імперії, Радянського союзу і не секрет, що до подій 2022 року більшість народів світу сприймали Україну як бунтівну частину Росії. Величезна помилка, на нашу думку, у цьому протистоянні писати власну історію з огляду на теперішні національні інтереси. Чого варті лише теперішні дискусії про історичну приналежність того чи іншого поета, письменника, художника і т. п. Будьмо відвертими, і запитаймо себе чи є серед нас безгрішні? Таким чином можна залишитись взагалі без будь-якої спадщини. Для прикладу нагадаю епізод з біографії, поки що видатного діяча української історії Олександра Довженка.

У жовтні 1934 року в Києві відкрився наймасштабніший за всю його історію архітектурний конкурс: найкращі зодчі Країни Рад представили 26 проектів нового урядового кварталу. Одним з головних застрільників глобальних архітектурних перетворень в Києві несподівано став кінорежисер Олександр Довженко. Ще в квітні 1930-го відбулася нарада партійних і профспілкових діячів Києва, на якому виступив і Довженко. Серед іншого обговорювали створення

нового парку культури на місці Михайлівського. «При вирішенні проблеми будівництва парку Михайлівський монастир попроситься піти, він віджив свій вік, – доводив режисер. – Абсолютно неприпустимо навіть думати, що ці стіни комусь потрібні. Я вважаю, коли ми знесемо Михайлівський монастир, то будівництво парку дасть потрібний ефект».

Довженко наполягав, щоб новий простір для відпочинку простягався взагалі від Львівської площі до Маріїнського палацу. Тому всі зайві будівлі, як він висловився, потрібно було зняти. Переможцем конкурсу на проект урядового кварталу стала робота Йосипа Лангбарда: дві залізобетонні будівлі мали стати на місці Трьохсвятительської церкви та Михайлівського собору, а між ними тягнувся б до неба 70-метровий монумент пролетарського вождя Володимира Леніна. Від нього схилом, де зараз ходить фунікулер, до Дніпра вели би пішохідні сходи.

Однак Довженко, якому на той час став симпатизувати сам Йосип Сталін, не вгавав. (до речі ніхто за язика його не тягнув) «Мене не задовольняє пам'ятник Леніну в 70 м, тому що Софійська дзвіниця (76 м) буде підкреслювати, що пам'ятник маленький, – промовляв режисер на київському з'їзді архітекторів в травні 1937 року. – Чи не дуже багато честі для церкви змагатися з Леніним? Я вважаю, дуже багато честі». Київська комісія таки підготувала акт про те, що Михайлівський собор не має історичної цінності. Його підписали багато експертів. Не погодилися з колегами київський археолог Микола Макаренко і ленінградський мистецтвознавець Дмитро Айналов. Обидва через це опинилися в ГУЛАГу, а Макаренка 1938-го розстріляли.

Виникає запитання і що з цим робити? Думаю варто все ж таки дослухатися думки Фрідріха Ніцше, який у своїй роботі «Про користь та шкоду історії для життя» писав: «...оскільки ми неодмінно маємо бути продуктами колишніх поколінь, то ми водночас є продуктами їхніх помилок, пристрастей і навіть злочинів, і неможливо зовсім відірватися від цього ланцюга. Якщо навіть ми засудуємо ці помилки й вважаємо себе від них вільними, то не усувається факт того, що ми пов'язані з ними нашим походженням» [2, с.43].

Виходячи зі сказаного, все що пережив наш народ в тих чи інших державних утвореннях – це історія України. Без виключення. Від заснування першого

поселення на київських пагорбах до польоту в космос першої людини й не варто піддаватися на провокативні заяви російського диктатора й «розривати могили», щоб з'ясувати якої національності були ті сотні тисяч солдатів, що лежать у братських могилах під Києвом, Курськом, Сталінградом чи Берліном. Перемога у тій війні немає одного власника. Це спільна справа багатьох народів світу.

Отже, аналізуючи російські наративи щодо власної зверхності та приналежності тих чи інших територій мусимо враховувати той факт, що у своїх прагненнях до експансії ця держава не знає меж і єдиним дієвим механізмом здатним зупинити її в цьому є сила. Сила нового світового порядку, що буде базуватися на жорсткому контролі виконання державами норм міжнародного права. А щодо вивчення історії то залишмо цю справу для науковців.

Список використаних джерел:

1. Дмитренко М. А. Політична система України: розвиток в умовах глобалізації та інформаційної революції. Київ: Знання України, 2008. 544 с.
2. Ницше Ф. О пользе и вреде истории для жизни; Казус Вагнера: Эссе . Спб.: Издательская группа «Лениздат», «Команда А», 2013. – 192 с.

УДК 12+30:31:32

Каламбет Ілля Олександрович
*Магістр політичних наук,
аспірант II року навчання
Кафедра теорії та історії
політичних наук
Львівський національний
університет імені Івана Франка*

ПРОБЛЕМАТИКА АНАЛІЗУ ТА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНИХ НАРАТИВІВ

У цьому дослідженні ми ставимо питання відповідних випробувань в аналізі політичних наративів і зокрема їх емпіричного аспекту. Варто зазначити, що в науковій літературі ми не зустрінемо одного визначення терміну політичні наративи. Першочергово проблематика полягає у самому понятті наратив. Наратив за кембріджським словником – це історія або опис подій. Окремим питанням також постає і те, що наратив як термін широко використовується у кінематографі, белетристиці та інших художніх витворах. Відповідно термін про

який ми ведемо мову, походить з інших академічних сфер які не належать політичним наукам.

Незважаючи на похідну терміну ми можемо сказати, що політичний наратив як термін усе частіше згадується у глобальному медіа та політичних науках. У цьому дослідженні ми розглянемо два визначення політичних наративів. На загал ми можемо розділити визначення політичних наративів на дві дифініції а саме; широка та вузька.

Якщо ми підходимо до визначення терміну політичні наративи широко ми розглядаємо його як такі, що можуть бути визначені як політичні наративи з огляду на контекст. Відповідно політичний наратив – це наратив який має у собі елементи політичного, себто владні відносини, колективне прийняття рішень, компроміс, угоди та інше. Такий погляд дає нам велику теоретичну ширину, та надає змогу працювати зі значно ширшим емпіричним матеріалом. Водночас виникає пересторога стосовно трактування, що є а бо не є політичним наративом, й чи не підтасовується якась категорія під такий.

Вузьке визначення є вичерпним і в першу чергу виникає з політичного поля як, наприклад: парламент, політичні партії, уряд, президент, вибори, політичні демонстрації, передвиборчої кампанії, політичні системи, політичні режими, форми правління та інше. Тут ми звужуємо поняття до суто політичного спектра.

Попри неоднозначність терміну варто сказати, що політичний наратив у своїй суті надає людині роль «агента», який є головною дійовою особою в політиці як процесі. Відповідно ми можемо також поглянути на людину у політичних відносинах як спостерігача, що формує власні судження про політичну реальність на основі подій та власного досвіду.

П'єр Бурдьє у власній праці «Соціологія суспільного простору» в межах соціального конструктивізму запропонував власний напрям; структуралістський конструктивізм у якому поєднував соціальну реальність та суб'єктивне сприйняття громадянина; «з допомогою структуралізму я хочу наголосити, що в соціальному світі, і не тільки в символізмі, мові, мітах, існують об'єктивні структури, незалежні від свідомості та волі агентів, здатні спрямовувати або долати їхні практики й уявлення. З допомогою конструктивізму я наголошую, що

існує соціальна генеза, з одного боку схем сприйняття, мислення і дії, які є складовими частинами того, що я називаю, полями та групами та що зазвичай називають соціальними класами».

Вище описане є особливістю наративів як на особистісному когнітивному рівні, так і на загальному соціальному рівні. Особистісно сформований наратив громадянина зазвичай або частково відповідає або не відповідає політичній та суспільній дійсності. Людина протягом свого життя формує відповідні мисленнєві схеми, що допомагають їй зрозуміти оточуючу ситуацію. Водночас на «агента» впливає низка попередньо існуючих об'єктивно існуючих структур, які знаходяться поза його повним контролем.

Якщо у своїй сутності політичний наратив, розглядає громадянина не просто як підлеглого політичній структурі об'єкта, а як повноцінного актора у цій структурі, тоді ми можемо сказати, що політична реальність у межах дослідження політичних наративів є діалектичною. З одного боку ми говоримо про об'єктивні структури, капітал, ресурси та їх розподіл. З іншої про уявлення, мислення, поведінка, міти, символи та інші психологічні та досвідні особистісні атрибути.

Таким чином політичні наративи, несуть у собі дуалізм об'єктивних структур та особистісних психологічних факторів громадянина. Себто ми говоримо про те, що ми намагаємося розглядати політичні наративи не тільки через призму, політичної пропаганди, рішень парламенту, політичних передвиборних кампаній та повідомлень чи то символізмів які у них закладені, а й з призми їх громадянського сприйняття. Відповідно ми можемо говорити в межах аналізу про інтернальні фактори, а саме, політичні знання, суспільні міти, довіра або не довіра владі та інше. В обох випадках ми можемо розглянути громадянина як агента або ж актора відповідного загального наративу.

В межах дослідження наративу соціологині М. Ромерс та Г. Гібсон виокремили чотири його елементи, які локалізують проблематику дослідження. Цими елементами є; «взаємозв'язок елементів», «причино-наслідкова емплемента», «вибіркове використання», «час, послідовність та місце». «Взаємозв'язок елементів» надають подіям сенсу в розумінні агента, пов'язуючи їх між собою. Мало пов'язані або ізольовані події несуть мало ролі. «Каузальна

емпломента» впорядкування взаємозв'язку подій. Термін «емпломента» - локалізування елементів наративу в події, задля збереження причино-наслідковості елементів. «Вибіркове використання» - виділення тих елементів наративу, які є важливими та, які не потребують згадування. «Час, послідовність та місце» - репрезентують вищі три елементи, наголошують на тому, що елементи розташовані відносно один одного. Зокрема цей елемент надає контексту наративу і робить його цілісним.

Важливим елементом у вище означених є власне «вибіркове використання». Ми змушені виділяти лиш першочергово важливі наративи, які глибоко сидять в культурному кодї суспільства і працювати з їх обсягом. Наприклад, ми можемо говорити про широко розповсюджені політичні лозунги, або ж виокремлені слова або ж словосполучення в межах політичної пропаганди чи реклами. Зокрема також можна виділити ці наративи в кіно, відеоіграх, коміксах, книгах та інших видах медіа.

Список використаної літератури

1. Cambridge University Dictionary URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/%D1%81%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%8C/%D0%B0%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9/narrative>.
2. Hayden W. The Value of Narrativity in the Representetion of Reality. 1980. – С. 23.
3. Patterson M. Narratives in Political Science . Annual Reviews. California: Califirnia Unuversity, 1998. – С. 315–331.
4. Shenhav S. Political Narratives and Political Reality. Vol. 27. – 2006. – С. 245–262.

УДК 323.1

Матвієнків С.М.
*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних
інститутів і процесів
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

Чеська Республіка (частка нацменшин становить 35,7%) визначається дослідниками як поліетнічна держава. Головні етноси країни: чехи — 64,3 %, моравці — 5 %, словаки — 1,4 %, інші — 29,3 % населення [1].

Завдяки своєму географічному розташуванню, країна опинилась в епіцентрі трудових міграційних переміщень зі Сходу. Внаслідок цього поряд зі словаками, німцями та поляками, в етнонаціональній структурі населення досить чисельно представлені насамперед етнічні громади українців, в'єтнамців та росіян. Також є білоруси, болгари, хорвати, угорці, роми, русини. У Чехії представникам національних меншин (загалом є чотирнадцять національних меншин) гарантовано право розвивати свою культуру, поширювати і збирати інформацію рідною мовою, об'єднуватися у національні громади. Існує дозвіл на створення регіональних партій, які представляють інтереси національних меншин на місцевому рівні.

У 1998 році Чехія стає членом Рамкової конвенції про захист національних меншин Ради Європи. Тому завершенням тривалого процесу демократизації Чехії після 1989 року стало прийняття 10 липня 2001 року парламентом «Закону про права національних меншин», який відповідає стандартам ЄС. Цей закон став не лише важливою нормативною базою, але також важливим політичним сигналом, оскільки зобов'язав державні органи захищати права представників національних меншин відповідно до міжнародних стандартів. Важливо, що у цьому законі дано визначення поняття «національна меншина» - це громадяни Чехії, які проживають на її території, і зазвичай відрізняють себе від інших громадян своїм спільним етнічним походженням, мовою, культурою і традиціями, становлять кількісну меншість населення і намагаються зберегти і розвивати власну ідентичність, мову та культуру, і водночас виражають та захищають інтереси своїх громад, які історично склалися. Член національної меншини - громадянин Чеської Республіки, який заявляє, що не має чеського громадянства, і висловлює бажання вважатись членом національної меншини разом з іншими, які заявляють, що мають те саме громадянство. Цей закон також надав право національним меншинам, які живуть тривалий час на території Чеської Республіки мати свої муніципалітети [2].

Громадянам, які належать до національних меншин, гарантується право на здобуття освіти рідною мовою, користування нею в офіційному спілкуванні, участь у вирішенні питань, що стосуються меншини. На рівні законодавчих органів влади питання національних меншин зачислені до повноважень Підкомітету з питань національних меншин Палати депутатів і Підкомітету із застосування Хартії основних прав і свобод. На рівні місцевого самоврядування у населених пунктах, де компактно проживають представники національних меншин, можуть також створюватися комітети у справах національних меншин. Правову базу захисту національних меншин у Чеській Республіці складає Конституція та ряд законів, зокрема закон про громадянство. Так, стаття 6 Конституції говорить про те, що політичні рішення виходять із волі більшості, що виражається вільним голосуванням, і що рішення, що приймаються більшістю, враховують права меншості [3]. «Закон про права національних меншин» гарантує особам, які належать до національних меншин право об'єднуватися в національні організації, політичні партії та політичні рухи. У Чеській Республіці особи, які належать до національних меншин, можуть утворювати свої організації без обмежень. Вони є незамінним гравцем у реалізації інтеграційної політики. Ці організації представлені громадськими об'єднаннями, що діють як некомерційні організації. Тільки деякі національні меншини можуть створювати державні корпорації або фонди. Національний принцип був установлений і щодо політичних партій і політичних рухів, але з короткостроковим формальним існуванням (крім циганської Громадянської ініціативи і угорського політичного руху «Співіснування», який зарекомендував себе на місцевому рівні) [4]. І станом на кінець 2013 року було зареєстровано 771 громадська організація національних меншин у Чеській Республіці.

У Чеській Республіці також діє Урядова рада з питань національних меншин (далі - Рада), яка є постійним консультативно-ініціативним органом уряду з питань національних меншин та їх членів. У межах своєї компетенції Рада здійснює контроль за дотриманням Конституції Чеської Республіки, Хартії основних прав і свобод, міжнародних договорів про права людини та основні свободи, законів та інших правових норм стосовно осіб, що належать до

національних меншин. Компетенція Ради визначена Законом № 273/2001 Зб., «Про права представників національних меншин» та про внесення змін до деяких актів із змінами, внесеними згідно з Постановою Уряду № 98/2002, закріплюючи умови та спосіб надання субсидій з державного бюджету на діяльність представників національних меншин та підтримка інтеграції членів громади, статуту, правил процедури або Постанови уряду.

Рада також: слідує за виконанням національних міжнародних зобов'язань Чеської Республіки в частині прав осіб, що належать до національних меншин, зокрема тих, про які йдеться у Рамковій конвенції про захист національних меншин, Європейській хартії регіональних мов або мов меншин та інших міжнародних договорів про права людини та основні свободи; організовує підготовку урядових заходів щодо прав осіб, що належать до національних меншин Чеської Республіки; висловлює свою думку щодо проектів законів, проектів урядових доручень та заходів щодо прав меншин до того, як вони будуть представлені уряду; готує рекомендації для уряду та міністерств чи інших адміністративних органів для задоволення потреб меншин, зокрема у сферах освіти, культури та засобів масової інформації; використання рідної мови, соціального та культурного життя; готує для Уряду зведені звіти про їх становище у Чехії, обговорює їх перед поданням уряду щорічно за період попереднього календарного року; співпрацює з органами влади територіальних органів самоврядування у практичному здійсненні національної політики держави; пропонує розподіл коштів, витрачених з державного бюджету на підтримку діяльності національних меншин.

Раду очолює член Уряду, призначений Урядом за пропозицією Прем'єр-міністра. Рада має двох віце-президентів (одного з питань державного управління та одного для національних меншин). Всього в Раді 30 членів, які призначаються урядом і є представниками державних органів, організацій та міністерств [5].

На виборах до Парламенту Чехії у 2017 році перемогла популістична партія чеського олігарха словацького походження Андрея Бабіша, «Акція незадоволених

громадян – 2011» (ANO 2011) (з чеш. «Так»), який і став прем'єр-міністром країни. До Парламенту також пройшла праворадикальна партія «За свободу і пряму демократію» (SPD), очолювана чеським бізнесменом японського походження Томіо Окамура. Але жоден з них не заявив про себе як про представника національної меншини. Попри все держава надає багаторічні програми підтримки діяльності національних меншин: різні дотації та гранти; сприяє утворенню меншинами громадських організацій та спілок.

Список використаних джерел:

1. Населення Чехії. Режим доступу:

https://uk.wikipedia.org/wiki/Населення_Чехії

2. Hofmann, Mahulena (2001). The 2001 Law on National Minorities of the Czech Republic/European Yearbook of Minority Issues, Volume 1, №2, 623-628. Режим доступу: <https://doi.org/10.1163/221161102X00266>

3. Конституция Чехии (Чешской Республики) от 16 декабря 1992 г., Конституция государств Европы, ред. Л.А. Окуньков, Москва: Норма 2001. Режим доступу: <http://www.czinvest.ru/o-chehii/constitution.html#g13>

4. Žemličková, G. Menšiny - základní informace. Národní informační centrum pro mládež. Режим доступу: <http://www.nicm.cz/mensiny-zakladni-informace>

5. Рада уряду з питань національних меншин/. Режим доступу:

<https://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/historie-a-soucasnost-rady-15074>

УДК 316.327

Поклад В.І.

*кандидат філософських наук, доцент
директор ГО «Луганський гуманітарний центр»
(Івано-Франківськ)*

РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ В КОНТЕКСТІ ПЕРЕФОРМАТУВАННЯ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Анотація. У статті аналізується зміна формату глобалізації у сучасному світі через перехід від модернізації (як еволюції окремих суспільств за єдиним ціннісно-нормативним шаблоном) до постмодернізації (як плюралізму моделей розвитку на різних культурних засадах). У час Постмодерну з'являються можливості для реанімації і розвитку історично минулих типів соціального

порядку (неоархаїзація).

Російський варіант Неоархаїки є відновленням традиційного для цього суспільства типу соціального порядку з моноідеологією, ієрархічною організацією влади, підпорядкуванням індивідуального початку соціальному і силовими способами вирішення внутрішніх та зовнішніх проблем. Агресія росії проти України може розглядатися як негативна санкція за суспільний транзит у бік альтернативного соціального порядку і є проявом прагнення розширити ареал незахідної ціннісно-нормативної моделі підтримання соціального порядку традиційним для архаїчного (неоархаїчного) суспільства насильницьким способом.

Ключові слова: глобалізація, модернізація, постмодернізація, неоархаїзація, війна.

Poklad V. Russian aggression in the context of reformatting globalization.

Abstract. The article analyzes the change in the format of globalization in the modern world due to the transition from modernization (as the evolution of individual societies according to a single value-normative template) to post-modernization (as the pluralism of development models on different cultural bases). In the postmodern period, opportunities for resuscitation and development of historically past types of social order (neo-archaization) appear.

The Russian version of Neoarchaics is the restoration of the traditional type of social order for this society with monoideology, hierarchical organization of power, subordination of individual beginnings to social and forceful methods of solving internal and external problems. Russia's aggression against Ukraine can be seen as a negative sanction for the social transition towards an alternative social order and is a manifestation of the desire to expand the area of the non-Western value-normative model of maintaining the social order in a traditional for archaic (neoarchaic) society in a violent way.

Key words: globalization, modernization, postmodernization, neoarchaization, war.

Відомий вислів Карла фон Клаузевіца про війну як продовження політики іншими засобами вже майже 200 років залишається актуальним. Змінюється

характер війн, форми політичних процесів, але використання цього, за визначенням Клаузевіца, «акту насильства з метою змусити противника виконувати нашу волю» залишається в арсеналі і сучасних політичних практик. В свою чергу, політика обумовлена певними закономірностями, дія яких має свою специфіку залежно від історичної ситуації. Останні 40-50 років основним процесом у сучасному мегасуспільстві (Е. Гідденс) є *глобалізація*.

Взагалі глобалізація як процес еволюції суспільства своїм результатом передбачає формування глобального соціального порядку, перетворення світу в єдину глобальну систему [1, с. 81]. Цей порядок, як і будь-який інший, базується на універсалізації загальної ціннісно-нормативної системи, що забезпечує єдиний соціальний контроль в масштабі планети. Культурна глобалізація виступає стрижнем процесу формування нового світового порядку. У другій половині ХХ століття як зразок імпліцитно передбачалась модель індустріального суспільства, як найбільш ефективна в сучасному світі. Ядром ціннісно-нормативної системи, яка претендувала останні 200 років на глобальне домінування, виступають індивідуалізм, економічний лібералізм і політична демократія.

Сучасна індустріальна ціннісно-нормативна система, яка в силу її ефективності стала привабливою для більшості соціумів, склалася в надрах західної цивілізації. Її глобальним антагоністом виступає модель, яку умовно можна назвати східною, ціннісні компоненти якої протилежні західним ідеалам. На Сході колективізм цінується вище індивідуалізму, державний патерналізм переважає над економічним лібералізмом, а політико-ідеологічне домінування носіїв пануючого світогляду вітається більше, ніж демократія і плюралізм в політиці. В цілому можна констатувати, що основний вододіл розрізнення західної і східної моделей соціального порядку проходить по лінії співвідношення суспільного та індивідуального в організації соціального життя: або пріоритет має індивідуальна свобода і діяльність, або домінує суспільний інтерес в різних формах (етнос, релігія тощо).

На основі аналізу історичної динаміки у сучасній науці закріпилося виділення трьох типологічних одиниць. Хоча називаються вони – залежно від підстав – по-різному. По-перше, доіндустріальне суспільство (аграрне,

традиційне, закрите, архаїчне, премодерне (Ф. Фукуяма). По-друге, індустріальне (буржуазне, відкрите, модерне). По-третє, постіндустріальне (технотронне, інформаційне, посткапіталістичне, постмодерне).

Не заглиблюючись в деталізацію відмінностей між різними типологіями, що акцентують увагу на різних аспектах соціального буття, можна позначити основні етапи розвитку суспільства як Архаїка, Модерн і Постмодерн. Підставою для такого поділу є базові інституційні відмінності між суспільствами.

Основними характеристиками *Архаїчного суспільства* є Влада як домінуюча цінність, Армія як модельний (домінантний для інших форм соціальності) інститут, ієрархія, субординація, дисципліна і колективізм як базові соціальні норми.

У суспільстві *Модерну* домінуючою цінністю стає Дохід, модельним соціальним інститутом – Фабрика, а ієрархія, субординація, дисципліна та колективізм, хоч і зберігаються як базові соціальні норми, але виявляються дуже обмеженими (порівняно з попереднім періодом історії) за допомогою суспільного договору, угоди, контракту.

Як домінуюча цінність у суспільстві *Постмодерну* передбачається Знання (інформація), модельного соціального інституту – Університет, базових соціальних норм – мережеві комунікації (на противагу ієрархічним), координація (замість субординації), свобода (замість дисципліни), індивідуалізм (замість колективізму).

Модернізація, як перехід від традиційного (архаїчного) суспільства до індустріального (модерного) довгий час і розглядалася, і здійснювалася як універсальний процес за єдиними стандартами, що дозволило Ф. Фукуямі понад чверть століття тому навіть проголосити «кінець історії» у зв'язку з універсалізацією ліберальної демократії Заходу як остаточної форми управління у людському суспільстві [10].

Перехід від одного типу суспільства до іншого супроводжується аномійним станом (Е. Дюркгейм). Вихід з аномії означав суспільну згоду з новими принципами життя, які суперечили старим нормам. Так було до початку постмодернізації.

Головними ж ознаками суспільства *Постмодерну* стають невизначеність, багатоваріантність, альтернативність, релятивізм практично у всіх життєвих сферах та ситуаціях. «Відбувається конструювання ідентичності виходячи з індивідуального вибору, а не традиційної аскрипції, і навіть фрагментація індивідуальної ідентичності, що змінюється під час життя і від одного соціального оточення до іншого» [1, с. 340]. Підвищується рівень індивідуальної самостійності, багатоманітності у самовираженні у глобальному масштабі, що стає передумовою для відмови від єдиного стандарту соціальних перетворень. Відбувається трансгресія з світу індустріальної уніфікації до мозаїчності особистісної своєрідності [6, с. 11].

Постмодерн, на відміну від Модерну, не призводить до знищення (підпорядкування, відмирання) застарілих соціальних порядків. «Новий світ, що йде на зміну епосі Модерну, – пише О. Неклеса, – народжується у зіткненні трьох історичних тенденцій: модернізації, постмодернізації та демодернізації (неоархаїзації)» [5, с. 16-17]. У суспільстві Постмодерна Архаїка і Модерн отримують додаткові можливості як для самозбереження, так і для подальшого розвитку. І не тільки як «сировина» для Модерну і Постмодерну, а й як принципово інші моделі соціального порядку (хоч і шляхом реанімації «добре забутого старого»).

Постмодерн таким чином радикально змінює глобальну динаміку. Лінійні історичні процеси змінюються синергетичними із найрізноманітнішими біфуркаціями. У ситуації плюралізації тенденцій соціального розвитку, на думку О. Неклеса, «з'являється також ймовірність глобальної альтернативи цивілізації: можливість роздрукування заборонених кодів історії, звільнення соціального хаосу, виходу на поверхню та легітимації світового андеграунду, його злиття з «нездійсненими» та «збанкрутілими» «країнами-ізгоями», сучасними «піратськими республіками», іншими соціальними ефемеріями, що стверджують химерний лад нової світової анархії» [5, с. 23].

Поява глобальних альтернатив цивілізації стала наслідком поступової заміни такої найважливішої інституціональної характеристики колишніх типів суспільства, як субординація на координацію. У глобальному мегасуспільстві

відбувається трансформація його структури від ієрархічної піраміди (з гегемоном, "світовим жандармом" на вершині) до мережевої системи взаємин, в якій диктат відходить на другий план. Президент США Б. Обама, на мою думку, був першим лідером супердержави, який намагався відігравати роль швидше глобального координатора, ніж світового диктатора. Результати «кольорових революцій» і особливо «арабської весни» демонстрували не так тріумфи зовнішньої політики США, як розширення альтернатив цивілізації Модерну в глобальному мережевому мегасуспільстві.

Видається, що тенденція «плюралізації альтернатив» торкнулася навіть бастиону Постмодерну – Сполучених Штатів. Перемога Д. Трампа на президентських виборах 2016 року стала можливою багато в чому завдяки настроям опозиційних щодо специфіки Постмодерну (невизначеність, релятивізм, інформаційно-технологічні інновації тощо) верств населення. За розмитості картини майбутнього актуалізується психологічна захисна реакція пошуку стандартів соціальної комфортності в минулому. У багатьох розвинутих країнах Заходу ми бачимо тенденцію посилення консервативних настроїв, критику постмодерного суспільства і заклики відновлення класичного Модерну.

Таким чином, при переході від модернізації до постмодернізації відбувається *переструктурування глобалізації*, яке інколи вважають деглобалізацією через відсутність єдиної «генеральної» лінії глобального розвитку.

Сучасна росія переживає вже другу (після розбудови радянської репресивної системи) постімперську реконструкцію архаїчного суспільства [6, с. 13]. Формула російської Архаїки (православ'я, самодержавство, народність) є окремим випадком реалізації суттєвих ознак даного типу соціального порядку. Православ'я як моноідеологія (з негативною стигматизацією дисидентів). Самодержавство – ієрархічна організація влади. Народність як підпорядкування індивідуального початку соціальному. За цією ж калькою формувався радянський соціальний порядок: марксизм як єдина ідеологія, та сама ієрархічна організація влади (з особливим впливом силових структур), принцип пріоритету суспільного перед особистим.

Найважливішою характеристикою суспільства Архаїки є його *мілітарність*.

Армія як модельний інститут та насильство як соціальна норма припускають вирішення конфліктних ситуацій силовим способом. Війна взагалі є засобом існування архаїчного суспільства, оскільки його розвиток здійснюється, головним чином, екстенсивним шляхом: через захоплення територій та ресурсів.

У сучасному світі можливості окремих суспільств до модернізації виявилися обмеженими з соціальних (ціннісних), ресурсних, технологічних причин. Зростає розрив між країнами «ядра» та «периферії». Як єдина можливість подолання розриву розглядається не власний розвиток (його інтенсифікація), а вплив на високорозвинені суспільства з метою зниження їхнього глобального статусу. Говорячи мовою П. Сорокіна, ми бачимо тенденцію до вирівнювання як реакцію на надмірну стратифікацію в глобальному масштабі. А найрадикальнішим способом вирівнювання є війна. Першим актом цієї «антистратифікаційної війни» є атака ісламських терористів на США 2001 року.

Війна (агресія) неоархаїчного суспільства відрізняється від такого ж явища періоду Архаїки. У сучасному науковому лексиконі міцно утвердилося поняття «гібридна війна». Саме це поняття найчастіше використовується для характеристики агресії російської федерації проти України. На думку І. Кононова, «гібридність» воєн має на увазі не лише поєднання мілітарних, парамілітарних та немілітарних практик. Ми бачимо ще й гібрид архаїчних, модерних та постмодерних способів ведення воєн. Зокрема, «у конвенційних війнах ефект досягається через пряме придушення інакомислення в умовах монополізації інформаційних потоків... Масова свідомість набуває репресивного характеру стосовно індивіда» [4, с. 30].

Будь-яка війна має як явні, так і латентні функції. Явною функцією агресії російської федерації вважається проголошений політичним керівництвом країни «захист російськомовного населення». Щодо її латентної функції, то тут доречно навести думку П. Сорокіна, який вважав, що війна є колективним покаранням однієї групи іншою [див.: 8, с. 211]. У нашій ситуації агресія росії проти України може розглядатися як негативна санкція за суспільний транзит у бік альтернативного соціального порядку. Важливо, що суспільна підтримка курсу української держави на євроінтеграцію після початку повномасштабної війни

значно посилилась і, за даними соціологів, вперше з 1992 року Україна нарешті вийшла з аномійного стану невизначеності щодо базових принципів функціонування соціуму [див.: 7].

Таким чином переформатування глобалізації (деглобалізація) в ході постмодернізації означає перехід від ієрархічної моделі глобального порядку з домінуванням євроатлантизму до мережевої моделі з формуванням як мінімум двох мегасистем соціального порядку. «Із закінченням холодної війни, - писав ще на початку 90-х років ХХ століття С. Хантінгтон, - підходить до кінця і західна фаза розвитку міжнародної політики. У центр висувається взаємодія між Заходом і незахідними цивілізаціями» [11, с. 34]. Відбувається консолідація антизахідних акторів міжнародної політики. Зокрема, «...путінів режим природно тягнеться (і в самій Росії, і за кордоном) до груп, чия ідеологія підтримує антиліберальну політику та антидемократичні практики» [9, с. 14], оскільки, на думку С. Хантінгтона, «в ісламській, конфуціанській, японській, індуїстській, буддистській та православній культурах майже не знаходять відгуку такі західні ідеї, як індивідуалізм, лібералізм, конституціоналізм, права людини, рівність, свобода, верховенство закону, демократія, вільний ринок, відокремлення церкви від держави» [11, с. 43]

Зменшенню вагомості глобалізації за єдиним стандартом сприяють також процеси *регіоналізації*, з підвищенням ролі місцевих нормативно-ціннісних регуляторів соціальної поведінки. Глобалізація ускладнює інституціональну регуляцію суспільного життя на рівні національних держав і ця регуляція переміщується на регіональний рівень [3, с. 60]. У. Бек і Р. Робертсон вводять в науковий обіг термін «глокалізація» для визначення глобалізації локального з властивою їй фрагментацією, коли руйнується, наприклад, безпосереднє (локальне) сусідство, але одночасно зміцнюється «сусідство» транснаціональне (глобальне). Локальні спільноти глобалізуються, виникають зв'язки і спільноти глокальності; глокалізація продукує нові, невідомі раніше спільноти» [див.: 2, с. 93-94].

Глобальний правовий контроль, як система міжнародних угод, не зможе зберігатися незмінним в умовах світу, що бурхливо змінюється. Суб'єкти

міжнародного правового порядку, який формується зараз в процесі колективної реакції на конфліктні ситуації, будуть змушені для збереження миру і стабільності враховувати всі зазначені вище тенденції, починаючи від допущення обмежень прав і свобод людини (на основі національних традицій) і до законодавчого закріплення прав регіонів на самовизначення аж до відокремлення.

Ситуація на планеті дедалі більше нагадує Європу перших століть нашої ери, коли, ніби непорушний однополярний Pax Romana, з найвищим рівнем культури, науки, права під тиском варварів трансформується на багатополарність феодальної роздробленості. Можна говорити про переформатування глобалізації від модернізації за єдиним стандартом до постмодернізації на різних культурних засадах.

Українське суспільство опинилось на передньому краї західного варіанту глобалізації. Агресія російської федерації стала наслідком переформатування глобалізації і є проявом прагнення розширити ареал незахідної ціннісно-нормативної моделі підтримання соціального порядку традиційним для архаїчного (неоархаїчного) суспільства насильницьким способом.

Список використаних джерел:

1. Аберкромби Н. Социологический словарь. Пер. с англ. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Экономика, 2004. 620 с.
2. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию. Пер. с нем. М.: Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.
3. Кононов І. Соціологія і проблеми просторової організації суспільства. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2004. № 4. С. 57-78с
4. Кононов И. Ф. Теория массового сознания: возможности и ограничения в условиях неконвенциональной войны (по результатам исследований на свободной территории Луганской области). *Грані*. 2018. Т. 21. № 5. С. 28-47.
5. Неклесса А.И. Ordo quadro – четвертый порядок: пришествие постсовременного мира. *Полис*. 2000. № 6. С. 6-27.

6. Неклесса А.И. Постколониальность в глобальном и региональном измерениях. *Вестник РУДН. Серия: Международные отношения*. 2021. Т. 21. № 1. С. 9-19.
7. Сологуб І. Аномія в українському суспільстві. *Вокс Україна*. URL: <https://voxukraine.org/anomiya-v-ukrayinskomu-suspilstvi> (дата звернення 16.04.2024).
8. Сорокин П. Преступление и кара, подвиг и награда. Социологический этюд об основных формах общественного поведения и морали / П. Сорокин; вступ. ст., сост. и примеч. В. В. Сапова. Санкт-Петербург: Изд-во РХГИ, 1999. 618 с.
9. Умланд А. Постсоветське неоевразійство, Путінова система і сучасні європейські ультраправі. *Критика*. 2018. Число 9-10. С. 12-19.
10. Фукуяма Ф. Конец истории? *Вопросы философии*. 1990. № 3. С. 134-148.
11. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? *Полис*. 1994. № 1. С. 33-48.

УДК 37.035:351

Ушкало К.Ю.

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти
кафедри політології, соціології і культурології
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди*

МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ФОРМУВАННІ ПОЛІТИЧНОЇ КОЛЕКТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ: СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Політична колективна поведінка, визначена як масова реакція громадян на політичні події та стимули, є складовою сучасного політичного процесу. Вона відображається у виборчих уподобаннях, участі у політичних діяльностях та загальних уявленнях про політичну реальність. Маніпулятивні технології виступають ключовим інструментом у формуванні такої моделі поведінки, оскільки вони впливають на сприйняття інформації та утворення політичних уподобань. Це є актуальною проблемою в контексті постійної трансформації суспільства та зростання ролі інформаційних технологій [3, с. 124].

Маніпулятивні технології розглядаються як система спеціально розроблених методів та прийомів, спрямованих на управління свідомістю, переконаннями та поведінкою індивідів з метою досягнення певних цілей. У теорії маніпуляцій виділяються різні підходи, включаючи психологічний, соціальний та комунікаційний. Психологічний підхід зосереджується на вивченні механізмів впливу на індивідуальні психологічні процеси, соціальний – на аналізі взаємодії між індивідами та групами в суспільстві, а комунікаційний – на вивченні засобів комунікації як інструментів маніпуляції.

Маніпулятивні технології, що використовуються в політичній сфері, відзначаються високим ступенем складності та мінливості. Класифікація цих технологій може здійснюватися за декількома критеріями. Першим критерієм класифікації є способи впливу, які можуть бути різноманітними та включати у себе такі методи, як маніпуляція інформаційними потоками, емоційний вплив, перекручення фактів тощо. Другий критерій – це цільова аудиторія, яка може бути специфікована залежно від завдань та цілей маніпулятивної кампанії. Наприклад, маніпулятивні технології можуть бути спрямовані на виборців певної вікової категорії, соціального статусу або політичних переконань. А також вони можуть бути націлені на певні групи населення залежно від їхніх інтересів або потреб.

Контекст використання маніпулятивних технологій також відіграє важливу роль у їх класифікації. Він включає в себе політичну кон'юнктуру, соціокультурні особливості суспільства, наявність конкуренції між політичними силами тощо [1, с. 43–44].

Маніпулятивні технології впливають на формування політичної колективної поведінки через кілька ключових механізмів. Вони визначають зміст та спосіб представлення політичної інформації, що впливає на утворення політичних уподобань та ставлення до політичних гравців. Також маніпулятивні технології формують образи та стереотипи, які впливають на сприйняття політичної реальності та рішень. Нарешті, вони можуть стимулювати певні види політичної активності та мобілізації, а також впливати на участь громадян у політичних процесах [2, с. 138].

Отже, маніпулятивні технології виступають як суттєвий фактор у формуванні політичної колективної поведінки, що підкреслює необхідність детального аналізу їхнього впливу на суспільство. Розуміння механізмів та методів маніпулятивних технологій дозволить не лише виявити їхні негативні наслідки, але й розробити стратегії запобігання та контролю за їхнім використанням. Крім того, врахування впливу маніпулятивних технологій у політичному процесі допоможе підвищити рівень політичної грамотності суспільства та забезпечити більш об'єктивну політичну дискусію. Такий підхід сприятиме зміцненню демократичних цінностей та стабільності політичного середовища.

Список використаних джерел:

1. Лисенко Ю. В., Манелюк Ю. М. Технології політичного маніпулювання та їх вплив на громадську думку в сучасних політичних процесах. *Політикус: наук. журнал*. 2022. № 5. С. 42–47.
2. Євсєєв К. В. Політичний біхевіоризм як феномен модерністського наукового світогляду. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2011. Вип. 6. С. 134–143.
3. Костельнюк М. М. Маніпуляційні технології в політичних процесах: термінологічний інструментарій. *Грані*. 2018. Т. 21. № 5. С. 123–132.

УДК 330

Березовська-Чміль О.Б.,
кандидатка політичних наук,
доцентка кафедри політичних інститутів та процесів,
Ковальчук І.,
аспірант кафедри політичних інститутів та процесів,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Соціальна безпека держави являє собою такий стан, за якого державна влада здатна забезпечити гідний рівень життя населення, вільний від впливу внутрішніх та зовнішніх загроз, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни.

На сучасному етапі розвитку в нашій державі існує багато факторів, які призвели до виникнення різноманітних загроз і проблем на національному, соціальному та громадянському рівнях. Серед найбільш небезпечних соціальних загроз є військове вторгнення РФ в Україну, що зумовило порушення суверенітету, територіальної цілісності, прав і свобод громадян, національного економіки, науки, техніки та обороноздатності нашої держави. Найбільш негативними наслідками є значна кількість загиблих громадян України, різке погіршення стану фізичного і психічного здоров'я, нестабільність, посилення агресивних настроїв у суспільстві, масове переселення, руйнування житла, безробіття, зростання рівня бідності, поширення злочинності тощо.

Нормативно-правове забезпечення соціальної безпеки реалізується через чинне законодавство в галузі соціального управління та вимагає розробки та прийняття Соціального кодексу, Трудового кодексу, Доктрини соціальної безпеки України, Доктрини людського покращення, Національної моделі соціальної політики, Концепції демографічної політики, Законів України «Про громадську експертизу», «Про державне громадське замовлення», «Про стимулювання покращення регіонів», внесення змін та доповнень до Законів України «Про державну службу», «Про місцеві державні адміністрації», «Про місцеве самоврядування» та інших законодавчих актів та нормативно-правових документів та забезпечення їх реалізації в процесі розробки стратегій, основних напрямків, програм, планів соціально-економічного поліпшення України та її регіонів.

Основними заходами нормативно-правового забезпечення соціальної безпеки є:

- вдосконалення чинного законодавства України, внесення змін та доповнень з метою приведення його у відповідність до вимог безпеки;
- формування комплексної гілки суспільного законодавства з урахуванням вимог безпеки;
- приведення національного соціального права у відповідність до норм міжнародного законодавства;

- удосконалення механізму контролю забезпечення соціальних прав та гарантій людини і механізму відповідальності за їх порушення;
- запровадження суспільної експертизи управлінських рішень та прийняття законодавчих та нормативно-правових актів у галузі національної безпеки та визначення порядку застосування її підсумків;
- розробка механізму прискорення у суспільному розвитку держави та її регіонів;
- забезпечення реалізації системи державних громадських еталонів та громадських гарантій, законодавчо визначених Законом України «Про державні громадські еталони та державні громадські гарантії» [2, с. 41-50].

Також варто зауважити, що забезпечення соціальної безпеки вимагає розробки та впровадження у практику громадського управління системи показників та скептичних значень соціальної безпеки та удосконалення статистичної звітності соціальної спрямованості з урахуванням вимог міжнародних стандартів і критеріїв соціальної безпеки.

Крім того, важливе значення має розробка системи соціального моніторингу в контексті забезпечення національної безпеки України та формування на її основі рекомендацій щодо запобігання соціальним загрозам.

Фінансове забезпечення соціальної безпеки потребує здійснення таких заходів: забезпечення громадського спрямування Державного бюджету України, його суспільної виваженості; розвитку системи соціального страхування; формування механізму зацікавленості суб'єктів підприємницької діяльності на стадії розвитку соціальної сфери регіону; зростання результативності освіти та застосування фондів громадського захисту населення; створення позабюджетних соціальних фондів; прискорення розвитку прогресивних напрямів економіки; забезпечення концентрації бюджетних коштів на пріоритетних напрямках соціальної політики; здійснення структурних зрушень в економіці в контексті реалізації соціальних пріоритетів соціуму; посилення соціальної спрямованості податкової політики держави; забезпечення нарощування фінансових джерел, що спрямовуються на громадські цілі, удосконалення фінансово-кредитної, індустріальної, інноваційної та зовнішньоекономічної державної політики [3].

Підсумовуючи, зауважимо, що зростанню рівня результативності впровадження державної політики у сфері забезпечення соціальної безпеки сприятиме визначення пріоритетних напрямів наукових досліджень, що прискорить вирішення соціальних проблемних завдань та пошук фінансування; використання результатів наукових праць із національної безпеки в практиці соціального управління; залучення вчених у розробку національних та територіальних програм вирішення пріоритетних соціальних проблем.

Список використаної літератури

1. Гульков М. О. Забезпечення національної безпеки держави. *Імперативи розвитку цивілізації*. 2015. № 2. С. 64–65.
2. Завора Т. М. Соціальна відповідальність як чинник забезпечення соціальної безпеки держави. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2016. Вип. 11. С. 41–51.
3. Предборський В. А. Економічна безпека держави : монографія. Київ : Кондор, 2005. 398 с.

Іващенко Р.А.
*Аспірант 2-го курсу
Кафедри теорії та історії
політичної науки
Львівський національний
університет ім. Івана Франка*

ПОПУЛІЗМ ЯК ІНСТРУМЕНТ АНТИПОЛІТИКИ

Феномен антиполітики вирізняється різноманітністю визначень і проявів у політичній практиці. В широкому розумінні антиполітика – це погляди та діяльність, які опонують традиційній політиці, дискурс недовіри до бюрократії та політичного істеблішменту. Інтерес до антиполітики знову з'являється на межі ХХ–ХХІ ст. як відображення викликів ліберальним політичним системам, зумовленим бюрократизацією державних інститутів, неефективним управлінням і політичною комунікацією. Їхнім наслідком стали недовіра до влади та державних інститутів, політична апатія, зниження участі громадян у традиційній представницькій політиці, абсентеїзм. Вони створили умови для пошуку виборцями альтернативи – політиків чи аполітичних сил, які, на їхні переконання,

швидко, простими і радикальним методами вирішать численні суспільні проблеми. Недовіра до традиційних системних політиків відкрила перспективи приходу до влади радикальних політиків, точніше антиполітиків, антиістеблїшментських сил, які пропонували спрощену парадигму розвитку суспільства чи виходу його з кризи. Їхня боротьба за виборця і владу антиполітичних сил в демократичних суспільствах пов'язана з використанням відповідних гасел, риторики і наративів, які маніпулюють настроями людей, породжуючи віру в можливість простими рішеннями розв'язати складні проблеми.

Отже, визначені особливості в широкому розумінні вкладаються в явище популізму, який і став технологією утвердження в політичних процесах антиполітичних лідерів та партій. Одночасно поширення популізму на сучасному етапі стало й одним з наслідків антиполітики.

На етапі політичної конкуренції популізм став чи не найбільш дієвим способом впливу на електорат. трансформувався в ефективний інструмент впливу на свідомість людей. За визначенням К. Мудде, «популізм – це ідеологія, яка вважає суспільство остаточно розділеним на дві однорідні та антагоністичні групи: «чисті люди» проти «корумпованої еліти». Крім того популістська ідеологія засновується на твердженні, що політика має бути вираженням загальної волі народу, який є уособленням добра і справедливості [2].

Це дозволяє окреслити популізм первинним інструментом антиполітики. Якщо згадати за яких умов сформувався антиполітичний дискурс, то можна повернутися до перших спроб трактування самої антиполітики. Перші спроби пояснити антиполітику належать східноєвропейським інтелектуалам і дисидентам Д. Конраду, В. Гавелу, Ч. Мілошу, М. Кундері. Вони окреслювали антиполітику як негативне явище зумовлене домінуванням тоталітарно-авторитарної системи та ідеології, які викликали спротив та виникнення дисидентських рухів в Угорщині, Польщі та Чехословаччині. Д. Конрад розглядав антиполітику способом встановлення державою тотального контролю над людиною, використовуючи ілюзію політичної участі та формування лояльних політичних мас. Негативне сприйняття тоталітарної влади, правлячої еліти було перенесене сучасними

антиполітиками на будь яку владу, якій вони опонують. Для цього популізм виявився досить дієвою ідеологією. Загалом популізм як інструмент впливу почав застосовуватися в межах лівих ідеологій, оскільки вони мають масовий характер та намагаються мінімізувати будь-які відмінності (політичні погляди, матеріальне забезпечення, соціальний статус) між людьми. Втім, необхідно зазначити, що популізм не забезпечує системного розуміння політичної ідеології. Він зосереджується лише на тому, як влада має бути організована та легітимізована в демократичних суспільствах. Відтак популізм може бути корегованим різними ідеологіями, відповідно до кінцевої мети антиполітиків.

Б. Ардіті стверджує, що популізм базується на так званій «діяльності для інших», тобто виокремленні (конструюванні образу) сильного лідера, який прагне створити ефект наближеності до людей, використовуючи гасла, які нівелюють дистанцію між масами та владою [1]. Лідери антиполітиків наголошують, що вони є частиною народу і створюють відповідний образ «хлопця з народу», який краще розуміє людей та їхні проблеми на відміну від корумпованих еліт. Ця риса є важливим індикатором популізму. Загалом на сучасному етапі популізм досить часто зводиться до простого антагоністичного протистояння між «хорошими» народними масами і «поганими» політиками та культивування почуття кризи.

В політичній практиці цей принцип є малоефективним, оскільки за такою логікою популізм є способом вирішення негативного впливу антиполітики, але натомість, популізм сам по собі є джерелом деструктивних процесів, оскільки приводить до влади людей некомпетентних і далеких від політичних процесів. Зважаючи на те, підтримка сформована на хвилі популізму не є стабільною і особи або політичні сили, які здобули в такий спосіб владу, можуть легко її позбутися. Прикладом слугує політична діяльність Д. Трампа в США. Як кандидат у президенти Д. Трамп отримав владу в 2017 р. на хвилі популізму та патріотичного піднесення, але досить швидко втратив довіру та розчарував своєю внутрішньою та зовнішньою політикою. Однак теперішня його значна електоральна підтримка свідчить про актуальність для значної частини громадян США «простих рішень», зокрема в міжнародній політиці.

Отже, популізм є інструментом антиполітики. Він набуває актуальності в

кризовий період, формує ідейний образ, актуалізується внаслідок стагнації старої політичної системи і на хвилі популізму пропонує привабливі альтернативи для електорату. Втім, на практиці, популізм зазвичай призводить до ще більш деструктивних наслідків в межах політичної системи, актуалізує негативний вплив антиполітики на політичну систему та всіх її учасників.

Список використаної літератури

1. Arditi B. Populism, or, politics at the edges of democracy [Електронний ресурс] / Benjamin Arditi // Contemporary Politics. – 2003. URL: [Populism, or, politics at the edges of democracy: Contemporary Politics: Vol 9, No 1 \(tandfonline.com\)](http://Populism, or, politics at the edges of democracy: Contemporary Politics: Vol 9, No 1 (tandfonline.com))
2. Mudde C. The populist zeitgeist [Електронний ресурс] / Cas Mudde // Government and Opposition. – 2004. URL: The Populist Zeitgeist | Government and Opposition | Cambridge Core

УДК 351.746:075]351.746.1(043.2)

Лелет Я. Т.

*аспірант кафедри політології
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В ЗМІ ЯК СКЛАДОВА НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Державний суверенітет держави тісно пов'язаний із інформаційним простором, зокрема із забезпеченням цілісності та безпеки інформаційного простору держави. Інформаційна безпека, відповідно до положень Доктрини про інформаційну безпеку України, розглядається як певний стан захищеності її національних інтересів в інформаційній сфері, які визначаються сукупністю взаємо збалансованих інтересів окремої особи, суспільства та держави в цілому

Згідно із Концепцією інформаційної безпеки України, інформаційна безпека трактується крізь призму стану захисту життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства і держави, при якому здійснюються заходи запобігання завдання шкоди через неповноту, недостовірність та несвоєчасність поширення інформації, порушення доступності та цілісності інформації, а також несанкціонований обіг інформації з метою завдання негативного інформаційно-психологічного впливу та спричинення негативних наслідків використання інформаційних технологій

Забезпечення інформаційної безпеки є одним із найважливіших завдань національної безпеки України. Безпека інформаційних мереж та простору в Україні регламентується та забезпечується наступними нормативно-правовими документами – Конституцією України, а саме ст. 17, що проголошує «захист інформаційної безпеки є найважливішою функцією держави».

Окрім Основного Закону, інформаційна безпека забезпечується низкою законів – «Про інформацію», «Про телебачення і радіомовлення», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», «Про інформаційні агенства», «Про зв'язок».

Окрім законів України, забезпечення безпеки інформаційного простору в медіа регламентується міжнародними договорами у сфері свободи слова, які ратифікувала Україна. Із моменту повномасштабного вторгнення рф на територію України 24 лютого 2022 р. постала гостра проблема забезпечення інформаційної безпеки України, зокрема у засобах масової інформації. Війна створила реальні загрози для інформаційної безпеки нашої держави, адже ворог активно використовує пропаганду на внутрішній та міжнародній арені з метою дискредитації вищого керівництва країни та псування міжнародного іміджу України.

Інформаційна безпека є важливим складовим елементом усієї системи національної безпеки, тобто становить її основу і водночас може бути автономною. Саме тому на державному рівні, з метою захисту національних інтересів, суверенітету, територіальної цілісності проводяться заходи щодо забезпечення належної інформаційної чистоти, подання достовірних даних і матеріал у медіа прострі, а також ведення контрпропаганди проти рф.

Водночас, слід звернути увагу на активну загрозу з боку російських спецслужб, що поширюються через мережу Інтернет та мобільний зв'язок. Військова агресія росії загострила проблему поширення недостовірної інформації в засобах масової інформації. Фейки, пропаганда ІІСО є деструктивним елементом, що використовуються терористами для руйнування внутрішньої національної безпеки, зокрема в сфері інформації.

На даний момент дані операції доволі легко застосовуються через телеграм

канали які позиціонують себе як медіа ресурси.

Розуміємо, що руйнування інформаційного щита держави негативно вплине на функціонування усіх без винятку важливих сфер безпеки України. В Україні наявна Доктрина про інформаційну безпеку, чітка реалізація якої, дасть можливість успішно забезпечувати військово-політичну, соціально-економічну, культурну сфери життя держави.

В умовах гібридної війни, агресор використовує різноманітні методи втручання в інформаційну мережу України – кібератаки на державні сайти та телеканали, взламівання баз даних, з метою отримання секретних даних України та їх знищення, втручання в роботу інформаційних та телекомунікаційних мереж, маніпулювання громадською думкою тощо.

Саме тому, під час війни кожна держава наражається великий спектр інформаційних спекуляцій та загроз. Їх нейтралізація зумовлюється прийняттям неординарних рішень і не рідко може привести до обмеження прав і свобод громадян. З метою забезпечення інформаційної безпеки, державі необхідно надавати суспільству достовірну інформацію, а також доступ до найрізноманітнішого кола джерел, за допомогою яких, кожен може перевірити певну інформацію на достовірність.

Однак, першочерговим завданням медіа є нейтралізація російської пропаганди в інформаційному просторі України. Для цього слід розробити певні заходи, які допоможуть нейтралізувати негативний вплив від пропаганди ворога та допоможе зберегти інформаційну чистоту українського соціуму. Насамперед необхідно прискіпливо перевіряти усю надану їм інформацію та фільтрувати її, пропускаючи в інфопростір лише достовірну інформацію. Певна фільтрація інформації може бути інструментом маніпуляцій з боку певного кола осіб.

УДК 342.8:324

Бриндальський А. П.

*аспірант кафедри політичних інститутів та процесів
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СИСТЕМІ ЗАГРОЗ ПОЛІТИЧНІЙ БЕЗПЕЦІ

Зважаючи на розвиток технологій та доступність інформації через ЗМІ,

мережу Інтернет, інші медіа ресурси, маніпуляції стають все більш складними та загрозливими. Особливу небезпеку становлять маніпулятивні технології, які використовуються під час виборчих кампаній, а також їхній вплив на політичний процес та суспільну думку.

Виборчий процес є важливим елементом демократичного життя суспільства, де громадяни мають право виражати свою волю та впливати на формування влади через вибори. Однак, у сучасному суспільстві, вплив на виборців здійснюється не лише за допомогою дебатів та демонстрації реальних досягнень кандидата, але й за допомогою маніпулятивних технологій. Маніпуляції під час виборчого процесу стають серйозною загрозою політичній безпеці, оскільки можуть спотворювати образи кандидатів, перекручувати інформацію, впливати на виборчі рішення громадян, а в підсумку, і на всю систему виборчого процесу. Проблематика застосування маніпулятивних технологій під час виборчого процесу зумовлена низкою важливих чинників, які згубно впливають на забезпечення демократії та стабільності в сучасному політичному процесі, серед яких варто виокремити недосконалість законодавчої бази, низький рівень довіри виборців до перспективи змін, які мали б відбутися, створення партій не на ідеологічній основі, корумпованість тощо.

Вітчизняний дослідник О. М. Чубатенко досліджуючи використання маніпулятивних технологій у політичних процесах визначає, що усі виборчі технології, котрі використовуються у виборчих перегонах, несуть в собі елементи маніпулювання, впливаючи на свідомість і подальші рішення виборців. Оскільки маніпулятивний елемент у виборчих технологіях спрацьовує досить ефективно, це спровокувало появу в державі низки технологій, які за допомогою певних механізмів, здебільшого ідеологічних, дозволяють управляти свідомістю людей [1].

Політичні лідери прагнуть здобути підтримку якомога більшої кількості виборців і для цього використовують різні засоби. Якщо політик розуміє, що виборець з певних причин не буде голосувати за нього, він намагатиметься дискредитувати інших кандидатів або змусити виборців втратити інтерес до конкурентних партій. Такі дії спотворюють виборчу волю та підривають довіру до

демократичних інститутів, які діють в державі. Як наслідок, це загрожує консолідації суспільства, сприяє виникненню соціальних та політичних конфліктів та негативно впливає на процес забезпечення політичної безпеки.

Загалом, маніпулятивний вплив в період проходження виборів має серйозні наслідки як для суспільства, так і для кожного окремо взятого громадянина зокрема. Пряме підтасування фактів, замовчування необхідної інформації, поширення наклепів, напівправа, навішування ярликів та інші маніпулятивні технології можуть значно підірвати довіру до виборів і всієї державної системи. Боротьба за прозорість виборчого процесу зійде нанівець, якщо вчасно не втрутитися і не допомогти у боротьбі із маніпулятивними технологіями.

Маніпулятивні технології, які використовують в процесі виборів, значно впливають на безпекову політичну ситуацію. По-перше, використання соціальних мереж як засобу маніпуляції суспільною думкою як правило, призводить до появи фейкових новин, дезінформації та політичної пропаганди. Це, в свою чергу, порушує громадську довіру до інформаційних джерел та призводить до соціальних розколів і негативного впливу на стабільність всього суспільства.

Будь-які маніпуляції під час виборів це фактичне обмеження виборчого права, коли людина не усвідомлює за кого голосувати, і обманним шляхом віддає свій голос за кандидата, який у формі маніпуляції завойовує його довіру. На нашу суб'єктивну думку, якщо завідомо знати про ті чи інші маніпуляції, можна вважати себе захищеним, тобто свідомо робити власний вибір, бути захищеним від незаконних дій з боку політика, який намагається вплинути на виборця.

Отже, ефективна боротьба з маніпулятивними технологіями потребує впровадження прозорих та ефективних механізмів контролю за виборчим процесом. Забезпечення доступності та об'єктивності інформації є визначальним елементом, який сприяє зменшенню впливу маніпулятивних технологій.

Список використаних джерел:

1. Чубатенко О. М. (2020) Маніпулятивні технології у виборчих процесах України. Київ: Політичні інститути та процеси. С. 57-61. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/10341/1/Chubatenko.pdf>

Боринська О. Л.
к. політ. наук, доц.
«Навчально-науковий інститут управління,

АНАЛІЗ МЕТОДІВ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ОСВІТНЬОЇ СФЕРИ

Проведення аналізу особливостей та методів попередження професійного вигорання працівників освітньої сфери є ключовим завданням у забезпеченні психологічного благополуччя та ефективності роботи працівників у цій галузі. Освітня сфера, завдяки своїй природі, часто стикається з високим рівнем стресу та емоційного навантаження. Вчителі, вихователі, викладачі та інші працівники освітніх закладів зазнають великого тиску, пов'язаного з виконанням своїх обов'язків, взаємодією з учнями, співробітниками та батьками, а також вирішенням конфліктних ситуацій. Аналізуючи особливості цієї сфери, дослідники можуть виявити ключові фактори, які сприяють виникненню професійного вигорання серед працівників освіти. Це можуть бути недостатня підтримка з боку адміністрації, перевантаження роботою, конфліктність у взаємині з колегами або учнями, а також невизначеність у ролях та вимогах.

Основними методами попередження вигорання можуть бути впровадження програм психологічної підтримки та тренінгів зі стрес-менеджменту, створення сприятливого робочого середовища, розробка політики підтримки працівників та розвитку їхніх професійних навичок. Також важливо забезпечити можливості для відпочинку та саморозвитку працівників, а також створити механізми для виявлення та реагування на перші ознаки вигорання.

Аналіз і розробка ефективних стратегій попередження вигорання є важливою складовою в управлінні освітньою сферою, оскільки вони сприяють збереженню здоров'я та психічного благополуччя працівників, що впливає на якість освіти та загальний успіх навчального процесу:

Особливості професійного вигорання в освітній сфері: високі вимоги до працівників: вчителі та інші працівники освітньої сфери зазвичай мають високі очікування щодо якості своєї роботи та досягнень учнів; емоційне перенавантаження: працівники освітньої сфери часто зіткнуться з емоційним перенавантаженням через складні ситуації у класі або взаємодію з батьками та адміністрацією; невизначеність результатів: у виховно-освітній діяльності

результати можуть бути неочікуваними або нечітко вимірними, що може викликати стрес та невпевненість у власних здібностях.

Методи попередження професійного вигорання: підтримка та допомога: створення системи підтримки та допомоги для працівників, включаючи психологічну підтримку, консультування та навчання стратегіям управління стресом; розвиток навичок самозахисту: навчання працівників освітньої сфери методам самозахисту та стратегіям відновлення психологічного здоров'я, наприклад, через медитацію, релаксаційні техніки або фізичну активність; підвищення освіченості: навчання працівників професійного вигорання та його симптомів, а також викладання стратегій самопізнання та саморегуляції [1].

Аналіз результатів та корекція стратегій: проведення регулярного моніторингу та оцінки рівня професійного вигорання серед працівників освітньої сфери; аналіз ефективності застосованих стратегій попередження та їх корекція відповідно до виявлених потреб та результатів.

Співпраця з адміністрацією та співробітництво: створення сприятливого робочого середовища, що сприяє психологічному здоров'ю та ефективності працівників; залучення адміністрації та керівництва до попередження професійного вигорання через реалізацію політик підтримки працівників та розвитку культури самозахисту в організації.

Аналіз особливостей та використання ефективних методів попередження професійного вигорання є важливим кроком для забезпечення ефективності та благополуччя працівників у сфері освіти. Тільки завдяки системному підходу та співпраці всіх сторін можна досягти значного покращення у сфері психологічного здоров'я та професійної діяльності працівників освітнього сектору [2].

Зважаючи на складнощі та вимоги, що супроводжують роботу в освітній сфері, розробка та впровадження ефективних методів попередження професійного вигорання є надзвичайно важливим завданням:

Підтримка та психологічна допомога: надання можливостей для консультування та психологічної підтримки працівників, включаючи доступ до психологів або консультантів, які спеціалізуються на проблемах професійного вигорання; організація групових сесій підтримки, де працівники можуть

обмінюватися досвідом та стратегіями управління стресом.

Джерела:

1. Дербеньова А. Г. Синдром емоційного вигорання. *Шкільному психологу*. 2010. №8. С. 13-20.
2. Дзюба К. Аксіопсихологічні аспекти професійного здоров'я особистості. *Психологія особистості*. 2016. № 1(7). С. 169-182

УДК 316:330.14:316.77+007

Каретна О.О.

*кандидат політичних наук,
доцент кафедри соціології
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

Яценко М.А.

*кандидат соціологічних наук,
доцент кафедри соціології
Національного університету
«Одеська юридична академія»*

**ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ТА
СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ: ПРИРОДА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ**

Розвиток інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) конструює нову соціальну реальність і виступає основою для нових соціальних практик. У тлумачному словнику з інформаційно-педагогічних технологій інформаційно-комунікаційні технології визначено «як сукупність методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, інтегрованих з метою збору, обробки, зберігання, поширення, відображення й використання інформації в інтересах її користувачів» [2].

Останнім часом відбулися глобальні зміни в технологічному контексті комунікацій завдяки поширенню ІКТ і, зокрема, інтернету. Завдяки розвитку ІКТ у людей з'явилися додаткові можливості для об'єднання за інтересами, для професійного спілкування та розвитку професійних контактів, для підтримки зв'язку з близькими та друзями, хто перебуває далеко. Дедалі більшу роль у процесі комунікації починають відігравати соціальні інтернет-мережі. Поряд із цим спостерігається зростання мобільності комунікацій за рахунок масового впровадження мобільних ІКТ-пристроїв: смартфонів, планшетів та інших

гаджетів. Таким чином, розвиток ІКТ значно розширив можливості обміну інформацією та соціальних взаємодій.

Одним із найважливіших продуктів соціальної взаємодії виступає соціальний капітал. Згідно Грішновій О.А., соціальний капітал «є особливою формою капіталу, що існує в таких елементах громадської організації, як соціальні мережі, соціальні норми й довіра, що створюють умови для координації й кооперації заради взаємної вигоди» [1; с. 34]. Саме в процесі об'єднання дій кількох людей створюється соціальний капітал. При цьому інформація є найважливішим елементом у процесі формування соціального капіталу. Соціальний капітал можуть створити тільки люди, які заповнюють комунікаційні канали інформацією, що має значення та єдині смисли.

Взаємозв'язок між соціальним капіталом і розвитком інформаційних технологій визнають дослідники [8], проте найчастіше механізм цього взаємозв'язку залишається «розпливчастим», а напрям зв'язку – неоднозначним [3].

Дослідження щодо зв'язку соціального капіталу та ІКТ можна розділити на ті, де соціальний капітал виступає як залежна змінна, і ті, де соціальний капітал – це незалежна змінна [8]. Крім цього, соціальний капітал у таких дослідженнях може розглядатися на індивідуальному або колективному рівні.

1. Соціальний капітал на колективному рівні (залежна змінна). Деякі урядові та міжнародні організації наголошують на важливості досліджень про вплив ІКТ на соціальний капітал у суспільстві, припускаючи, що ІКТ скорочує потребу в забезпеченні особистої безпеки і підвищує ефективність праці на робочих місцях [7].

Було виявлено зв'язок між ІКТ і соціальним капіталом в освітній сфері [4]. Впровадження нових ІКТ в освітній процес пов'язане з глобалізацією ринку освітніх послуг. У зв'язку з цим використання ІКТ сприяє розширенню міжнародної академічної кооперації, що зміцнює академічний соціальний капітал.

2. Соціальний капітал на індивідуальному рівні (залежна змінна). Частина досліджень вказує на позитивний вплив використання індивідом ІКТ на його соціальний капітал. Було показано, що ІКТ можуть збільшувати соціальний

капітал завдяки полегшенню доступу індивідів до нової інформації і створенню мережевої інфраструктури [6]. Завдяки ІКТ розширюється доступ до референтних груп і збільшується можливість приєднання до них. Крім цього, ІКТ можуть сприяти примноженню соціального капіталу у зв'язку з тим, що підвищується доступність соціальної взаємодії.

3. Соціальний капітал як незалежна змінна. У дослідженнях, де соціальний капітал виступає як незалежна змінна, вивчається вплив соціального капіталу на розвиток і використання ІКТ. Соціальний капітал можна розглядати як ресурс, здатний вплинути на участь індивіда у використанні ІКТ. Виявлено, що в суспільствах із високим соціальним капіталом створюється сприятливе середовище для розвитку та зміцнення соціальних мереж на основі використання ІКТ [5]. Також високий соціальний капітал сприяє більш позитивному ставленню до технологічних змін загалом. Соціальний капітал є хоч і не достатньою, але необхідною умовою для ефективною співпраці з питань технологічних інновацій. Соціальний капітал має позитивний вплив на розвиток технологічних інновацій.

Підсумовуючи, важливо зазначити, що дослідження про зв'язок між ІКТ і соціальним капіталом мають ключове значення на сучасному етапі розвитку суспільства та потребують подальших досліджень.

Список використаних джерел

1. Грішнова О.А. Людський, інтелектуальний і соціальний капітал України: сутність, взаємозв'язок, оцінка, напрями розвитку // Соціально-трудова відносина: теорія та практика. 2014. № 1. С. 34-40.
2. Крупський Я.В., Михалевич В.М. Тлумачний словник з інформаційно-педагогічних технологій : словник. Міністерство освіти і науки України; Вінницький національний технічний університет. Вінниця: ВНТУ, 2010. 72 с.
3. Ahmed Z., Alzahrani A. Social capital and ICT intervention: a search for contextual relation // In Proceedings of the 25th European Conference on Information Systems (ECIS), Guimarães, Portugal, June 5-10, 2017. P. 2000-2016.
4. Aleksic-Maslac K., Magzan M. ICT as a tool for building social capital in higher education // Campus-Wide Information Systems. 2012. Vol. 29. № 4. P. 272-280.

5. Borgida E., Sullivan J.L., Oxendine A., Jackson M.S., Riedel E., Gangl A. Civic culture meets the digital divide: The role of community electronic networks // Journal of Social Issues. 2002. Vol. 58. № 1. P. 125-141.
6. Lin N. Social capital: a theory of social structure and action. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. 278 p.
7. The Role of ICT in Building communities and Social Capital Department of Communications [Электронный ресурс] // Information Economy Division. 2005. URL: http://social-capital.net/docs/The_Role_of_ICT_in_Building_Communities_and_Social_Capital.pdf
8. Yang S., Lee H., Kurnia S. Social capital in information and communications technology research: Past, present, and future // Communications of the Association for Information Systems. 2009. Vol. 25. № 23. P. 183-220.

Ломака І. І.

*кандидатка політичних наук,
доцентка кафедри політології
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника*

ПОЛІТИЧНА БЕЗПЕКА ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Національна безпека є однією з фундаментальних складових життя держави. Вона включає в себе заходи та стратегії, спрямовані на забезпечення безпеки території, народу та національних інтересів. Політична складова є важливою частиною системи національної безпеки і спрямована на забезпечення стабільності політичної системи та захист демократичних цінностей.

Еволюція політичних елементів режиму безпеки держави являє собою процес змін у взаємодії політичної системи країни з іншими державами та міжнародними організаціями з метою забезпечення безпеки держави. Ця еволюція розпочалася з народженням держави та прийняттям її першої конституції, за якою йдуть зміни в політичному та геополітичному середовищі, що впливають на роль політичної системи та політичних елементів у забезпеченні національної безпеки. Політична

безпека є однією з ключових складових національної безпеки, яка забезпечує демократичний потенціал розвитку країни на тривалий період і забезпечує стабільність позитивного існування суспільства. Отже, політична безпека відіграє провідну роль у системі національної безпеки [1,76].

Україна має складну систему національної безпеки, яка включає різні військові, економічні, соціальні та політичні, екологічні елементи. Політичні елементи системи національної безпеки України почали формуватися одразу після здобуття незалежності в 1991 році від Союзу Радянських Соціалістичних Республік.

Держава є найважливішим, базовим політичним і соціальним інститутом, що формує політичну складову системи національної безпеки. Вона створює сприятливі умови для реалізації національних інтересів та забезпечує максимальний їх захист у різних сферах суспільного життя. Це передбачає вияв потенційних загроз, своєчасний аналіз потенційних і реальних загроз, а також запобігання і нейтралізацію реальних загроз.

Згідно з ст.1 Конституції «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава», де народ є не тільки джерелом влади, а й єдиним носієм суверенітету. Він має можливість здійснювати владу не тільки безпосередньо, але й через органи державної влади та місцевого самоврядування. Тільки народ України має повне право встановлювати та змінювати Конституцію країни, і жодна державна влада, органи чи представники не можуть порушувати це право [2].

Україна визнала демократичні принципи легітимності державної влади і намагалася вирішити це питання законодавчими актами ще до здобуття незалежності. Серед таких законів - Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1991 року, яка показує прагнення змінити державну владу в межах закону, з урахуванням того, що єдиним джерелом державної влади в демократичній республіці є народ; Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 року та прийняття Акту проголошення незалежності стали важливими кроками в процесі здобуття незалежності України.

Прийняття Верховною Радою нової Конституції України в 1996 році стало завершальним етапом процесу легітимації державної влади в Україні. Конституція законодавчо закріпила положення, що народ є єдиним джерелом державної влади згідно зі статтею 5, і визначила це як правовий фундамент закріплення державної влади народу в Україні. [2,180].

Після Революції гідності з 22 лютого 2014 року, Україна стала парламентсько-президентською республікою, де за Конституцією України систему органів державної влади складає глава держави - Президент України (згідно зі ст. 102), орган законодавчої влади - Верховна Рада України (згідно зі ст. 75), органи виконавчої влади - Кабінет Міністрів України, обласні та районні державні адміністрації (згідно зі ст. 114, 119) та органи судової влади (згідно зі ст. 124), при цьому судочинство здійснюється Конституційним Судом та судами загальної юрисдикції відповідно до Основного Закону [2].

У демократичному суспільстві ефективне функціонування всіх гілок влади у взаємозв'язку між собою є ключовим елементом забезпечення результативності та комплексного впливу на політичні, економічні, правові, соціальні та інші процеси. У межах політичної складової системи національної безпеки належний захист життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави суттєво залежить від ефективної взаємодії законодавчої, виконавчої та судової гілок влади. Верховна Рада України в межах своїх конституційно визначених повноважень здійснює правове регулювання, контроль і нагляд за діяльністю всіх органів державної влади та відповідних посадовців у сфері національної безпеки.

Розглядаючи систему державної влади, слід зазначити, що Президент України має особливий статус, оскільки безпосередньо не належить до жодної з гілок влади. Однак статус глави держави наділяє Президента доволі широкими повноваженнями: він виступає гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, дотримання Конституції, прав і свобод людини і громадянина, забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави.

Аналізуючи політичну складову національної безпеки України в сучасну

епоху, слід зазначити, що найбільш актуальним і складним питанням є ефективне функціонування влади. Особливої гостроти ця проблема набула в контексті глобальних викликів притаманних 21 століттю, а також в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України, а нині - повномасштабної військової агресії Росії проти України. Кризові явища охопили майже всі сфери національного життя - політичну, соціальну, економічну, військову та моральну, і досягли рівня реальної загрози самому існуванню незалежності України.

Широкомасштабне вторгнення росії в Україну та введення воєнного стану мали серйозний вплив на політичні процеси у нашій країні. Обмеження передбачені Законом України «Про правовий режим воєнного стану», такі як призупинення виборів до органів влади, заборона на проведення референдумів, демонстрацій та мітингів, утворення військових адміністрацій, також відчуються. [3].

Таким чином, з моменту здобуття Україною незалежності політичні елементи системи національної безпеки зазнали значних трансформацій та модернізації. Головним викликом на початку і до здобуття незалежності було встановлення легітимності державної влади в Україні. У наступні роки уряд України зосередився на вдосконаленні законодавства та встановленні демократичних правових норм.

В останні роки політичні чинники стали важливою частиною національної безпеки України. Політичні аспекти включають різні аспекти національної інтеграції, демократії, верховенства права та боротьби з корупцією.

У нинішніх умовах війни з Росією політичні елементи є життєво важливими для забезпечення національної безпеки. Уряду України необхідно стабілізувати і зберегти національну єдність, щоб відповісти на виклики, які стоять перед країною. Водночас, Україна повинна продовжувати впроваджувати політичні реформи, такі як подальша демократизація, зміцнення прав людини та верховенства права. Це є передумовою для забезпечення національної безпеки та інтеграції з Європою та іншими демократичними країнами.

Таким чином, незважаючи на те, що Україна досягла значного прогресу у зміцненні своєї національної безпеки, перед країною все ще стоїть низка викликів і загроз, на які необхідно відповісти. Україна повинна продовжувати зміцнювати політичну складову, вдосконалювати законодавство та підвищувати ефективність політичних інституцій для досягнення своїх державотворчих та безпекових цілей.

1. Косілова О. І. Політична безпека в системі національної безпеки України. “Правова інформатика”, № 1(29) / 2011 С. 72-78

2. Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96<ВР, у ред. Від 30.09.2016 р. [Електронний ресурс] // Сайт «Верховна Рада України». URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text>

3. Політична система України в умовах війни / Коментарі експертів / Національний інститут стратегічних досліджень, 07.11.2022 URL:<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/politychna-systema-ukrayiny-v-umovakh-viyny>

УДК 123

Стефурак Я. Є.
*аспірант 2 курсу кафедри
політичних інститутів та процесів
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

ЧИННИКИ МОДЕРНІЗАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Україна переживає складний період своєї історії, пов'язаний із війною в країні. Військовий стан накладає певні обмеження на функціонування політичної системи, однак одночасно він може стати каталізатором модернізації та реформ.

Обґрунтуванням зазначеного є:

1. Воєнний стан створює необхідність у більш ефективному управлінні країною та зміцненні інститутів державної влади для забезпечення національної безпеки та відповідності викликам часу. Потреба в ефективному управлінні виникає з необхідності забезпечення стабільності, безпеки та розвитку в умовах воєнного стану.

Ефективне управління означає здатність державних та громадських структур до розробки та впровадження стратегій, які відповідають потребам суспільства, ефективно використовують ресурси та мобілізують зусилля для досягнення спільних цілей. В умовах воєнного стану це стає особливо важливим, оскільки країні потрібно бути готовою реагувати на непередбачені обставини, координувати дії різних відомств та забезпечувати ефективне використання обмежених ресурсів. Таке управління сприяє збереженню стабільності, підвищенню рівня безпеки та покращенню якості життя громадян.

2. Умови військового конфлікту змушують Україну звертатися до міжнародних партнерів та організацій для підтримки. Це може вимагати адаптації політичної системи до міжнародних стандартів та вимог. У міжнародному контексті ефективне управління стає ключовим чинником для забезпечення безпеки, стабільності та розвитку. Умови воєнного стану вимагають від країн співпраці та координації з іншими державами та міжнародними організаціями для реагування на загрози та виклики. Ефективне міжнародне управління передбачає розвиток дипломатичних відносин, укладання міжнародних договорів та спільні стратегії з партнерами з усього світу. Крім того, важливо взаємодіяти з міжнародними організаціями, такими як ООН, НАТО, Європейський Союз тощо, для спільного прийняття рішень та координації дій у сфері безпеки та глобальних викликів, таких як тероризм, пандемії та інші кризові ситуації. Такий підхід сприяє зміцненню міжнародного порядку та спільним зусиллям у забезпеченні миру та безпеки.

3. Загроза національній безпеці мобілізують громадськість та спонукають до пошуку нових рішень у політиці. Громадяни очікують від політичних лідерів ефективної реакції та прийняття необхідних реформ. Громадський тиск є важливим чинником у формуванні політичної системи та впливу на рішення уряду в умовах воєнного стану. У таких ситуаціях громадськість може виступати як каталізатор змін, вимагаючи від уряду реагування на кризові ситуації, захист прав громадян та забезпечення безпеки. Громадський тиск може виявлятися через публічні заходи протесту, петиції, звернення до влади, акції громадськості тощо. Він може впливати на прийняття рішень урядом, змушуючи його враховувати

громадську думку та інтереси під час формулювання політики. Такий громадський тиск може сприяти створенню більш відкритої та відповідальної політичної системи, яка враховує потреби та погляди громадян у складних умовах воєнного стану [1].

4. Воєнний стан може стати приводом для перегляду та переосмислення діючих підходів до вирішення проблем країни. Це може відкрити двері для нових ініціатив та стратегій управління. Зміна підходів може також стати необхідною для покращення продуктивності, оптимізації витрат або досягнення стратегічних цілей. Вона може включати в себе впровадження нових технологій, перегляд бізнес-моделей, зміни в організаційній культурі або реінжиніринг бізнес-процесів. Важливою частиною таких змін є також розвиток персоналу та кадрового потенціалу, адаптація до нових ринкових умов та впровадження сучасних методів управління.

5. В умовах воєнного стану, може знадобитися модернізація інфраструктури для забезпечення швидкого та ефективного реагування на загрози. Це може стати важливим чинником вдосконалення політичної системи. Модернізація може включати в себе впровадження новітніх технологій, таких як штучний інтелект, інтернет речей, дрони та інші, що допоможе підвищити ефективність та безпеку інфраструктури.

Модернізація може включати впровадження нових технологій та заходів безпеки, які допоможуть запобігти подальшим атакам та захистити інфраструктуру від можливих загроз [2].

Таким чином, воєнний стан може бути каталізатором модернізації політичної системи України, спонукаючи до широкого обговорення та прийняття необхідних змін для забезпечення національної безпеки та стабільності.

Отже, умови воєнного стану накладають певні виклики на політичну систему України, проте вони також відкривають можливості для модернізації та покращення. Чинники модернізації політичної системи в умовах воєнного стану включають потребу в ефективному управлінні та зміцненні інститутів державної влади, міжнародний контекст, громадський тиск, необхідність зміни підходів та модернізація інфраструктури. Ці чинники можуть стати стимулом для перегляду і

переосмислення діючих стратегій та політичних підходів, що сприятиме адаптації країни до нових умов і вирішенню складних проблем.

Список використаних джерел:

1. Глущенко О.О. Функція забезпечення безпеки держави в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. №1. С. 53–56.

2. Щодо трансформації політичної системи в контексті європейської інтеграції: аналітична записка Національного інституту стратегічних досліджень / Ф. Вауліна та ін. Київ : НІСВ, 2014. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/politika/schodo-transformacii-politichnoi-sistemi-v-konteksti-evropeyskoi-integracii>

УДК 17.022.1-029:32]330.322:32-026.562(043.2)

Ткачук В.Д.
аспірант 1 курсу
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

ПОЛІТИЧНИЙ ІМІДЖ ТА РЕПУТАЦІЯ ЯК ЗАПОРУКА ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПРИВАБЛИВОСТІ

У сучасному світі «інвестиційна привабливість країн» є одним з ключових понять дипломатичної і економічної ефективності країни. Інвестиційна форма взаємодії держав, сьогодні є досить популярною системою покращення стосунків та складовою «м'якої політики», що в свою чергу відкриває нові можливості для країн, що розвиваються та покращує вже наявні зв'язки.

Особливою категорією, що історично сформувалася є інвестиційний імідж та репутація. Для подальшого розгляду питання, потрібно розуміти поняття «інвестиційний імідж» – утворений образ у свідомості інвестора на наявний інвестиційний клімат у певній країні, регіоні, підприємстві[4]. «Інвестиційна репутація» – свідомо оцінка можливостей та здатностей; ціннісні характеристики (такі як автентичність, чесність, кадрова якість, відповідність), що викликаються корпоративним іміджем, сформованим у людини[4].

Сформована система взаємодії цих двох понять створюють систему взаємодії різних форм, що призводить до покращення картини державного опису в думка закордонних інвесторів. Якщо імідж буде обгорткою економічних спроможностей держави, то репутація буде її внутрішніми характеристиками, які описують її

фаховість кадрів, ефективність підприємств, задоволеність та лояльність інших інвесторів-покупців, рентабельність, а основне її національна репутація в очах громадян.

Тенденції глобалізації та зростання конкурентності на міжнародній арені, показують різні описові характеристики держав, наприклад: стабільність Швейцарії, впевненість Швеції, американські можливості, німецька якість, тощо. Такі короткі описові якості закріплюються іміджем та репутацією, які більшість акторів сприймають «єдиним вірним описом». Інвестиційна привабливість України залежить від її політичного іміджу та репутації, які зараз формуються громадянами України.

Війна РФ проти України внесла нові корективи, щодо іміджевої політики, так можна говорити про нові та посилення старих векторів взаємодії і розвитку, як от військовий. Створення власного потужного ОПК, відкриття і модернізує шляхи взаємодії та інвестицій. Успішне використання та створення нового озброєння також позитивно відображають успішність нашої країни. Якщо протягом 2018-2021 Індекс інвестиційної привабливості України виріс до значення 2,73 то з початком повномасштабного вторгнення РФ, цей показник коливається з 2,48 до 2,17 (з 5 можливих балів)[1; 2].

Описуючи сучасний стан інвестиційного заохочення різних акторів, щодо України, можна сказати про їх «роздільність» в цьому питанні. Станом на 2024 рік, більшість компаній та держав, викликалися допомогти у відновленні України після закінчення війни. Протягом військових дій, інвестори вливають свої інвестиції у відносно безпечні сектори України: інноваційно-технологічний, ІТ, логістика та інфраструктура, фармацевтика, агропромисловість.

Ключовим фактор в успішному функціонуванні політики «інвестицій» є політичний імідж нашої держави, який поки є нестабільним. Протягом 2019-2022 року Україна переживала зовнішні та внутрішні зміни, що призвело до значного покращення ситуації в очах європейських країн. Особливої уваги варто приділи втручання російських ІПСО, які розгортають кампанії з дискредитації уряду, компаній та народу України. Іміджева політика в такій ситуації стоїть на хиткій платформі, лобісти російської пропаганди уміло допомагають нищити «ім'я», яке

відновлюється довгий період. Боротьба в таких умовах потребує великих ресурсів та залучення кваліфікованих кадрів, що допоможе закріпитися на вже освоєних сферах.

Таким чином, політичний імідж є ключовим фактором успішності країни на міжнародній арені, створенні добросусідських відносин, розвитку власної країни та модернізації старих формацій. В свою чергу політична репутація реалізується за рахунок активної участі та роботи політиків, дипломатів, організацій та народу, що призводить до позитивної внутрішньої оцінки країни.

Література

1. Індекс інвестиційної привабливості України відновився до «ковідного» значення - European Business Association. *European Business Association*. URL: <https://eba.com.ua/indeks-investytsijnoyi-pryvablyvosti-ukrayiny-vidnovyvsya-do-kovidnogo-znachennya/> (дата звернення: 12.04.2024).

2. Berezhanska L. Improvement of the state policy of formation its investment image. *Law and public administration*. 2020. Vol. 2, no. 1. P. 70–75. URL: <https://doi.org/10.32840/pdu.2020.1-2.10> (date of access: 10.04.2024).

3. Lazebnik I., Prokhorova U. Investment attractiveness of ukraine in terms of international ratings. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid*. 2018. No. 20. P. 34. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2018.20.34> (date of access: 15.04.2024).

4. Shushkova Y., Matviykyv M., Kolisnyk M. Investment image and investment attractiveness of ukraine on the world stage. *Young scientist*. 2019. Vol. 11, no. 75. URL: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-11-75-139> (date of access: 15.04.2024).

Ігор Бойчук

кандидат політичних наук,
доцент кафедри журналістики,
заслужений журналіст України
Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника

КІБЕРБЕЗПЕКА ЯК УМОВА СТАБІЛЬНОГО СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Сучасні інформаційні технології та телекомунікаційні системи охоплюють усі сфери життєдіяльності держави та суспільства. Сьогодні ми вже не уявляємо своє існування без інформаційно-комп'ютерних технологій. Але взявши

на службу телекомунікації і глобальні комп'ютерні мережі, слід знати й розуміти, які ризики та загрози можуть продукувати ці технології. Сьогодні жертвами хакерів можуть стати не лише окремі громадяни, але й цілі держави. За ефективністю та наслідками застосування кіберзброї, а саме такий термін все частіше використовують вчені, її можна прирівняти до зброї масового ураження. І чим швидше людство розвиває інформаційні технології, тим більшою є потреба в захисті інформаційно-телекомунікаційних систем. Оскільки критичні вразливості в програмному забезпеченні та автоматизованих системах викликають небезпідставні побоювання, то не дивно, що уряди та суспільство в усьому світі шукають кращих заходів і методів для захисту особистих даних Інтернет-ресурсів від кіберзагроз. Така увага до цього негативного явища зумовлена перш за все наслідками, які воно викликає, а саме розміром спричинюваних ним збитків, за якими воно входить до числа найпоширеніших економічних злочинів поряд з торгівлею людьми, зброєю та наркотиками. За оцінками спеціалістів, Україна посідає «почесне» місце в п'ятірці країн з найрозвиненішим рівнем кіберзлочинності, таких, як Росія, Бразилія, Китай та Індія.

Ще задовго до повномасштабного вторгнення РФ на територію України на порядок денний постало питання цифрової гігієни, або кібербезпеки. Його треба тлумачити як грамотне споживання інформації, а також дотримання базових правил кібербезпеки: не використовувати один і той самий пароль на всіх акаунтах, застосовувати двофакторну ідентифікацію, регулярно здійснювати резервне копіювання та оновлення застосунків. Важливо також вміти відрізнити фішингові листи від справжніх. **Фішинг** - це спроба оманливим шляхом отримати особисту інформацію користувачів в Інтернеті. Як правило, це підроблені електронні листи, оголошення або сайти. Обов'язково потрібно перевіряти електронну адресу. "https" - безпечний протокол передачі даних. Особливо варто звертати увагу на це під час розрахунків в інтернеті та коли йдеться про банківські чи фінансові сервіси. Зловмисники у фішингових листах або на сайтах можуть запитувати таку інформацію: імена користувачів і паролі, зокрема прохання змінити пароль; номери банківських рахунків та кредитних карток; PIN-

коди; дату народження тощо. Тому при отриманні електронного листа із запитом особистої інформації варто бути обережними: не натискати посилання та не надавати особисті дані, доки не будете впевнені, що лист справжній, не завантажувати файли, що мають невідоме вам або потенційно небезпечне розширення. Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» визначає кібербезпеку як захищеність життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі». Простими словами кібербезпека — це безпека ІТ-систем (обладнання та програм). На високому державному рівні підписано навіть спеціальний Меморандум. Його укладено задля об'єднання зусиль у сфері кібербезпеки та кіберзахисту, спрямованих на попередження, виявлення, ефективне реагування та протидію актуальним кіберзагрозам, аналізу подій безпеки, підвищення рівня ситуаційної обізнаності та реагування на ймовірні кіберінциденти. Очікуваними результатами спільної діяльності є підвищення рівня кіберзахисту інформаційно-телекомунікаційної системи, ефективності обміну технічною та технологічною інформацією про кіберзагрози та кіберінциденти (індикаторами кіберзагроз, інформацією про кіберінциденти тощо), що забезпечить стійкість інформаційних ресурсів, які забезпечують взаємодію з суб'єктами господарювання. *Вже під час повномасштабної війни в Україні Міноборони ініціювало науково-дослідну роботу щодо визначення поняття кібервійни, яку здійснює Академія СБУ. Ці напрацювання дозволять нам разом із іншими державними органами вийти із законодавчими пропозиціями вже наприкінці 2024 року.* До речі, з лютого 2022 року фахівці Служби безпеки України нейтралізували майже 10 тисяч кібератак. За словами Віце-прем'єр-міністр аУкраїни з інновацій, розвитку освіти, науки та технологій — Міністра цифрової трансформації України Михайла Федорова, попри велику інтенсивність атак, ворогу не вдалося суттєво вплинути на обороноздатність держави. Дії агресора в кіберпросторі є системними і направлені вже не лише на Україну, а

і на її союзників, слідом за визначенням поняття «кібервійна» на національному законодавчому рівні, визнання кібератак як акту війни у правовому полі має також відбутися і на міжнародному. Підписано вже перший в історії договір між ЄС та НАТО про співпрацю у сфері безпеки, зокрема в питаннях гібридних війн та кібератак. Кіберпростір, поряд із землею, повітрям, морем і космосом, визнано новим оперативним простором, а кібероперації — невід'ємною частиною гібридної війни. Найбільше уваги операціям у кіберпросторі приділяють такі провідні країни світу як Сполучені Штати Америки, Великобританія, Китай та ін. У них у бюджеті закладено величезні кошти на розвиток кібернетичної складової збройних сил, а також постійно втілюються в життя програми для забезпечення національної безпеки та захисту об'єктів критичної інфраструктури від кібератак. Оскільки ніхто не може з упевненістю стверджувати, що його мережі повністю захищені та можуть протистояти багатовекторним кібератакам, кібернетична безпека стала пріоритетом розвитку сучасної армії. Однією з причин такого стрімкого розвитку підрозділів кібернетичної безпеки стала гібридна війна, яку розв'язала та продовжує вести Росія проти України. Агресор активно використовує кіберпростір у війні не тільки проти України, а й проти інших держав. Російська Федерація постійно збільшує кількість операцій по кібершпіонажу та все більше намагається вплинути на громадську думку в нашій країні, не гребуючи використанням фейкових новин та відвертої пропаганди. Основною метою цих операцій є розхитування ситуації всередині країни, створення хаосу та паніки як підґрунтя для просування власних інтересів. Російська стратегія такої війни спрямована, перш за все, проти слабких місць України. Окремі аспекти цієї стратегії проявлялися раніше в Чечні, Молдові, Естонії та Грузії, але в Україні цю стратегію Росія одночасно використовує та вдосконалює. Також Росією постійно проводяться кібернетичні операції проти об'єктів критичної інфраструктури, приватного сектору, а також інформаційно-телекомунікаційних систем Збройних Сил України. Одним з останніх прикладів проведення кібероперації було втручання в роботу оператора мобільного зв'язку Київстар. Доступ до комп'ютерів зловмисники постійно отримують, розсилаючи користувачам фішингові електронні листи, в яких закликали відкрити файл

Microsoft Word, що містив шкідливий макрос. Такі масштабні атаки, зазвичай, проводяться й організовуються не однією особою, а цілою групою хакерів за підтримки впливових організацій, в тому числі й силових структур.. Хакери підходять до створення вірусів та нових атак креативно і творчо, використовують не лише вразливості систем, але й психологію людини. Для запобігання та вирішення цієї проблеми необхідно постійно проводити діагностування систем шляхом проведення певних тестів, використання спеціалізованого обладнання та залучення кваліфікованих фахівців, здатних усунути причини можливих вразливостей. Також треба мати на увазі, що майже всі ми перебуваємо в єдиному мережевому просторі, і якщо навіть звичайний працівник або військовослужбовець постраждає від будь-якого вірусу, то по цьому ланцюжку може статися зараження на всіх рівнях. Саме тому одним із найважливіших аспектів кібернетичної безпеки є проведення тренінгів з працівниками щодо запобігання та протидії кібератакам. Проведення кібероперацій досить складно виявити, особливо в разі застосування так званої «логічної бомби», тобто такої загрози, яка може проявитися не одразу, а протягом кількох місяців або навіть років з моменту потрапляння в систему. Тому треба завжди бути дуже пильним при використанні електронної пошти та Інтернету, мінімізувати використання зовнішніх носіїв інформації (USB-флешки, зовнішні жорсткі диски, телефони тощо) й слідкувати, щоб операційна система та антивірус, встановлені на вашому пристрої, були постійно оновленими.

Тільки системна протидія державних інституцій, установ та організацій кіберзагрозам, підвищення рівня технологічної освіченості та політичної грамотності громадян в сфері інформаційних технологій дасть можливість забезпечити стабільний суспільно-політичний розвиток України.

УДК 351.86

Міщук Андрій Іванович
*кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії України і методики викладання історії,
Факультет історії, політології і міжнародних відносин,
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника*

Міщук Мар'яна Богданівна
*кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних інститутів та процесів,*

БЕЗПЕКА: СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ, ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ

У статті досліджується складний і багатовимірний характер поняття безпеки. Розглядаються підходи до визначення безпеки, що існують у сучасній науковій літературі, та аналізуються основні елементи, які впливають на її трактування. Основну увагу приділено розкриттю сутності поняття безпеки, яка включає захист життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави від зовнішніх і внутрішніх загроз. У статті виділено характерні ознаки безпеки, такі як багатогранність, залежність від контексту, динамічність і взаємозв'язок з іншими поняттями, такими як ризик, захист і управління. Автори акцентують увагу на необхідності чіткого визначення поняття безпеки для ефективного її досягнення та управління у різних сферах діяльності.

Ключові слова: безпека, захист, загрози, ризик, управління безпекою

The article explores the complex and multidimensional nature of the concept of security. It examines the approaches to defining security found in contemporary scientific literature and analyzes the main elements that influence its interpretation. The primary focus is on revealing the essence of the concept of security, which includes the protection of the vital interests of individuals, society, and the state from external and internal threats. The article highlights the characteristic features of security, such as multifacetedness, context dependency, dynamism, and interrelation with other concepts like risk, protection, and management. The authors emphasize the necessity of a clear definition of the concept of security for its effective achievement and management in various fields of activity.

Keywords: security, protection, threats, risk, security management

Поняття “безпека” охоплює широкий спектр вимірів та аспектів, розгляд яких може відрізнятися залежно від професійного підходу. Навіть у рамках певних принципових узгоджень щодо методології та системи світогляду, різні групи фахівців мають відмінні підходи до розуміння сутності та змісту цього поняття.

Зокрема, відзначаються розбіжності у поглядах між правниками, військовими, економістами, політологами та іншими групами експертів.

Правники можуть зосереджуватися на юридичних аспектах та законодавчому забезпеченні безпеки, у той час як військові можуть акцентувати увагу на військовій стратегії та оборонній доктрині, як складових поняття безпека. Економісти можуть розглядати безпеку з погляду економічної стійкості та безпеки фінансових систем, тоді як політологи можуть аналізувати політичні чинники, що впливають на безпеку країни, такі як міжнародні відносини та геополітичні стратегії.

Поняття “безпека” має різноплановий характер і охоплює складне соціально-політичне явище. Воно відображає багатогранну життєдіяльність, накопичений історичний досвід, а також уподобання та культуру кожної людини, суспільства, держави та загалом цивілізації.

Безпека - це стан, в якому складна система не відчуває небезпеки внаслідок дії зовнішніх та внутрішніх чинників.

Безпека – “відсутність явної загрози” чи захищеності від потенційної шкоди. Безпека може також означати усунення відомих загроз для досягнення прийняттого рівня ризику. Гарантувати абсолютну безпеку неможливо, проте можна створити певний рівень безпеки.

У “Великій українській енциклопедії” термін “безпека” має кілька значень:

1) Стан захищеності життєво важливих інтересів особистості, спільноти, суспільства, держави від внутрішніх та зовнішніх загроз.

2) Властивість предметів, явищ, процесів зберігатися за руйнівних впливів. Суб’єктами безпеки, в такому контексті, виступають є людина, суспільство, держава [1].

Відповідно до “Юридичної енциклопедії” безпека - це стан, у якому життєво важливі інтереси особи, суспільства та держави захищені від зовнішніх та внутрішніх загроз. Система безпеки охоплює такі основні елементи: науку, теорію (філософію), доктрину (концепцію), політику, стратегію і тактику забезпечення безпеки; сукупність міжнародних, державних та громадських (недержавних) інститутів і організацій, які забезпечують безпеку особи, суспільства, держави; засоби, способи і методи забезпечення безпеки .

В політологічних словниках поняття “безпеки” розглядається як складний соціально-політичний термін, що охоплює різноманітні аспекти та сфери діяльності. Визначається воно як стан відсутності загрози, небезпеки або ризику для особи, групи людей, суспільства або держави. Поняття безпеки включає захист від зовнішніх та внутрішніх загроз, забезпечення стабільності та безпеки життєдіяльності індивідів та колективів.

У словнику розглядаються різні аспекти безпеки, такі як національна безпека, глобальна безпека, гуманітарна безпека, економічна безпека, інформаційна безпека, кібербезпека тощо. Також аналізуються стратегії та політики забезпечення безпеки на різних рівнях: внутрішньодержавному, міжнародному, регіональному.

У філософії політики поняття безпеки розглядається як одне з ключових понять, що визначає стан стабільності та відсутності загроз для індивідів, суспільства та держави. Воно включає в себе різноманітні аспекти, які можуть бути розглянуті з філософської перспективи.

Філософи політики аналізують поняття безпеки з різних точок зору, враховуючи його етичні, моральні та соціальні аспекти. Вони досліджують, як безпека пов'язана з правами та свободами людини, забезпеченням справедливості та рівності в суспільстві, а також зі збереженням миру та стабільності в міжнародних відносинах.

Філософський підхід до поняття безпеки також включає аналіз її філософських основ та принципів. Це включає в себе дослідження ролі права, справедливості та моралі в забезпеченні безпеки, а також вивчення етичних проблем, пов'язаних з використанням сили та насильства для досягнення безпеки.

У філософії політики також активно обговорюються концепції безпеки на різних рівнях, від індивідуальної безпеки до національної та глобальної безпеки.

Безпека є мінливою за своєю природою та застосуванням, практикується у багатьох сферах і з різноманітними акторами. Через цю багатовимірність концепція безпеки важко піддається визначенню [4, р. 227].

Безпека завжди є складним поняттям і завжди пов'язана з конкретним об'єктом посилення. Безпека - це стан захищеності від небезпеки або втрати. Вона

досягається шляхом запобігання негативним наслідкам від навмисних і необґрунтованих дій інших. Визначення безпеки як стану розширює це визначення до гіперособистого, культурного та громадського визначеного стану, зокрема, такого, якого може ніколи не бути досягнуто, але до якого постійно прагнуть [5].

В Україні забезпечення безпеки регулюється Конституцією, іншими законами та правовими актами, а також системою відповідних державних органів і об'єднань громадян.

Термін “безпека” визначається різними документами та законодавством України в наступних аспектах:

1. Державний стандарт України 2293-99 визначає безпеку як стан захищеності особи та суспільства від ризику зазнати шкоди. У цьому контексті, важливі життєво важливі інтереси, такі як життя, здоров'я, честь, гідність та недоторканність, визнаються найвищою соціальною цінністю згідно з Конституцією України.

2. Конституція України чітко визначає найважливіші функції держави, зокрема, захист суверенітету, територіальної цілісності та забезпечення економічної та інформаційної безпеки. Також Конституція передбачає обов'язок держави забезпечувати екологічну безпеку.

3. Закон України “Про національну безпеку України” (2018) визначає безпеку у декількох значеннях:

- захищеність державного суверенітету та інших національних інтересів від воєнних загроз (воєнна безпека).

- захист життєво важливих інтересів особи та суспільства, прав і свобод людини і громадянина (громадська безпека і порядок).

- захищеність державного суверенітету та інших національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру (державна безпека).

- захист державного суверенітету, територіальної цілісності та інших національних інтересів України (національна безпека України) [1].

В українському законодавстві категорія “безпека” виявила своє відображення у різних безпекових термінах, таких як національна безпека, державна безпека, воєнна безпека, інформаційна безпека, кібербезпека тощо.

Так, зокрема, у Законі наводяться визначення понять: воєнна безпека – “захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від воєнних загроз”; громадська безпека і порядок - “захищеність життєво важливих для суспільства та особи інтересів, прав і свобод людини і громадянина, забезпечення яких є пріоритетним завданням діяльності сил безпеки, інших державних органів, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб та громадськості, які здійснюють узгоджені заходи щодо реалізації і захисту національних інтересів від впливу загроз”; державна безпека – “захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності і демократичного конституційного ладу та інших життєво важливих національних інтересів від реальних і потенційних загроз невоєнного характеру”; національна безпека України – “ захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз” [2].

Ці документи визначають безпеку як захист особистих, суспільних та державних інтересів від різних видів загроз, включаючи військові, економічні, екологічні та інші.

Безпеку можна розрізняти за різними ознаками: за масштабом (міжнародна, регіональна, локальна); за суб'єктами (особиста, суспільна, національна, колективна); за суспільними сферами (політична, економічна, військова, екологічна, радіаційна тощо) [3].

Характерні ознаки поняття безпеки включають ряд ключових аспектів, які характеризують це поняття і допомагають розуміти його сутність.

1. Захищеність від загроз і ризиків (безпека визначається як стан, коли існує захищеність від потенційних небезпек, загроз та ризиків, що можуть виникнути в різних сферах життя);

2. Превентивний підхід (безпека передбачає вжиття заходів наперед, щоб запобігти виникненню потенційних небезпек та мінімізувати їхні наслідки, а не лише реагування на них після виникнення);.

3. Комплексність (поняття безпеки охоплює різні аспекти, включаючи фізичну, економічну, соціальну, політичну та інші сфери життєдіяльності);
4. Суб'єктивність (оцінка рівня безпеки може бути суб'єктивною і залежати від індивідуальних переконань, цінностей та досвіду кожної особи або групи);
5. Стабільність і спокій (безпека сприяє стабільності та спокою в суспільстві, забезпечуючи відчуття захищеності та впевненості в майбутньому);
6. Універсальність (поняття безпеки є універсальним та застосовним до різних контекстів, держав та культур);
7. Залежність від контексту (рівень безпеки може варіюватися в залежності від конкретного контексту, такого як географічні умови, політична ситуація, економічний стан тощо).

Ці характерні ознаки допомагають розуміти поняття безпеки як комплексний та багатогранний концепт, який важливий для індивідів, суспільства та країни в цілому.

Отже, поняття безпеки є складним і багатогранним, а його розуміння та визначення відображають різноманітні аспекти життєдіяльності людей, суспільства та держави. Також можна підкреслити, що зрозуміння поняття безпеки є важливим для розробки ефективних стратегій управління безпекою на різних рівнях, від індивідуального до глобального. Розуміння безпеки як складного соціально-політичного явища допомагає створювати сприятливі умови для забезпечення стабільності, захисту прав та свобод людини, а також збереження миру та гармонії у суспільстві.

Список використаних джерел

1. [Єнін М. Н.](https://vue.gov.ua/Безпека) Безпека. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Безпека>
2. Закон України “Про національну безпеку України” URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>
3. Храмов В. Безпека. *Юридична енциклопедія*: В 6 т. /Редкол.: Ю70 Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: «Укр. енцикл.», 1998 URL: <https://leksika.com.ua/12530426/legal/bezpeka>

4. Brooks D. What is security: Definition through knowledge categorisation. *Security Journal*, 2010. N23(3), P. 225–239

5. Tony Ridley. Security: Definitions, Context, Interpretations, Justifications and Representation. URL.<https://www.linkedin.com/pulse/security-definitions-context-interpretations-tony>

УДК 342

Сливчук В.Ф.,

аспірант кафедри політології

Прикарпатський національний

університет імені Василя Стефаника

ГЕНЕЗА ПОНЯТТЯ "ГРОМАДА"

Поняття "грумада" в історії людства перетворилося з простого опису географічно обмеженого співтовариства на складний соціальний феномен. Його генеза відбиває широкий спектр змін у суспільстві, культурі та організації людського життя.

У самому початку свого існування людина жила у простих спільнотах, де група людей об'єднувалася за схожістю інтересів, культурних звичаїв та мови. Перші громади відображали колективність і взаємодопомогу, які були ключовими на початкових етапах історії.

Тлумачення поняття "грумада" може варіюватися залежно від контексту та дисципліни, яка його використовує.

Згідно соціологічного підходу, грумада визначається як група людей, які мають спільні інтереси, цінності та культурні традиції. Вона може бути базовою одиницею організації суспільства або певним суспільним утворенням, яке функціонує на певній території.

З антропологічної точки зору, грумада може розглядатися як соціально-культурний комплекс, який включає в себе не лише людей, які фізично проживають у даній території, а й їхні соціальні структури, вірування, звичаї та традиції.

У історичному контексті, грумада розглядається як форма організації суспільства у різні історичні періоди. Історики досліджують роль громад у формуванні державності, економіки та культури, а також їхній вплив на події та

процеси в історії.

Історики аналізують роль громад у стародавні часи, коли вони були основними одиницями організації суспільства та відігравали важливу роль у вирішенні питань влади, війн та економічного розвитку.

В античних цивілізаціях, таких як Греція та Рим, громади були базовими одиницями організації суспільства. Вони включали у себе різноманітні елементи: від політичних утворень, таких як поліс у Греції, до релігійних об'єднань та економічних гілок. Громада відігравала важливу роль у формуванні ідентичності та соціального порядку.

Феодална громада об'єднувала селянські поселення та маєткові території, де влада належала феодалам. Соціальна структура була ієрархічною, а громадська організація засновувалася на взаємовідносинах землевласників і селян.

У модерну епоху громада стала не лише географічним обмеженим простором, але й сукупністю людей, які мають спільні інтереси та цінності. Громада стала платформою для громадської активності, політичного участі та культурного розвитку.

Дослідники вивчають формування різних типів громад, таких як сільські общини, об'єднання козаків.

З політичної точки зору, громада може розглядатися як організаційна одиниця, яка має вплив на прийняття рішень на місцевому рівні. Вона може бути організована у вигляді місцевих самоврядувань, громадських об'єднань чи політичних партій.

У період Київської Русі поняття “громада” мало свої особливості в контексті соціально-економічної та політичної організації суспільства. Громада в цей період була однією з основних форм організації селянського населення, що відігравала значну роль у житті та управлінні. Громада на теренах Київської Русі ототожнювалася з поняттям селянської громади, яка об'єднувала осіб дуже часто за сімейно-родовим принципом. Така громада забезпечувала своїм членам підтримку та захист, а також виконували різноманітні господарські та соціальні функції, зокрема, відігравала важливу роль у сільському господарстві, забезпечуючи організацію спільної праці для оброблення землі та виробництва

продуктів харчування. Вона також могла здійснювати торговельні операції та виробництво ремісничих товарів.

Громада також виступала, як базова одиниця організації влади на місцевому рівні. Вона мала свої внутрішні органи управління, які вирішували питання місцевого значення, встановлювали правила та норми співжиття, а також представляли інтереси громади перед вищими владними структурами.

Громада здійснювала свою власну самоорганізацію через обрання громадських представників (старійшин) та встановлення місцевих норм і правил. Вона мала свої звичаї, традиції та систему внутрішнього контролю.

Саме громада а період Київської Русі була основною формою організації селянського населення, яка забезпечувала взаємодопомогу, захист та управління на місцевому рівні.

У наступні періоди поняття “громада” набуло нових особливостей та значень у зв'язку з трансформацією суспільства під впливом політичних, економічних та соціокультурних змін.

В епоху активного розвитку міст формувалися міські громади. Ці громади володіли певною автономією та власними органами влади, а також виконували важливі економічні, культурні та адміністративні функції.

Щодо селянських громад, то їхні функції та статус змінилися. Вони залишалися основними одиницями сільського самоврядування, але під впливом феодальних та пізніше адміністративних реформ їхні повноваження та вплив стали обмеженими.

У 19-20 століттях громади, як культурно-освітні організації, в Україні відіграли важливу роль у національному відродженні. Вони сприяли розвитку української культури, освіти та мови, організовували громадські та політичні заходи, а також здійснювали благодійну діяльність.

Сьогодні поняття “громада” в Україні використовується для позначення адміністративних та територіальних одиниць, а також спільнот та організацій на місцевому рівні, що об'єднують мешканців для вирішення питань місцевого значення.

Громада - це соціально-організована група людей, яка об'єднується на

підставі спільних інтересів, цінностей, традицій або мети для досягнення спільних цілей. Громада може існувати на різних рівнях, від малих груп на місцевому рівні до великих спільнот національного або глобального масштабу. Вона може бути географічно обмеженою, як сільська чи міська громада, або формуватися на основі інших принципів, таких як етнічна, релігійна або професійна спільнота. Громада включає в себе різноманітні структури, процеси та взаємовідносини, які сприяють співпраці та взаємодопомозі між її членами.

Представники політичної науки аналізують сучасні громадські структури та їх вплив на політичну ситуацію в Україні, вивчають діяльність громадських організацій, політичних партій, громадських рухів та інших форм громадської активності. Вони аналізують, як громадські ініціативи впливають на формування державної політики та сприяють розвитку демократії в країні.

Отже, усе це свідчить про те, що поняття “громада” постійно еволюціонувало, відображаючи зміни в суспільстві та культурі. Дослідження генези поняття “громада” дозволяє нам краще зрозуміти не лише минуле, а й сучасне та майбутнє людського співжиття. Кожен з підходів допомагає краще зрозуміти природу та роль громади в суспільстві з різних точок зору. Інтердисциплінарний підхід до тлумачення поняття "громада" дозволяє отримати більш повне уявлення про її сутність та значення в різних сферах людського життя. Громада - це живий організм, що постійно трансформується та адаптується до змін, але залишається невід'ємною складовою нашого соціального та культурного спадку.

Список використаних джерел

1. Мороз О. Територіальна громада: сутність, становлення та сучасні українські реалії. URL.<https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26506/moroz.pdf>

2. Примуш М., Окуньовська Ю. Громада як основний елемент місцевого самоврядування. URL.<file:///C:/Users/acer/Downloads/12629-Текст%20статті-25098-1-10-20221012.pdf>

3. Шевчук Б. Територіальна громада: поняття, статус та ознаки URL.<https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/959512>

ОБ'ЄДНАНІ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ: ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ

Об'єднані територіальні громади (далі – ОТГ) - це адміністративно-територіальні одиниці, які створюються шляхом об'єднання декількох населених пунктів, сіл або міст в одну самостійну територіальну громаду. Цей процес здійснюється з метою зміцнення місцевого самоврядування, покращення надання послуг мешканцям, раціоналізації управління та підвищення соціально-економічного розвитку територій.

Об'єднані територіальні громади зазвичай формуються на основі принципів ефективності, збільшення масштабів та рівномірності розвитку різних територій. Вони можуть включати в себе як малий сільський район, так і велике місто з прилеглими сільськими населеними пунктами.

Об'єднані територіальні громади передбачають:

1. Збільшення адміністративно-територіального масштабу - об'єднання дозволяє створити більшу адміністративно-територіальну одиницю, яка може забезпечити більш ефективне управління та надання послуг.
2. Об'єднання може призвести до розширення повноважень місцевих органів влади, що дозволить їм краще відповідати на потреби громадян.
3. Об'єднання також дозволяє оптимізувати використання фінансових та інших ресурсів, що сприяє ефективному господарюванню на місцевому рівні.
4. Об'єднані територіальні громади створюють умови для більш активного соціально-економічного розвитку, залучення інвестицій та реалізації проектів розвитку.

Основні підходи до аналізу об'єднаних територіальних громад можна розглядати з різних точок зору, включаючи соціальний, економічний, політичний та адміністративний аспекти. Ось кілька ключових підходів:

Соціальний підхід до аналізу об'єднаних територіальних громад досліджує вплив об'єднаних громад на соціальне співжиття та взаємодію мешканців. Економічний підхід аналізує вплив об'єднаних громад на економічний розвиток та

конкурентоспроможність регіону. Оцінка організаційної структури та функцій об'єднаних громад реалізується в контексті адміністративного підходу. Політологічний підхід спрямований на дослідження ефективності управління та виконання функцій місцевого самоврядування у рамках об'єднаних громад, ролі об'єднаних громад у формуванні та зміцненні місцевої демократії та громадянського суспільства.

Об'єднані територіальні громади є одним з типів територіальних громад, які були створені в Україні під час реформи децентралізації в період з 2015 по 2020 рік. Ці громади виникали шляхом добровільного об'єднання прилеглих територіальних громад сіл, селищ і міст (відповідно до відповідних сільських, селищних та міських рад).

Формування об'єднаних територіальних громад відбувалося відповідно до законодавства, зокрема Закону “Про добровільне об'єднання територіальних громад”, а також урядової методики, яка регулювала процес формування спроможних територіальних громад за погодженням з обласними органами державної влади та самоврядування.

Відповідно до статті 3 Закону “Об'єднана територіальна громада, адміністративним центром якої визначено місто, є міською територіальною громадою, центром якої визначено селище, - селищною, центром якої визначено село, - сільською”.

Головною метою проведення реформи щодо утворення об'єднаних територіальних громад, стало створення ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади, що забезпечила б повноцінне життєве середовище для громадян. Це, зокрема, включає надання високоякісних та доступних публічних послуг, задоволення потреб громадян у всіх сферах життєдіяльності на відповідній території, а також узгодження інтересів держави та територіальних громад. Реформа передбачала той факт, що у місцевому бюджеті залишатиметься значна частина податків, які раніше спрямовувались до державного бюджету. Крім того, усі кошти, що надходили за надання адміністративних послуг, також мали спрямовуватися до місцевого бюджету. Передбачалося, що громади будуть зацікавлені у створенні сприятливих умов для

бізнесу на своїй території, що дозволить їм збільшити дохідність через сплату податків.

В контексті цього можна виокремити такі характерні риси і ознаки об'єднаних територіальних громад:

1. Добровільність - формування ОТГ ґрунтується на добровільному об'єднанні суміжних територіальних громад, що віддзеркалює бажання мешканців спільно вирішувати питання місцевого значення та розвитку.

2. Спроможність - ОТГ мають бути спроможними забезпечувати надання якісних послуг та управління територією на високому рівні (ефективне використання ресурсів, адекватна структура управління та висока ступінь відповідальності перед громадою).

3. Територіальний обсяг (розмір) - ОТГ можуть включати в себе як невеликі сільські території, так і великі міста разом з прилеглими населеними пунктами.

4. Локальне самоврядування - вони надають мешканцям можливість активно брати участь у вирішенні питань місцевого значення через механізми місцевого самоврядування, такі як обрані органи влади та громадські обговорення.

5. Ефективне управління ресурсами - ОТГ спрямовані на забезпечення раціонального використання фінансових, людських та природних ресурсів для досягнення стратегічних цілей розвитку території.

6. Створення умов для розвитку – об'єднані територіальні громади створюють сприятливі умови для економічного, соціального та культурного розвитку території, сприяючи залученню інвестицій, розвитку малих та середніх підприємств, а також реалізації проектів у сфері освіти, охорони здоров'я та інфраструктури.

Отже, об'єднані територіальні громади є важливим елементом реформування місцевого самоврядування в Україні. Аналізуючи їх характерні ознаки, можна побачити, що вони сприяють покращенню якості життя мешканців, забезпечуючи ефективне управління та розвиток територій. Об'єднані громади створюють умови для залучення інвестицій, розвитку бізнесу та розвитку місцевих інфраструктурних проектів. Крім того, вони сприяють активному включенню громадян у процеси місцевого самоврядування та підвищенню рівня їхньої участі

у вирішенні важливих питань для своєї території. Таким чином, об'єднані територіальні громади є ключовим інструментом для забезпечення сталого розвитку місцевих громад та регіонів в цілому.

Список використаних джерел

1. Бодрова І. Концептуальні підходи визначення поняття територіальної громади.

URL.https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/2468/1/Bodrova_62.pdf

2. Закон “Про добровільне об'єднання територіальних громад”

URL.<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>

3. Кириченко Ю.М. Територіальна громада як базовий елемент системи місцевого самоврядування України: теоретичне визначення. URL.<https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/c15e43a1-61fa-4a9d-9204-84f9cace8c8/content>

4. Лісман Т. Визначення сутності поняття «територіальна громада».

URL.repositc.nuczu.edu.ua/bitstream/123456789/5466/1/Стаття.%20Лісман.%20Визначення%20сутності%20поняття%20територыальна%20громада.pdf

Розділ II
Політичні інститути та процеси на сучасному етапі
суспільного розвитку

УДК 321

Бортніков В. І,
*доктор політичних наук,
професор кафедри політології
та публічного управління
Волинського національного університету
імені Лесі Українки*

**ЗМІСТОВНА ХАРАКТЕРИСТИКА ПОНЯТТЯ «ПОЛІТИЧНИЙ
ПРОЦЕС»**

Політичний процес є одним із центральних і разом з тим специфічних категорій політичної науки. В силу складності та масштабності політичного процесу (процесів), що збігається з усією сферою політичного життя, окремі західні вчені ототожнюють його або з політикою загалом (Р. Доуз), або з усією сукупністю поведінкових акцій суб'єктів влади, зміною їх статусів і впливів (Ч. Мерріам). Прихильники ж інституційного підходу пов'язують політичний процес із функціонуванням і трансформацією інститутів влади (С. Хантингтон), а Дж. Б. Мангейм і Р. К. Річ трактують його як складний комплекс подій, що визначає характер діяльності державних інститутів та їх вплив на політичний процес. Зі свого боку Р. Дарендорф наголошує на динаміці суперництва груп за статуси та ресурси влади.

Автор системного підходу Д. Істон розуміє політичний процес як сукупність реакцій політичної системи на виклики навколишнього середовища. Системний підхід в трактуванні цього поняття у колі вітчизняних учених набув поширення не в останню чергу завдяки його визначенню, що міститься в «Політичній енциклопедії»: «...сукупність послідовних дій політичних суб'єктів з реалізації своїх інтересів через *політичну* владу. Політичний процес виражає й розкриває формалізовану послідовність політичних дій суб'єктів від стадії формування політичних запитів і мети до ухвалення рішень і їх реалізації».

Попри слушність такого й подібних визначень, виникає питання щодо ролі всіх учасників політичного процесу в здійсненні їх мети. Ідеться про те, що не лише суб'єкти суспільно-політичних відносин впливають на його хід, а й інші

актори (агенти), вплив яких на певному етапі може бути вирішальним.

Політичний процес доцільно розглядати на багатьох рівнях: національному, регіональному, місцевому, міждержавному, глобальному тощо. Якщо ж використовувати філософські категорії, – у поняттях «простір» і «час», «загальне» та «особливе (конкретне)».

На *загальному рівні* політичний процес розкриває зміни політичної системи, характеризує її перехід від одного стану до іншого – як сукупність всіх змін політичних явищ, викликаних діями (взаємодіями) суб'єктів, акторів (агентів) політичної системи, які реалізують свої цілі та функції у сфері владних відносин. Причому політичний процес у такому розумінні не має однозначно позитивної конотації, оскільки він може сприяти розвитку або занепаду політичної системи суспільства.

На *конкретному рівні* політичний процес розкриває послідовність дій суб'єктів політичних відносин, яка спрямована на розв'язання окремого питання, пов'язаного із здійсненням публічної влади (прийняття політичного рішення, проведення виборів, утворення політичної партії, дискредитація політичного опонента та ін.).

Будь-який політичний процес має внутрішню динаміку, логіку протікання та зміст етапів або фаз перебігу, що, як правило, включає: а) конституювання (узаконення, унормування на підставі правового акту, традиції або ідеології, релігійних норм тощо); б) інституалізацію; в) реалізацію владних політико-управлінських рішень; г) контроль.

Політичні процеси за своєю вагою, значимістю у сфері здійснення влади також поділяються на *базові* та *периферійні*. Перші пов'язані з прийняттям рішень та їх виконанням на вищому рівні, коли задіяні центральні органи влади та головні суб'єкти суспільно-політичних відносин із залученням широких верств населення. Такими є процеси політичної модернізації або трансформації, здійснення адміністративно-територіальної реформи в масштабах усієї країни, проведення виборів у центральні органи влади тощо. Периферійні політичні процеси протікають на місцевому рівні за участі обмеженого кола політичних акторів: органів публічної влади, партій, груп тиску, виборців та ін.

Політичні процеси можуть уособлювати зміни, що відбуваються

в *явній* або *прихованій* формах. Приміром явний політичний процес характеризується тим, що інтереси груп і громадян систематично виявляються в їхніх публічних домаганнях до державної влади, яка зі свого боку робить їх доступними для суспільного контролю. На противагу відкритому, прихований тіньовий процес базується на діяльності непублічних політичних інститутів і центрів влади, а також на владних домаганнях громадян, не артикульованих у формі звернень до офіційних органів публічного управління.

Політичні процеси характеризуються режимами протікання. Здебільшого розрізняють три режими їх перебігу: функціонування, розвитку, занепаду.

Перший – режим *функціонування* залишає політичну систему в межах суспільно-політичних відносин, які склалися традиційно. Наступність за такого режиму має переваги над інноваціями.

Другий – режим *розвитку*. За П. Штомкою, для процесів розвитку властивими є такі ознаки: а) спрямування процесу має позитивний характер, тобто з плином часу зростає рівень перемінної величини або комплексу перемінних величин, на які орієнтований цей процес; б) спрямована послідовність соціальних змін приводиться в рух і діє, отримуючи відповідні імпульси від механізмів, які є усередині цього суспільства – іманентних ендогенних, а не зовнішніх – екзогенних. Зокрема, процеси, що викликані зовнішніми чинниками, не є розвитком, це скоріше реактивні або адаптивні процеси.

Третім різновидом режиму існування політичних процесів є режим *занепаду*, розпаду політичної цілісності, що відбувається внаслідок внутрішніх або зовнішніх чинників, некомпетентності під час прийняття політичних рішень, хибності політичного курсу загалом.

Іманентною складовою політичних процесів є артикуляція та агрегація інтересів суб'єктів соціальних відносин.

За існування різних культурно-історичних умов, стану розвитку політичних інститутів, мети, спрямування, складу учасників та результатів перебігу політичного процесу, давати універсальне визначення цього поняття уявляється проблематичним. Напевно більш практичним є диференційований підхід до визначення сутності політичного процесу, де в основу класифікації покладено

просторові, часові та змістовні виміри: культурно-історичний тип суспільства, політичний режим, національний, регіональний, місцевий або наднаціональний рівні його перебігу.

Ростислав Балабан,
*кандидат політичних наук,
Інститут політичних
і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України,
вул. Алмазова, 8, м. Київ,
Україна, 01011
ORCID: 0000-0001-8373-9561*

ІНСТИТУЦІЙНА СПРОМОЖНІСТЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

Тема реформи децентралізації лишається найбільш розпіреною і оцінюється як успішна. Одна з причин її позитивного сприйняття громадськістю полягає в тому, що не існує єдиного органу, як уповноваженого, чи вигодо-набувача, щодо якого виникали б підозри в корупції і недбальстві. У цьому і суть, що частину ресурсу і зобов'язань залишили, що називається, на місцях – у територіальних громадах. Можна констатувати, що пряме бюджетування (центральный бюджет – територіальна громада), прибравши ланку обласних бюджетів, якою раніше рухались кошти до низового рівня, – зменшило кількість етапів планування і вибору розподілу, що гіпотетично зменшило корупційний потенціал і помилковість під час прийняття рішень щодо розподілу. Водночас усвідомлення того, що частина ресурсу іде з місця, – стимулюватиме дбале ставлення до цих джерел.

Суспільство візуально почало помічати ремонти, скажімо, шкіл у регіонах, до яких завжди не «доходили» кошти. Можливо, в перспективі, це змінюватиме розуміння повноважень і політичну культуру в цілому, оскільки в суспільстві панувала думка, що Президент або депутат Верховної Ради України має вирішувати побутову проблематику. Відповідно, такі вимоги і генеруватимуться, і спрямовуватимуться до місцевих органів, а в ідеалі і контролюватимуться громадськістю.

Після констатації факту процесу децентралізації, що розпочалась ще в 2014 р., виникає потреба не просто описати, а визначити якість – тобто спроможність.

Тим більше, що така мета і така оцінка закладалась Урядом.

Зазначимо, що перша хвиля досліджень установила факт збільшення місцевих бюджетів. Наступна хвиля – вже оцінювала спроможність, але досить часто називаючи «спроможністю» достатньо узагальнюючі різні параметри оцінки.

Відповідь на питання спроможності, зокрема територіальних громад, полягає в стратегічній меті, яка на них покладається.

Спроможність це наявність умов для чогось; здатність для здійснення чогось; можливість чогось. Саме це «чогось» є визначальним. Якщо ми вкладаємо в це поняття наявність території, школи, певного числа мешканців, то це і буде спроможністю. Якщо орієнтуватись на здатність освоєння наявних коштів (витрачання коштів), то це буде спроможністю. Якщо за основу взяти здатність збирати і акумулювати ресурс, то і це буде спроможністю. Якщо оцінюємо результат через надання послуг, то виходить, що умови для надання послуг; здатність для здійснення надання послуг і можливість для надання послуг будуть спроможністю.

Проте, якщо мову вести виключно про надання послуг, які покладаються на територіальні громади, то міг би бути сценарій без реалізації децентралізації, а мова йшла лише про якість послуг від тих чи інших органів, бодай навіть новостворених офісів з єдиним вікном чи щось подібне.

Очевидно, що сутність діяльності територіальних громад зводиться не тільки до надання послуг, а передусім до належної самоврядності, можливості ефективно використовувати власний ресурс, наближеності до громадськості, а надання послуг – похідна від названого потенціалу (самоврядність; ефективне використання власного ресурсу; наближеність до громадськості). У такому підході виявляється, що спроможність полягає в здатності бути самоврядними, ефективно використовувати ресурс, у тому числі знаходити нові можливості та здатності комунікувати в громаді. Тобто наявність фінансового ресурсу, як часто оцінюють спроможність, не є достатньою ознакою.

Крім управлінських функцій і раціоналізації бюджетування, децентралізація несе важливу місію, а саме наближення громад до прийняття рішень, що

приводить до подолання відчуженості суспільства від держави, хоча рішення локальні.

Тому спроможність полягає не тільки в наданих законодавцем формальних правилах. Для самоврядності, крім законодавчого дозволу, потрібна поява (розуміння себе) суб'єктності (громади) та наявність креативних груп, що долучаються до самоврядування. Тому спроможність територіальної громади це не тільки і не скільки апарат управління, а насамперед зорганізованість громади, яка через свої групи, організації здатна генерувати ідеї, робити запити, здійснювати громадський контроль. Важливим напрямом дослідження буде вивчення громад на наявність локального громадянського життя, у тому числі на наявність розслідувачів, груп, що здатні впливати, тощо.

Суб'єкт може витратити ресурс. Це буде називатись «освоїти», а ефективне використання ресурсів – дещо інше. Територіальна громада може «освоювати» ресурси й бюджет, і ми можемо оцінити спроможність освоєння, але це не буде спроможністю ефективного використання і самоврядування, оскільки це дещо інше. Тому факт наявності ресурсів не є достатньою умовою спроможності територіальної громади, якщо в поняття «територіальної громади» вкладати ідею децентралізації з метою самоврядності. Тому спроможність територіальних громад це наявність ресурсу, ефективного використання/управління, реальна комунікація в громаді. Додамо, що ефективне використання це не тільки про витрати (закупівлі), а й про належне збирання (адміністрування податків і рент) і про використання майна та залучення нових платників. Наявність ресурсу можна визначити як базову спроможність.

Для подальшого розвитку громади не менш важливо знаходити нові можливості. Це може полягати в обліку земель і виявленні «вільних» або з не відповідними ставками оподаткування. Це може бути здавання в оренду вільних площ, що сприятиме функціонуванню або відкриттю бізнесу з наступними позитивними наслідками. Зрештою, це може бути більше тисячі унікальних практик, крім загально-очевидних, хоча і до них не всі вдаються.

Врешті-решт, створення **1469** територіальних громад це саме для самоврядування на місцях, що означає прийняття індивідуальних рішень, пошук

можливостей, а в перспективі – обмін успішним досвідом. Це також і те, що практика має генерувати навчання в цій галузі, оскільки не існує тривалої практики самоврядування, а кадри не народжуються з базою знань. Наслідком спроможності територіальних громад буде плекання управлінських кадрів. Це не означає, що всі підуть у державне чи муніципальне управління, але це новий майданчик для формування кадрів, у тому числі для політичного класу. Ми розуміємо, що сьогодні акцентована практика «можливостей» потрапляння з будь-якої галузі в будь-яку сферу державного управління (з досвідом або без нього), але сподіваємось, що це не стане системою, а лише етапом розвитку.

Нове розуміння територіальної громади це її спроможність бути самоврядною – спроможність заробляти, що означає її зростання і спроможність у перспективі. Тобто територіальні громади можна буде оцінити як ті, що виключно споживають ресурс, і ті, що зростають.

Звичайно, що війна росії проти України на сучасному етапі зламала і знищила природні та виробничі ресурси, що ще більш трагічно нищить людський ресурс прямими вбивствами. Деякі регіони перетворила в руїни. Оцінка спроможності навіть у загальних характеристиках кардинально змінилась.

Тому ознака спроможності відновлення і зростання буде вкрай важливою ознакою спроможності територіальних громад після перемоги України. Відновлення і відбудова через децентралізовану мережу територіальних громад буде більш ефективною і спроможною в розумінні охоплення швидкості. Звичайно, не без дотацій, цільового бюджетування і, можливо, інших інструментів. Також це не виключає централізованого відновлення і відбудови, скажімо, стратегічних об'єктів тощо.

Більшість авторів у контексті аналізу територіальних громад говорить про наявність/відсутність коштів і про їх витрачання, хоча для оцінки спроможності важливо розуміти, чи здатна громада «заробляти». Оскільки показник витрачання коштів це як порівняння витрат палива двигунів без урахування вантажоперевезення. Можна витратити значно більше, але бути менш ефективним.

Пострадянською ознакою державних органів, органів самоврядування,

зрештою чиновника лишається відсторонення від функції заробити (залучити додатковий ресурс). До речі, у наявних аналітичних роботах територіальні громади не оцінювались як суб'єкти, що спромоглись залучити додатковий ресурс. Ця функція (заробити/залучити) не ставиться як завдання ні з точки зору державної політики, ні з точки зору управлінської політики. Можливо, на низовому рівні в індивідуальному порядку хтось це для себе сформулював як самоціль, але це не стало доктриною. Тим часом існує проблема – невикористання наявних ресурсів, зокрема, неналежний облік земель, відсутність оцінки та стягнення орендної плати, неефективне використання комунального майна, що зменшує джерела власних надходжень¹.

Така термінологія, як «заробити», ще не популярна ні в аналітичних роботах, ні в стратегіях розвитку, особливо, що стосується територіальних громад. Хоч би як це банально, але поняття «заробити» із-за радянських уявлень було в принципі негативним, не використовувалось до оцінки державних органів і органів самоврядування. Тепер поняття має умовно нейтральну характеристику, хоча не увійшло до критеріїв оцінювання органів влади. У радянський час було неpubлічне поняття «вибити» (добитись), коли представники органів влади нижчого рівня їхали до вищих і добивались збільшення частки перерозподілу чи цільового виділення з централізованого бюджету на користь регіону. Відповідно формувались неформальні зв'язки в системі управління. Зі здобуттям незалежності України, у так званий пострадянський чи перехідний період, практика зберігалась – місцеві органи використовували неформальні зв'язки для можливості «вибити» ресурс на певні потреби. Територіальні громади як такі в принципі були не суб'єктними. Ресурс (бюджет) як такий здебільшого був орієнтований на розраховане споживання – необхідні виплати, а інколи щось виділялося на плановий ремонт. Про власний ресурс і власну здатність прийняття рішень не йшлося.

Уведення децентралізації і суб'єктності територіальних громад, хоча реформа вже триває 10 років, є своєрідним моментом завершення радянської

¹ Нема О. С. Зміцнення спроможності територіальних громад: можливості щодо формування доходів бюджету та оптимізації видатків. *Ефективність державного управління*. 2021. Вип. 3/4 (68/69). Ч. 2. С. 93. URL: https://epa.nltu.edu.ua/Archive/68/68_86_101.pdf

моделі управління. «Радянська» не в розумінні ради, а в розумінні політичного управління, характерного радянському періоду СРСР.

Ми бачимо, що спроможність це не освоєння (проїдання) наявного бюджету, а здатність зростати. Як зазначав кандидат наук з державного управління С. Нема, ресурс може бути наявний, але при цьому неефективно використовуватися комунальне майно, управління земельними ресурсами бути неефективним².

І. Гринчишин назвав ряд авторів, які схиляються до тези, що спроможність це наявність, скажімо, фінансова спроможність громади, це наявність суми платників податків³. Нині це не заслуга громади, це просто даність. Якби громада вчиняла певні дії і залучила нових платників податків тощо, то саме це було б її спроможністю, а не наявність того, що розподілено по факту. Тому перший варіант можна визначити як потенційну спроможність, яку має забезпечити уряд, у тому числі заходами вирівнювання.

Зазначимо, що за методикою уряду, станом на 2021 р. 694 (48,3 %) громади з високим рівнем спроможності; 743 (51,7 %) – середній рівень спроможності і лише 1 (0,1 %) з низьким рівнем⁴. При цьому з громад із високим рівнем спроможності 124 мали низький рівень розвитку потенціалу громад. Тобто наявність ресурсу не гарантує і не завжди забезпечує спроможність.

Я. Казюк говорить, що спроможність це відповідність ресурсів обсягам повноважень, якими наділені органи місцевого самоврядування у співмірності з охопленою територією⁵.

В. Остапенко вважає, що громади, у яких базова дотація з бюджету більше 50 %, є неспроможними⁶.

Т. Куценко, Я. Сіренко вбачають спроможність у наданні належного рівня послуг⁷.

Як бачимо, маємо низку визначень оцінок щодо спроможності

² Нема О. С. Зміцнення спроможності територіальних громад: можливості щодо формування доходів бюджету та оптимізації видатків. С. 93. URL: https://epa.nltu.edu.ua/Archive/68/68_86_101.pdf

³ Гринчишин І. М. Спроможність територіальних громад: теоретичний дискурс. URL: [http://ird.gov.ua/sep/sep20186\(134\)/sep20186\(134\)_051_HrynchysynI.pdf](http://ird.gov.ua/sep/sep20186(134)/sep20186(134)_051_HrynchysynI.pdf)

⁴ Казюк Я. Аналіз методик оцінювання спроможності територіальних громад, висновки, пропозиції. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/analiz-metodyk-otsinyuvannya-spromozhnosti-terytorialnyh-gromad-vysnovky-propozytsiy/>

⁵ Там само.

⁶ Остапенко П. Критерії спроможної громади: досвід України. URL: <https://decentralization.ua/news/13922>

⁷ Куценко Т., Сіренко Я. Забезпечення фінансової спроможності територіальних громад як пріоритет децентралізації України. С. 126. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/197277715.pdf>

територіальних громад. Якщо брати тільки оцінку надання послуг, то відповідає поняття децентралізації і самоврядування – можна було створити мережу органів, які б цим займались, і оцінювати, чи якісно вони їх надають.

У цьому контексті цікаве дослідження провели ГО ДЕСПРО за підтримки USAID, які здійснили опитування прямих учасників процесу, зокрема посадових осіб територіальних громад.

За опитуванням посадових осіб територіальних громад виявлено найчастіше повторювану проблематику – розмежування повноважень; фінансування делегованих повноважень; неналежну оплату праці в ОМС; проблематику у сфері оподаткування. Також задекларована потреба законодавчого закріплення механізму адміністративного нагляду за законністю діяльності з метою усунення різних перевірок за різними правилами без ризику створення зайвого тиску.

Опитувані посадові особи територіальних громад зазначили наявність потреби належного комунікування з громадою.

Сьогодні складно планувати, оскільки фінансування недостатнє, не зрозуміла кількість людей, які повернуться в громади.

У контексті оцінки спроможності територіальних громад виявлено, що з числа опитаних:

55 % – оцінюють спроможність ОМС як недостатню;

12 % – не стикались із проблемою неспроможності;

22 % – вважають, що проблеми неспроможності ОМС не існують;

10 % – не мають відповіді⁸.

Навіть допускаючи похибку і суб'єктивну шкалу оцінювання спроможності кожним інтерв'юером, бачимо, що спроможність як така не рівна. Тому в дослідженні можна визначати спільні риси на загал усіх територіальних громад, а також специфічні потреби окремих громад чи регіону.

Серед загальних оцінок (проблематики) названа незавершеність розмежування повноважень. Дублювання, як розуміємо, обтяжує управлінський апарат, що тягне за собою подвійне фінансування або недофінансування, що не

⁸ Децентралізація. Законодавчий порядок денний 2024. Звіт за результатами дослідження думки Представників органів місцевого самоврядування. URL: <https://drive.google.com/drive/u/0/folders/11JA-5ZdzqmQEkKdlg-wpfeXd8aPWhZD0>

сприяє ефективності.

Нечіткість розмежування повноважень між ОМС та місцевими органами виконавчої влади зазначили 33 % опитуваних. При цьому 27 % не стикаються з такою проблематикою, а 21 % вважає, що такої проблематики немає. 23 % зазначили, що їм важко відповісти на це запитання⁹.

Серед загальної оцінки спроможності є аспект фінансової спроможності. Значна меншість – 18 % – стверджує, що це не є проблемою, а 15 % не визначились з відповіддю.

Серед названих основних проблем – адміністрування місцевих податків. 54 % вважають наявною проблематику з неякісним адмініструванням місцевих податків. При цьому 25 % не бачать такої проблеми, а 21 % не змогли відповісти.

Водночас 41 % опитаних переконані, що ОМС можуть адмініструвати всі місцеві податки.

11 % вважає, що можливе адміністрування лише майнових податків.

5 % зазначили можливе адміністрування місцевих зборів.

13 % переконані, що таке адміністрування не можливе, а 30 % не відповіли.

Що стосується здавання комунального майна в оренду, то 37 % стикаються з проблемою надання майна за мінімальними ставками; 42 % не стикались із проблематикою, а 20 % не змогли відповісти.

Також називалась проблематика, пов'язана з кадровим забезпеченням. 61 % зазначає недостатню кількість кадрів у територіальній громаді; 29 % не визнали такої проблеми, а 10 % не відповіли. Також 85 % назвали недостатню мотивацію кадрів.

У галузі матеріально-технічної спроможності є питання використання надр. Так, 82 % зазначає проблему ефективного використання та обмеження впливу на недобросовісних користувачів.

У сфері надання житлово-комунальних послуг, які є маркером спроможності, 58 % хвилює проблематика, а 31 % вважає відсутність такої проблематики, 10 % – не відповіли. Причому серед причин неналежної якості

⁹ Децентралізація. Законодавчий порядок денний 2024. Звіт за результатами дослідження думки Представників органів місцевого самоврядування. URL: <https://drive.google.com/drive/u/0/folders/11JA-5ZdzqmqEkKdlg-wpfeXd8aPWhZD0>

житлово-комунальних послуг учасники опитування назвали:

- застарілу базу – 73 %;
- низьку платоспроможність населення – 59 %;
- кадрові проблеми на підприємствах – 57 %;
- умови оплати праці на підприємствах – 38 %;
- недосконалу тарифну політику – 31 %;
- відсутність стратегії послуг ЖК – 24 %;
- обмеження антимонопольного законодавства – 18 %;
- інше – 7 %.

Важливий аспект функціонування органів територіальної громади це здатність їх бути відкритими і залучати до комунікації громадськість, відповідно реагувати на потреби. Зрозуміло, що громадськість має бути зорганізованою і активною, і ця якість не виробляється виключно наявністю законодавства чи інституцій. Мають бути ще сталі практики комунікування, впливу на владу, викриття, лобіювання, адвокатування тощо. З точки зору опитаних посадових осіб територіальних громад діалог може здійснюватися через:

- 77 % – громадські слухання;
- 56 % – публічні консультації;
- 51 % – місцеві петиції;
- 8 % – інші інструменти;
- 6 % – не готові відповідати.

Тільки за результатами опитування посадових осіб територіальних громад названо 25 пріоритетних питань, які мають бути вирішені, розглянуті, прийняті. Ці питання стосуються законодавчого врегулювання.

Серед пріоритетів у зміні законодавства визначено:

1. Додаткові повноваження в частині місцевих податків.
2. Удосконалення вирівнювання місцевих бюджетів.
3. Зміни до Конституції.
4. Вдосконалення повноважень у період воєнного стану.
5. Містобудівний кодекс.
6. Відновлення публічної влади на деокупованих територіях.

7. Внесення змін до Закону про комунальну власність.

Другий блок:

1. Внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо прозорості самоврядування.

2. Внесення змін до деяких законів України щодо стимулювання участі державних органів та органів місцевого самоврядування в реалізації програм та проєктів міжнародної технічної допомоги та транскордонного співробітництва (№ 10284 від 24.11.2023).

3. Розмежування повноважень ОМС різних рівнів і ОМС та органів виконавчої влади за принципом субсидіарності.

4. Адміністративний збір (№ 4380 від 16.11.2020).

5. Внесення змін до Закону України «Про місцеві державні адміністрації» щодо реформування територіальної організації виконавчої влади (№ 4298 від 30.10.2020).

6. Внесення змін до деяких законів щодо вдосконалення участі місцевого самоврядування в міжтериторіальному та транскордонному співробітництві (№ 9450 від 03.07.2023).

Третій блок:

1. Внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» в частині забезпечення прозорості (№ 6401 від 07.12.2021) – 34.

2. Встановлення державних стандартів в описовому та вартісному вигляді за кожним із делегованих ОМС повноважень – 34.

3. Внесення змін до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» щодо народовладдя (№ 7283 від 13.04.2022) – 33.

4. Внесення змін у зв'язку з прийняттям Закону України «Про адміністративні процедури» (№ 10161 від 18.10.2023) – 29.

5. Місцеві референдуми (№ 5512 від 19.05.2021) – 28.

6. Внесення змін щодо припинення повноважень сільського, селищного, міського голови (№ 5241 від 12.03.2021) – 26.

Четвертий блок

1. Публічні консультації.

2. Внесення змін до Закону України «Про асоціації органів місцевого самоврядування».
3. Муніципальна статистика – 18.
4. Внесення змін до Закону України «Про органи самоорганізації населення» – 17.
5. Про місто Київ – столицю України – 16.
6. Створення та статус міських агломерацій – 11.

Тільки констатація потреб у такому широкому ареалі законодавчого врегулювання дає право визначити, що реформа децентралізації не завершена.

Таким чином, опитуваними названо три найактуальніші проблеми:

1. Розмежування повноважень і фінансування делегованих повноважень.
2. Неналежний рівень оплати.
3. Проблематика у сфері оподаткування.

Зауважимо, що опитування проводилося безпосередньо серед посадових осіб територіальних громад, тобто учасників і виконавців. У продовженні дослідження важлива оцінка і бачення самих громад. Адже реформа в остаточному підсумку має змінити якість життя. Залишається відкритим питання, чи станеться так.

Парадокс оцінювання спроможності полягає в тому, що респонденти, які є представниками органів ОМС, визначають реформу як успішну, але при цьому більше половини вказують ось на що:

- 55 % – недостатня спроможність;
- 54 % – неякісне адміністрування місцевих податків;
- 61 % – недостатню кількість кадрів.

А велика частка респондентів, які безпосередньо є заглиблені в матеріал, залишили питання без відповіді.

Лише 50 % ознайомлені з дорожньою картою реалізації реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні.

Для оцінки спроможності аналізуються формальні фінансові показники. С. Зелінський описує коефіцієнт спроможності як: співвідношення видатків до суми податків і доходів; коефіцієнт власного бюджетного забезпечення тис. грн на одну особу, тобто податки і доходи з розрахунку на одну особу; профіцит-дефіцит;

відсоток видатків на владу; населення на одну посадову особу; ефективність земельного податку; ефективність витрат на дошкільну і шкільну освіту; ефективність витрат на культуру; ефективність витрат на життєзабезпечення; ефективність соціальних витрат; ефективність первинного медичного забезпечення¹⁰.

Зокрема, в дослідженні «Оцінка фінансової спроможності територіальних громад за підсумками 2023 р.» аналізувалось 11 показників: доходи загального фонду з розрахунку на одного мешканця; видатки загального фонду з розрахунку на одного мешканця; видатки на утримання апарату управління з розрахунку на одного мешканця; капітальні видатки з розрахунку на одного мешканця; рівень дотаційності бюджетів; співвідношення видатків на утримання апарату управління із фінансовими ресурсами громади; питома вага заробітної плати у видатках загального фонду бюджету громади; питома вага капітальних видатків у загальному обсязі видатків; видатки на культуру та фізичну культуру і спорт з розрахунку одного мешканця; питома вага трансфертів у дохідній частині бюджету; питома вага місцевих податків і зборів у дохідній частині загального фонду бюджету¹¹.

За результатами дослідження встановлено, що 34,4 % територіальних громад мають високий рівень фінансової спроможності; 21,8 % – оптимальний; 13,9 % – задовільний; 17,2 % – низький; 12,7 % – критичний¹².

Можемо констатувати, що баланс між кількістю територіальних громад із рівнем фінансової спроможності «високий» і «задовільний» (56,2 %) проти кількості громад з рівнем «низький» і «критичний» (29,9 %) становить 1,9. Тобто майже в два рази більше територіальних громад із позитивним значенням проти громад з негативним (слабким) значенням фінансової спроможності.

Помічено, що громади з критичним рівнем фінансової спроможності є у 16 областях. Це показник того, що вони не сконцентровані в одному регіоні, що в подальшому більш сприятливо для вирівнювання. Частина з цих громад потерпіла внаслідок військових дій росії проти України.

¹⁰ Зелінський С. Е. Оцінка спроможності громад в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2016. № 6. С. 128–134. URL: [UJRN/Nzizvru_2016_6_22](https://www.rada.gov.ua/ua/acts/nzizvru/2016_6_22)

¹¹ URL: <https://decentralization.ua/news/17881>

¹² Там само.

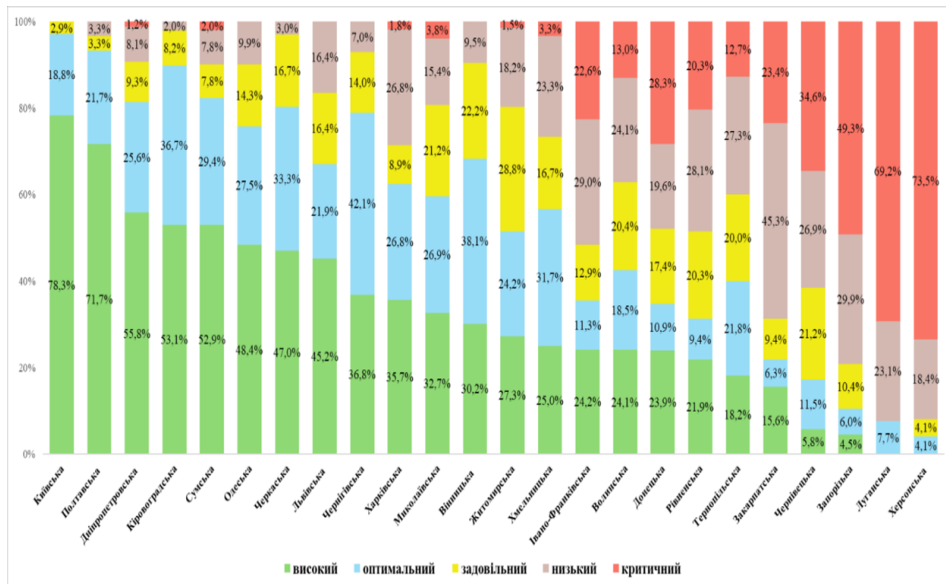

Рис. 1. Розподіл громад (відсоток від загальної кількості громад області) залежно від рівня спроможності (у розрізі областей за 2023 рік)¹³

Також помічено, що частка громад із високим рівнем спроможності належить до міських, зокрема з 495 громад із високим рівнем спроможності 40 % є міськими. Хоча серед міських територіальних громад є 12,6 % з критичним рівнем.

Також помічено, що частка громад із високим рівнем спроможності належить до міських, зокрема з 495 громад із високим рівнем спроможності 40 % є міськими. Хоча серед міських територіальних громад є 12,6 % з критичним рівнем.

Розподіл за рівнем фінансової спроможності громад відносно типу (міські, селищні, сільські) наведено в рис. 2.

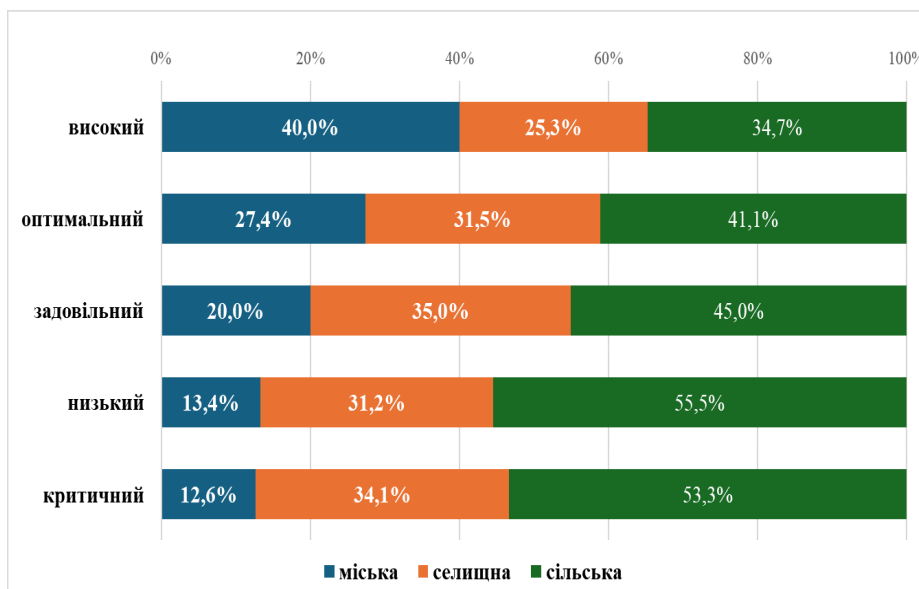

Рис. 2. Розподіл громад залежно від рівня фінансової спроможності в 2023 р. та типу адміністративного центру (%)

Розподіл за рівнем фінансової спроможності громад відносно типу (міські, селищні, сільські) наведено в рис. 2.

ВИСНОВКИ

Територіальні громади де-факто не були суб'єктами в системі державного

¹³ URL: <https://decentralization.ua/news/17881>

управління і самоврядування. Започаткування реформи децентралізації відбулось не під тиском вимог регіонів, а як ініціатива від центральних органів влади. Крім бюджетного наповнення і делегування повноважень, запущений механізм становлення суб'єктності територіальних громад.

Наявність надходжень і спроможність територіальної громади витратити цей ресурс не може бути показником спроможності територіальної громади в повному розумінні. По відношенню до наявного ресурсу і його оцінки варто визначати як «базова спроможність» або «фінансова спроможність», а не спроможність у цілому, що має значно ширший і складніший сенс.

Під суб'єктністю територіальних громад ми розуміємо, що, крім функціоналу – адміністрування податків і зборів, надання послуг, має з'явитись життєздатний суспільний організм – громада, яка, у свою чергу, через інститути громадянського суспільства здатна актуалізувати проблематику, ініціювати дії, вкрай важливо – контролювати (виключати свавілля), добирати кадри. Тобто територіальна громада це не тільки і не скільки її орган, а і сама громада, саме в розумінні громада як суспільний організм, а не лише населення. Тому спроможність територіальної громади це наявність самостійних місцевих інститутів громадянського суспільства, конкуруючих місцевих політичних і громадських еліт, громадського контролю, механізмів комунікацій для вироблення і прийняття рішень. Незважаючи на 10-річний ювілей провадження децентралізації, – реформа не завершена по факту констатації наявних 25 пріоритетних невирішених питань та великої кількості законопроектів, що визначені головними для профільного комітету Верховної Ради України, але з низки причин можуть бути не розглянуті, не подані, не проголосовані. Крім того, немає жодних гарантій, що законопроекти та поправки до них матимуть виключно позитивні наслідки для реформи. У цьому контексті територіальні громади виступають занадто слабкими лобістами.

З одного боку, відсутність сталого провайдера просування реформи є негативною оцінкою, а з другого – те, що жодна з партій не підпорядкувала собі децентралізацію і територіальні громади, що, у свою чергу, могло стати ліквідацією реальної децентралізації – є позитивним.

За методикою уряду за підсумками 2021 р. виходить, що 694 громади (48,3

%) мають високий рівень спроможності, а 743 громади (51,7 %) – середній. Лише 1 громада (0,1 %) має низький рівень спроможності.

При цьому, за оцінками згідно з Методичними рекомендаціями, розробленими за участю Мінрегіону і Асоціації органів місцевого самоврядування, спроможність територіальних громад виглядає інакше. Лише 10 із них високим рівнем спроможності; оптимальний рівень спроможності мають 67; задовільний – 491; помірний – 417; низький рівень спроможності – 431 і критичний – 22.

Громади, які мали за оцінкою Уряду високий рівень спроможності, за методичними рекомендаціями Мінрегіону не потрапляли до таких або могли мати діаметрально протилежну оцінку. Це свідчить про принципові розбіжності в оцінюванні спроможності громад за різними методиками. Тому при оперуванні оцінкою спроможності слід чітко визначати критерій: бюджетний, кадровий, інфраструктурний, податковий.

Потрібно розуміти, що фінансова спроможність територіальних громад на цьому етапі це все ж наслідки попередньої економічної історії, а саме наявність підприємств, які переважно були в урбанізованих і індустріалізованих містах; це створення і реєстрація підприємств, які частіше реєструвались у містах; це концентрація підприємств – переважно в адміністративних центрах і, зрозуміло, – столиці. Тому названі показники фінансової спроможності територіальних громад це об'єктивна даність, яку доцільно називати базова спроможність. В інших випадках визначення спроможності потрібно уточнювати, який саме критерій мається на увазі. Наприклад, В. Сизоненко виділяє три види спроможності – потенційну (розрахункову); спроможність за визначенням КМУ; реальну спроможність.

Продовження реформи децентралізації та територіальної організації влади готується в Комітеті Верховної Ради України з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування. Так, планом його роботи на лютий–липень 2024 р. передбачено розгляд 218 законопроектів, щодо яких Комітет визначений головним, і 404 – які Комітет має розглянути і подати свої пропозиції. По факту можна констатувати, що реформа

децентралізації не завершена, а тепер ще і загальмована з причин війни росії проти України та певних політичних причин.

P.S.

Спроможність територіальних громад потрібно також вимірювати з точки зору оцінки самої громади, що можна реалізувати через спеціалізоване соціологічне дослідження. Проте процес має свої складності, оскільки йдеться про 1469 суб'єктів, а не про єдину узагальнюючу характеристику.

Наталія Вікторівна Кононенко,

*Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України, провідний науковий співробітник,
кандидат політичних наук*

ДУАЛІЗМ ПІДПОРЯДКУВАННЯ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ЯК ЧИННИК ІНСТИТУЦІЙНОЇ НЕСПРОМОЖНОСТІ УРЯДУ

Анотація: Поряд із створенням фасаду формування уряду та його відставки, притаманного парламентсько-президентським республікам, Конституція України закладає норми, що унеможливають реалізацію принципу його парламентської відповідальності, розмивають зв'язок між урядом та парламентом та формують середовище інституційної деградації вищих органів влади

Ключові слова: дуалізм виконавчої влади, принцип розподілу влад, інституційна деградація

Анотація: Along with creating a façade of government formation and dismissal typical for parliamentary-presidential republics, the Constitution of Ukraine lays down norms that make it impossible to implement the principle of parliamentary responsibility, blur the connection between the government and the parliament and create an environment of institutional degradation of the supreme authorities

Ключові слова: dualism of executive power, principle of separation of powers, institutional degradation

Текст:

Війна закономірно перебуває в центрі національного дискурсу. Втім тема розбудови нових інституцій, що позбавлені впливу специфічних пострадянських юридичної легітимації та практик, починає активно пробиратися в публічний

простір. Нові інформаційні акценти є свідченням того, що нарешті формується усвідомлення, що для подальшого розвитку Україні потрібні дві опції — безпека та сильні демократичні інституції.

Саме слабкі інституції, які не здатні забезпечити ефективне функціонування системи державного управління, обумовлюють існування неконсолідованих політичних режимів (і українського також), головними ознаками яких є повільне зростання та нестабільність. Неспроможні інститути виникають передусім там, де тривалий час не виправляються діючі нормотворчі пастки, які блокують ефективне врядування. В неефективній державі політична енергія суспільства спрямовується на вироблення практик адаптації до неефективної влади. Щодо енергії політичного класу, вона формує популістську риторичку, що є прологом авторитаризму. На жаль, війна лише «загострила» наші проблеми.

Конституційний дуалізм. Конституційна архітектура української виконавчої влади (чи «уряду» в широкому розумінні цього терміну), починаючи з 1991 р., формувала політичну систему, що уможливлювала серйозний вплив на виконавчу владу президентів, хоча безпосереднім керівником вищого органу в системі виконавчої влади є прем'єр-міністр. Серед членів ЄС максимально наближеною до української формули відповідальності уряду перед президентом-арбітром є напівпрезидентська Франція, де глава держави також має право звільняти прем'єр-міністра і ініціювати відставку уряду. Втім є «але» - французький президент де-факто безпосередньо вбудований в роботу уряду, він головує в Раді Міністрів (центральный орган виконавчої влади), бере активну участь у формуванні урядових політик.

Певним підсумком української дуальності у керівництві виконавчої владі можна вважати Індекс інституційної якості (Світовий Банк), у відповідності з яким результат України за індикатором «ефективність уряду», що оцінює якість державних послуг, державної служби, формулювання та реалізацію політики та довіри до уряду, перебуває майже на одному рівні протягом 2012-2022 рр. (відповідно, 32,7 та 33,2 бали). Більше того, український показник ефективності уряду (на 2022 р.) складає 34% від значення аналогічного показника для Фінляндії, 41% - Литви, 62% - Румунії [3].

Отже, сам факт існування президента, який обирається на загальнонаціональних виборах і має певні компетенції щодо виконавчої гілки влади, не заважає спроможності урядів не лише у згаданих вище країнах, а й в інших європейських електоральних та консолідованих ліберальних демократіях. Чому? Передусім через коректно унормовані законодавством та працюючи у відповідності із законом практики здійснення парламентського контролю щодо виконавчої влади (реалізації принципу «парламентської відповідальності уряду») та впливу президента на уряд.

З огляду на політичні практики 30-річного періоду поновлення української державності більшості читачів навіть важко уявити, що діюча Конституція надає уряду та прем'єр-міністру таку кількість, наприклад, кадрових повноважень, що мала б робити їх цілком впливовими політичними суб'єктами. Для нашого розуміння: прем'єр-міністр має конституційне право без погодження із президентом надавати ВРУ подання про призначення повного посадового складу уряду (крім міністра оборони та міністра закордонних справ); надавати до ВРУ (*а не в Офіс президента, як це зробив передостанній голова уряду Олексій Гончарук*) заявку про власну відставку або подання про звільнення міністра; вносити на розгляд парламенту подання на призначення Голови АМКУ, Голови ДКТРУ, Голови ФДМУ.

Уряд без згоди президента має щонайменше призначати перших заступників і заступників міністрів; за результатами конкурсів (що проводилися до 02.2022 р) - держслужбовців групи «А» (державний секретар КМУ, його заступники, державні секретарі міністерств, керівників ЦОВВ, що не входять до уряду) та керівників особливо важливих для економіки державних підприємств; залучати радників для підготовки до приватизації та продажу об'єктів. Президент має погоджувати із прем'єр-міністром подання до парламенту про відставку міністра закордонних справ та міністра оборони та участь членів КМУ, ЦОВВ в роботі консультативних, дорадчих та інших допоміжних органів і служб, що ним утворюються для здійснення своїх повноважень.

Така кадрова суб'єктність нівелюється вже більш розподіленням впливом між головою уряду та керівником держави на місцеві органи державної влади (т. зв.

«виконавчу вертикаль»). Місцеві державні адміністрації (МДА) та їх голови відповідальні – перед президентом, а підзвітні та підконтрольні — КМУ. Ініціатива звільнення голів місцевих державних адміністрацій може виходити і від президента, і від прем'єр-міністра. Президент має призначати голів місцевих державних адміністрацій, підібраних та рекомендованих урядом. Втім, у голови держави є право відхилити подання уряду та запропонувати іншого кандидата. Законопроектом № 4298 про МДА (перебуває в парламенті з 2020 р.) передбачено, що керівник державної адміністрації хоч і стає держслужбовцем, а не політичним призначенцем, все рівно зберігає підзвітність президенту. Запровадження правового режиму воєнного стану ще більше відірвало уряд від здійснення виконавчої влади на місцях через створення підпорядкованих у президенту тимчасових військових адміністрацій.

Дуальність у підпорядкуванні виконавчої вертикалі є вкрай рідкісною для інституційної архітектури країн-членів ЄС, де представники виконавчої влади в регіонах підзвітні та підпорядковані виключно уряду. Навіть у Польщі, де голова держави зберігає серйозний вплив на уряд, призначення воєвод здійснюється урядом та прем'єр-міністром. Так, у напівпрезидентській Франції префекти дійсно призначаються та звільняються президентом за рекомендацією міністра внутрішніх справ. Однак, не будемо забувати, що французькі президенти мають значно більшу і юридичну, і фактичну залученість в урядову діяльність, порівняно з українськими колегами. Тому такий розподіл влади «на місцях» є релевантним для французької архітектури влади.

Крім того, ані прем'єр-міністр, ані КМУ (на відміну від президента) не мають формалізованого впливу на кадрові рішення «сектору безпеки та оборони» (РНБОУ, ЗСУ, СЗР, СБУ тощо), Конституційного Суду, судових органів, прокуратури, НБУ. З позиції дотримання принципу «розподілу влади» в напівпрезидентських політичних системах, такий підхід є виправданим, оскільки дозволяє виконання президентом арбітражних функцій щодо виконавчої, законодавчої та судової гілок влади. З точки зору політичних практик, поширених у слабких демократіях, таких як українська, об'ємне делегування главі держави кадрових повноважень детермінує великий обсяг решти його функцій. Що

створює серйозні небезпеки відсутності контрваг та ефективного контролю над інституцією президента. В такій ситуації посилення президентських адміністрації/офісу, де в підсумку і зосереджується центр державної влади, цілком передбачувана історія для України. Тим більше - під час війни. Яке б прізвище не носив глава президентського офісу і в який би світовий рейтинг не входив.

Нейтралізація ролі парламенту. Безумовно, за умов «розтяжки» впливу на виконавчу владу, центром якої є уряд, між «невідповідальним» президентом (згідно Конституції, практично не вбудований в роботу КМУ та ЦОВВ) та «відповідальним» прем'єр-міністром (який безпосередньо керує КМУ) та можливостями президентів тиснути на уряд через їхній вплив на органи прокуратури, суди та «силовиків» дуже помічною для уряду була б підтримка з боку ВРУ, яка є зворотною стороною «парламентської відповідальності» КМУ. Теоретично, закони надають таку можливість. Наприклад:

- ✓ ініціатором подання кандидатури на посаду керівника уряду є парламентська більшість, а точніше – коаліція. Конституція та закони не дають Президенту права не підтримати погодженого парламентом претендента на посаду керівника КМУ;
- ✓ саме з парламентом вже призначений прем'єр-міністр має погоджувати персональний склад уряду, щоб отримати підтримку більшості у ВРУ;
- ✓ саме парламенту уряд представляє програму власної діяльності через місяць після затвердження персонального складу. Програма уряду має базуватися на узгоджених політичних позиціях та програмних завданнях коаліції депутатських фракцій у парламенті. Ухвалення програми унеможлиблює відставку уряду протягом року. Ну і звітування про виконання програми уряду має відбуватися щорічно;
- ✓ саме парламент може ініціювати винесення вотуму недовіри уряду;

Але, створюючи законодавчий фасад формування уряду та його відставки, притаманний парламентсько-президентським республікам, Конституція закладає

норми, що унеможливлюють реалізацію принципу його парламентської відповідальності, розмивають зв'язок між урядом та парламентом. Як це робиться?

✓ через відсутність правової норми в Україні, що фіксує рівнозначність неухвалення ВРУ програми дій уряду його відставці. Для ЄС робота уряду із незатвердженою парламентом програмою є аномалією. *Теоретично, наявність такого формату «напівакцептованого уряду» (затверджений уряд + незатверджена програма) в Україні можна пояснити прагненням надати можливість сформувати уряд президенту-реформатору, обраному на загальнонаціональних виборах, але позбавленому стійкої більшості у парламенті. Але чи може реалізовувати такий уряд реформи? Ні: бо реформи – це завжди передусім нове законодавство, для ухвалення якого потрібна підтримка більшості в парламенті. А без підтримки парламенту урядом – навіть український досвід доводить: ніяких реформ не буває.*

Серед однозначних мінусів роботи уряду із неакцептованою програмою ВРУ - «підвішений» його стан через ймовірність у будь-який момент бути відправленим у відставку як ВРУ, так у президентом. Така інституційна невпевненість унеможливлюють яскраве лідерство уряду та підштовхує до сумнівної якості компромісів із бенефіціарами парламентських партій та груп;

✓ через відсутність конструктивного «вотуму недовіри» (відставка уряду не зобов'язує її ініціатора подавати кандидатуру нового, вже погодженого парламентською коаліцією);

✓ через надання президенту, який перебуває «над» процесом формування і діяльності КМУ та ЦОВВ, права ініціювати відставку КМУ навіть без уточнення причин, з яких він може ініціювати таку відставку;

✓ через відсутність фіксації, що кандидат на посаду голови уряду від коаліції має бути членом чи лідером одної з партій, що складають більшість. Враховуючи слабкість українських партій, такий крок, з одного боку, можна розглядати в якості інструмента, що надає

можливість парламентським фракціям і президенту створювати технократичні уряди, для комплектації яких може просто не бути кадрів через відверту слабкість партій-коаліціантів. З іншого боку, саме відсутність обов'язковості «партійної прив'язки» прем'єр-міністра до парламентської більшості в Україні робить зв'язок між партіями, парламентом і урядом, характерний для європейських демократій, *майже не очевидним*. Така ситуація підживлює «відмову від інститутів» (втрату інтересу) з боку суспільства та створює умови для «хакерського» їх використання такими акторами, як олігархи. Політичний результат – інститути втрачають довіру суспільства та набувають несистемної легітимації, інституційної неспроможності, що полягає у нездатності реалізувати ефективне врядування;

✓ через відсутність обов'язкових консультацій міністрів із парламентом на етапі формування прем'єр-міністром кадрової пропозиції по членам його уряду ВРУ. Наприклад, за останні 10 років єдиним прем'єром, який хоча б формально витримав процес погодження з ВРУ складу уряду після свого призначення на посаду як окрему процедурну опцію, був другий уряд А. Яценюка. Щодо решти, то міністри урядів і Гройсмана, і Гончарука, і Шмигалья отримували призначення в один день із прем'єр-міністром. *Серед плюсів:* відсутність персональних зобов'язань уможливило більш рішучі реформи, наприклад. *Серед мінусів:* не створюється фундамент для співіснування та конструктивного діалогу виконавчої та законодавчої гілок влади, наявність якого є одною з важливих ознак інституційної спроможності;

✓ через позбавлення президента офіційної та публічної можливості, у разі неспроможності ВРУ погодити кандидатуру прем'єр-міністра і сформував уряд, пропонувати власну кандидатуру керівника уряду. *Серед плюсів:* такий підхід можна розглядати як запобіжник формування гіпервпливу президента на решту інституцій. *Серед мінусів:* залежність вітчизняних партій від великого олігархічного капіталу (вплив яких зменшено активною фазою російсько-української війни, але

не ліквідовано), що створює ризики для формування т. зв. «урядів олігархічного консенсусу».

Крім того, нормативна начебто відстороненість президента від перемовин, що супроводжують процес формування уряду (будучи по факту їх активним і впливовим суб'єктом), у поєднанні із широким колом кадрових та управлінських повноважень дозволяють голові державі де-факто здійснювати серйозний вплив на уряд і не нести публічної політичної відповідальності за роботу КМУ;

Після лютого 2022 року функція звітування уряду перед парламентом дуже звузилася. Важелі впливу на уряд зосереджені на Банковій. Що призвело до управлінської кризи не лише кабмін (ініціатива в уряді відсутня, а рішення ухвалюються лише після відмашки глави ОПУ), а й парламент, який втрачає свою спроможність впливати на державне управління.

Які політичні наслідки таких диспропорцій? Головне — деградація інституцій та нездатність до ефективного управління. За 33 роки поновленої державності український політичний режим жодного разу, за класифікацією V-DEM, не набував консолідованої форми ані демократії, ані автократії, коливаючись між електоральною автократією (1991р., 1998-2004 рр., 2014-2018 рр., 2022-2023 рр.) та електоральною демократією (2005-2009 рр., 2019-2020 рр) [2].

12 років нашої новітньої державності (або 30% часу) ми витратили на перебуванні в «болоті» (щось середнє між виборчою демократією та автократією) і, відповідно, на відсутність розвитку. Щоб уникнути «болотного стану» після війни — вже сьогодні вкрай важливо увійти в пошук нового конституційного дизайну, що не порушуватиме базовий для демократій принцип «розподілу влади», неформального розвитку інституцій, та механізму його повоєнної імплементації. Оновлення правових норм політичної системи України має стати провідним вектором сучасної загальнонаціональної дискусії.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

2. DEMOCRACY REPORT 2024. Democracy Winning and Losing at the Ballot. Produced by the V-Dem Institute at the University of Gothenburg. https://v-dem.net/documents/43/v-dem_dr2024_lowres.pdf

3. Worldwide Governance Indicators. 2022. URL: <https://www.worldbank.org/en/publication/worldwide-governance-indicators/interactive-data-access>

Ляшенко Тетяна Михайлівна
*доктор політичних наук,
провідний науковий співробітник
відділу теоретичних та прикладних проблем політології
Інституту політичних та етнонаціональних досліджень
ім.І.Ф.Кураса НАН України, Київ, Україна*

ПРАВЛЯЧИЙ КЛАС УКРАЇНИ: СПРОМОЖНІСТЬ ЧИ ПОПУЛІЗМ

Як і в будь-якій іншій суверенній державі, правлячий клас в Україні відіграє значну роль в політичній системі країни. Сутність правлячого класу полягає в тому, що вони мають доступ до ресурсів і можливостей, які дозволяють їм зберігати свою владу та привілеї в суспільстві, а також формувати умови, які задовольняють їхні власні інтереси. **Специфікою політичної системи в Україні є перманентний суспільний запит на оновлення цього правлячого класу.** На кожних чергових виборах соціологи говорять про суспільний запит на «нову третю силу», що запропонує «молоді й незаплямовані обличчя». Наприклад, згідно з опитуванням, проведеним у 2021 р. Фондом «Демократичні ініціативи імені Ілька Кучеріва», 72% українців вважали, що в Україні немає реальної політичної еліти¹⁴. А у 2023 р. 73% українців підтримували оновлення центральної влади на тому чи іншому її рівні¹⁵. Тим не менш, прагнення виборців до «нових облич» було реалізовано саме під час виборів 2019 р., коли до Верховної Ради України IX скликання потрапило близько 80% нових депутатів.

¹⁴ Національне опитування щодо громадського залучення. 27 березня 2021. URL: <https://dif.org.ua/article/zrobi-za-mene-ukraintsi-gotovi-do-samoorganizatsii-ale-pokladayut-vidpovidalnist-za-sviy-dobrobut-na-derzhavu>

¹⁵ Доцільність зміни центральної влади після перемоги України: результати телефонного опитування, проведеного 26 травня-5 червня 2023 року. URL: <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1249&page=1&t=3>

Тому в контексті теми дослідження нагальним став аналіз формування, професійної спроможності та перспектив розвитку правлячого класу, який сформувався в результаті саме цих виборів.

Зрозуміло, що найбільш вдалою акцією з «пошуку нових облич» стала кампанія партії «Слуга народу». Але через те, що в Україні політика взагалі є надто персоніфікована, а політичні процеси часто обумовлені особистістю політиків, в даному випадку ми отримали ще й унікальний приклад стратегії просування нестандартних методів комунікації. В результаті в Україні з'явився новий тип популізму без політики, а лідер фактично був брендом.

Вибори В. Зеленського базувалися на кампанії, яка була зосереджена на боротьбі з істеблішментом. Ключовий аспект популізму, антиістеблішмент, прагне згуртувати незадоволений електорат проти поточної системи управління та змінити її. Під час виборчої кампанії В. Зеленського в Україні було використано технології, які полягали у широкому залученні соціальних мереж та встановленні завдяки їм прямого зв'язку з виборцями. Проте з часом це проявилось у тому, що ЗМІ в Україні дедалі більше ставали інструментом правлячої влади, а не засобом для її критики. Популізм концентрує владу та ресурси в руках лідера та його найближчого оточення, згубно впливаючи на систему стримувань і противаг. Ключовим прикладом цього став той факт, коли він розпустив парламент під час своєї інавгураційної промови, заявивши, що його мандат від народу полягав у «перезавантаженні» нації. Ця цитата та акція з розпуску парламенту малюють точну картину сучасного визначення популізму.

Обрання Володимира Зеленського та результати парламентських виборів принесли значні зміни у структуру правлячого класу України. Насамперед В. Зеленський досить швидко сконцентрував особисту владу, до того ж провладна партія має більшість у парламенті. Ці обставини підривають спроможність правлячого класу, яка проявляється у можливості та здатності приймати політичні рішення щодо майбутнього України. Надалі це може призвести до фрагментованого правлячого класу та вакууму управління.

Як ми знаємо, партія «Слуга народу» запрошувала потенційних депутатів подавати заявки через свій вебсайт і обирала кандидатів таких сфер, як бізнес,

шоу-бізнес, спорт, журналістика тощо. В результаті до парламенту потрапили в основному випадкові люди, далекі від політики – і від будь-якого розуміння державного управління. Головним критерієм *популістського способу рекрутування* еліти є особиста відданість лідеру і здатність давати найфантастичніші обіцянки. Вони пробиваються в елітні лави, використовуючи агресивну та маніпулятивну демагогію. Особисто їм часто бракує «елітних якостей», таких як культура, насамперед політична, переговорні навички, сприйняття альтернативної точки зору/опозиції, неналаштованість на досягнення компромісу. Більше того, ці очевидні недоліки шляхом епатажу видаються за «нову, нестандартну і прогресивну політику».

Проте популізм не може впоратися зі складними реальними проблемами. Адже він просто ділить світ на простих людей і корумповану еліту і пропонує виключно прості рішення. Такі чинники суперечить самій суті демократії, яка якраз і полягає в об'єднанні різних думок і груп у процесі прийняття рішень, де жодна група не має остаточного контролю. Тобто популізм і демократія знаходяться на протилежних кінцях політичної шкали. При цьому жоден популістський рух чи партія не називатимуть себе антидемократичними.

Розвиток популізму призводить до персоналізації влади. Саме це ми можемо спостерігати вже зараз. Наприклад, заява віцеспікера про «зсув нашої парламентсько-президентської моделі в бік більш сильного президента», або запропонований урядом «Концепт посилення стійкості демократії в Україні»¹⁶ що, пропонує якщо не знищення парламентаризму, то мінімізацію впливу Верховної Ради на політичне життя країни і суттєве зростання ролі виконавчої влади.

Популізм — це політична стратегія, за якої лідер отримує популярність і підтримку, згуртовуючи маси навколо суперечливих питань, часто навіть ірраціональних, з непередбачуваними наслідками. В цьому є небезпека для демократичного суспільства, оскільки подібне може призвести до руйнування формальних інститутів і самої демократії.

¹⁶ КОНЦЕПТ ПОСИЛЕННЯ СТІЙКОСТІ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/uploaded-files/kontseptposilennyastiikosti.pdf>

Узагальнюючи, можна окреслити такі загрози популізму :

1. Поляризація суспільства: Популісти часто використовують риторичку, яка поділяє суспільство на "ми" і "вони", залучаючи підтримку свого виборчого базису за рахунок вигнання "інших". Це може призвести до загострення конфліктів між різними групами населення.

2. Відхід від раціональності: Популісти часто обіцяють швидкі та прості рішення складних проблем, навіть якщо ці рішення неефективні або навіть шкідливі в довгостроковій перспективі. Це може призвести до прийняття рішень, які не ґрунтуються на об'єктивних даних та раціональному аналізі.

3. Економічні наслідки: Популізм може спричинити нестабільність на фінансових ринках через непередбачувану або неефективну економічну політику. Також, в повній мірі реалізований популізм може привести до невідповідального витрачання грошей та наростання боргового тягаря.

4. Ослаблення демократії: Популісти часто використовують свою популярність для обмеження незалежних інститутів, таких як незалежні ЗМІ, суди та інші контролюючі органи. Це може призвести до порушення принципів правової держави та зниження рівня демократії.

Аде головне в тому, що **загроза полягає не стільки в популізмі, скільки в тому, що він має здатність переростати в авторитаризм**. А політичний клас та еліта, які сформуються під час популістського правління, й слабкі інституції не дозволяють йти далі шляхом демократії. Ці нові режими часто оформлюються, у вигляді «найнебезпечнішої форми диктатури»: персоналістського правління»

Отже, популізм може становити загрозу для стабільності суспільства, економічного зростання та демократичних інститутів.

УДК 32.019.1:32.02(477)(73).

Бойда А. В.

*аспірант 1 курсу факультету історії,
політології і міжнародних відносин*

*Прикарпатський національний
університет ім. Василя Стефаника*

Хомуцький Д. С.

*магістр права (2024) юридичного факультету
Львівський національний університет ім. І. Франка*

ПРОСТИСТОЯННЯ ДІЮЧОГО І ЕКС-ПРЕЗИДЕНТІВ У США ТА

УКРАЇНІ: ПОЛІТИЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Анотація: *В пропонованій статті аналізується проблема протистояння діючого та колишнього президентів у США та Україні протягом 2019-2024 рр.*

Ключові слова: *інститут глави держави, президент, Україна, США, Зеленський, Порошенко, Трамп, Байден, імпичмент.*

Abstract: *The article analyses the problem of confrontation between the current and former presidents in the United States and Ukraine in 2019-2024.*

Keywords: *institution of the head of state, president, Ukraine, USA, Zelenskyu, Poroshenko, Trump, Biden, impeachment.*

Сучасний дискурс геополітики та політичних процесів всередині тих чи інших держав є динамічним за своїм характером. Постійні зміни у законодавстві, реформи внутрішнього управління, зміна повноважень глави держави і в тому числі вдосконалення законодавства про імпичмент паралельно існує та опонує до звичної з давніх часів «гонки за головне крісло в країні». Якщо ж у США після виборів 2020 р. переможений Трамп не збирається відмовлятися від амбіцій перемогти вибори в 2024 р., то в Україні П. Порошенко після 2019 р. активно змагається з діючим гарантом за вплив та рейтинг перед виборами, які перенесли на нікому невідомий термін.

До 2022 р. протистояння діючого і колишнього гарантів у США та Україні багато в чому носило спільні та відмінні риси. З огляду на війну, вони почали зазнавали певних змін у кожній з держав – з публічної площини в Україні вона перейшла в соцмережі, в той час як у США вона має і той, і інший вид боротьби. В чому ж власне полягає проблема боротьби за посаду президента в обох державах між діючим і колишнім її главою?

Як було досліджено попередньо, як Трамп, так і Зеленський були позасистемними кандидатами на виборах глави держави, у яких вони брали участь. Протягом певного часу після перемоги, перебуваючи на цьому посту, їм була притаманна саме ця позасистемність з врахування того, що вони і так були позасистемними главами своїх держав [3, с. 454].

В цьому контексті варто зазначити, що боротьба вказаних персон проти ортодоксальної «системи», що панувала на той час у державі, продовжилась і

після обрання їх на пост глави відповідної держави.

Якщо у Володимира Зеленського ця боротьба розпочалась із представлення власної команди нових «обличь», завданням яких було всебічне реформування основних політико-правових інституцій України, та продовжується донині, то у випадку з Дональдом Трампом теж супроводжувалась рядом реформ, але продовжується в опозиції до правлячого глави держави [5].

Звісно, що не всі реформи Трампа були успішними і популярними, але саме за рахунок успішних кейсів, він вдається до вигідних йому маніпуляцій. Йде мова не лише про інфляцію чи скажімо невиконані обіцянки по покращення стану речей на ринку праці. Байден намагаючись бути в першу чергу лідером зовнішнього світу у порівнянні з Трампом зменшив фокус на внутрішньому. Трамп як прихильник відходу від надмірної уваги до зовнішньої політики, маніпулює над гаслом «Ми зробимо Америку знову великою». Щось схоже є і в нинішній риторичі Порошенка, який і досі в своїй діяльності просуває гасло кампанії 2019 р. «Армія. Мова. Віра». Разом з тим, на фоні закликів окремих сенаторів США та європейського політикуму провести в Україні вибори весною 2024 р., ані Порошенко, ані діючий гарант не підтримали цю ідею [7].

Якщо поглянути на постаті Порошенка і Трампа, то в них є певні спільності – два успішних доларових мільярдери свого часу стали одними із найвпливовіших людей у своїй державі. Кожен із них зайшов в політику з гучним іменем в бізнесі, з власним іменним брендом (кондитерський концерн «Рошен» П. Порошенка як скорочений варіант його прізвища та прізвище 45-го президента США у назвах його фірм і об'єктів нерухомості), статками і що головне – з широким переліком контактів у власній державі, так і по світу. З іншого боку, якщо поглянути на системність гарантів у співвідношенні Байден-Порошенко, то ми побачимо, що кожен із них пройшов ряд державних посад. Зокрема, Дж. Байден є відомим як сенатор від шт. Делавер в 1973-2009 рр. та віце-президент США у 2009-2017 рр. Щодо П. Порошенка, то ми знаємо його як нардепа 3-7-го та чинного 9-го скликання ВРУ, а також як секретаря РНБО (2005), міністра зовнішніх справ (2009-2010) та міністра економіки і торгівлі (2012).

З погляду на несистемність Д. Трампа та В. Зеленського, можна побачити

наступне. По-перше, як Трамп, так і Зеленський перед виборами були добре відомі медійно як учасники ряду телешоу, медіа-проектів та навіть брали участь в кіно – Трамп переважно в епізодах, а Зеленський виступав в ролі головного актора, сценариста, продюсера або режисера. По-друге, кожен із цих кандидатів готував себе до виборів ще задовго до оголошення себе їх учасником. До прикладу, Д. Трамп часто міг висловлювати свою позицію з приводу того, що б він реалізував, якби був президентом, а В. Зеленський за 5 років до виборів зняв серіал та окрему кінострічку «Слуга Народу» про президента української мрії. Своєрідна підготовка до президентської діяльності у Трампа простежувалась у написанні його книг щодо успішного ведення бізнесу, в Зеленського – через висміювання вад українського і зарубіжного політикуму на концертах «Вечірнього Кварталу» [3, с. 454].

Щодо боротьби між діючим і колишніми гарантами, то для України вона почалась в 2019 р., а для США в 2020-му. В обох випадках опозиціонери кампаній 2019-го та 2020-го рр. (Зеленський в Україні, Байден у США) намагались сфокусуватись на основних недоліках чинного гаранта та шляхом політичного популізму намагались підняти собі рейтингові бали [2, с. 94].

Після перемоги Зеленського у квітні 2019 р., а Байдена в листопаді 2020-го р. супроти їх конкурентів в особі П. Порошенка та Д. Трампа було порушено ряд судових справ та досудових розслідувань з метою понизити їх рейтинг. В жовтні 2019 р. в ДБР було зареєстровано 13 кримінальних впроваджень. Станом лише на 2020 р., тобто через рік після закінчення повноваження президента у Порошенка було 24 судові справи (!). Переважно вони стосувались кейсів довкола кадрових рішень за час його президентської каденції, а також питань довкола офшорних активів у Панамі, тиск на чиновників, а також справа за здобутий для України Томос, яка виглядала вкрай абсурдною. Після публікацій плівок екс-нардепа Деркача у травні 2020 р. проти Порошенка вперше була відкрита справа за фактом держзради. На плівках сумнівного походження П. Порошенко ще в якості президента обговорює з колишнім очільником Держдепу США Дж. Керрі та колишнім віце-президентом Дж. Байденом низку важливих питань державного значення. На записах обговорюються питання націоналізації «ПриватБанку»,

звільнення генпрокурора України В. Шокіна за проханням Дж. Байдена, призначення В. Луценка наступником Шокіна і т.д.

Найбільшого піку перед вторгненням судові процеси проти Порошенка здобули восени 2021 р. Саме через звинувачення 5-го президента України у державній зраді в 2021 р. через публікацію журналістами “Бігус-інфо” та “Радіо Свобода” плівок Медведчука щодо корупційної схеми Роттердам +. Згідно опублікованих матеріалів, В. Медведчук виступав посередником між вищим керівництвом рф та П. Порошенком у справі торгівлі вугіллям з окупованих територій для України і у низці інших політичних питань. Прикметно, що в ході затримання СБУ екс-нардепа і лідера проросійської партії ОПЗЖ 12 квітня 2022 р. дані ним на допиті свідчення дали можливість відкрити проти Порошенка ще одну справу – «трубну». Попередньо, 11 квітня того ж року у Порошенка закінчувався термін щодо визначеного судом запобіжного заходу у справі з державній зраді та сприянні діяльності терористичних організацій, яка була відкрита у грудні 2021 р. Поряд з цими подіями, Порошенко хоч і намагається відхреститись від політичної боротьби у розпал війни, але все ж робить це і досі у соцмережах [1].

Кейс із судових процесів проти Трампа є не менш складним. З одного боку, це стосувалось переважно ухилу від податків на його бізнес та ряду сексуальних скандалів з зірками. Перед закінченням своїх повноважень, 6 січня 2020 р. його прихильники влаштували спробу державного перевороту, в тому числі за рахунок невдалого штурму Капітолію. Мало того, що від нього відвернувся його заступник – віце-президент М. Пенс, так ще й проти нього вдруге з 2019 р. порушили процедуру імпічменту [3, с. 455].

Прикметно, що вдруге ця процедура була порушена саме через В. Зеленського. Справа в тім, що у вересні 2019 р., після того як світова преса почала публікувати матеріали про те, що розмова Трампа із Зеленським могла включати «quid pro quo», допомогу Україні нарешті було розблоковано, а Білий дім пізніше оприлюднив те, що він назвав «приблизною стенограмою» телефонної розмови, що, тим не менш, не підтвердило твердження Трампа про відсутність quid pro quo. Пізніше того ж місяця Пелосі змінила свою позицію щодо питання про імпічмент,

оголосивши, що спроба Трампа змусити іноземного лідера втрутитися у вибори в США є зрадою його присяги, а отже, вимагає офіційного розслідування щодо імпічменту. Незважаючи на те, що імпічмент Трампу було оголошено 18 грудня 2019 р., у лютому 2020 р. Сенат виправдав Трампа після того, як більшість сенаторів проголосували за визнання його невинним за обома пунктами звинувачення [2, с. 94-95]

Попри те, що на кінець каденції П. Порошенка у квітні 2019 р. імпічмент ледь не був порушений, нардепами було прийнято окремий закон IX-го скликання «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)». На основі цього закону було конкретизовано процедуру усунення президента України з його займаного поста в тому випадку, якщо приводом є державна зрада чи інша обставина. Якщо ж говорити про поняття імпічменту президента в Україні сьогодні, то в цілому з моменту прийняття Конституції України і до сьогоднішнього дня інститут імпічменту продовжує залишатися об'єктом політичної тяганини і маніпуляцій, а не реальним правовим механізмом впливу [8, р. 8-9].

До слова, можна подискутувати стосовно того, чи залишився б Володимир Зеленський на посту глави держави на ще один 5-річний строк, якби чергові президентські вибори 2024 року все ж відбулись. Адже згідно зі статтею 108 Конституції України Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України, а проведення виборів Президента України забороняється в умовах воєнного стану відповідно до частини 1 статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [4; 6]. Також, враховуючи той факт, що воєнний стан рано чи пізно буде припинено або скасовано, залежно від результатів чергових виборів Президента України, згадана вище боротьба Володимира Зеленського може продовжитись в опозиції, як у випадку з Дональдом Трампом у США.

Отже, ми констатуємо, що на фоні виборчих президентських перегонів у США в 2024 р., вибори в Україні скоріш за все не відбудуться на цьому році через воєнний стан. Слід зауважити, що попри прихід Трампа і Зеленського до влади в 2016 і 2019 рр. відповідно, у першу випадку уже відбувся програш системному

кандидату. Президент В. Зеленський ледь не опинився у схожій ситуації восени 2021 р., коли його рейтинг був на вкрай низькому показнику і за рахунок чого могли відбутись позачергові вибори. Також, на фоні падіння рейтингу В. Зеленського в 2021 р., рейтинг П. Порошенка почав переважати над діючим гарантом. В певному сенсі цього слова, В. Зеленського від імпічменту або вимушеної відставки врятував лише фактор початку повномасштабного вторгнення, який додав йому суттєвий кредит довіри з боку населення, так і міжнародної спільноти.

У виборчій конкуренції між Байденом та Трампом, де перевага в середньому коливається на 4-7% в залежності від рейтингу кандидата на тому чи іншому етапі виборчих перегонів, відчуваються схожість ситуації з українським кейсом. Попри численні суди за фактом держзради, порушення закону про державну таємницю та інші злочини, які вчинив Трамп протягом 2016-2020 рр. або й раніше, це все не є перешкодою в його кампанії, стосовно якої він має всі шанси для її виграшу у листопаді 2024 р.

Список використаних джерел

1. Адвокат Порошенко закликав ЗМІ не створювати «сенсації на порожньому місці». *Високий Замок*, 2024. URL: <https://wz.lviv.ua/news/506498-advokat-poroshenka-zaklykav-zmi-ne-stvoriuvaty-sensatsii-na-porozhnomu-mistsi>

2. Бойда А. Хомутецький Д. Співвідношення відставки і імпічменту президента: політичний і правовий аналіз. *Матеріали науково-практичної конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції»*. III Випуск, м. Харків, 30 жовтня. 2021 р. Харків, 2021. С. 94-95.

3. Бойда А., Хомутецький Д. Позасистемні кандидати на президентських виборах в Україні та США в 2016-2020 рр. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Теорія та практика сучасної юриспруденції»*. Випуск 04/2021, м. Харків, 25 грудня. 2021 р. Харків, 2021. С. 454-455.

4. Закон України від 12 травня 2015 року «Про правовий режим воєнного стану» (зі змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>;

5. Зеленський представив свою команду експертів в ефірі «1+1». *Радіо Свобода: Новини (політика)*, 2019. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-komanda-zelensko/29890228.html>

6. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради*, 1996. № 30. Ст. 141; поточна ред.– ред. від 01.01.2020. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

7. Шварц Д. Вибори президента під час війни: 69% українців проти. DW, 2024. URL: <https://www.dw.com/uk/vibori-prezidenta-pid-cas-vijni-69-vidsotkiv-ukrainciv-proti/a-68310688>

8. Boida A. Khomutetskyi D. The concept of impeachment procedure in Ukraine: genesis and current state. *Young Researchers in the Global World: Approaches and Challenges: Book of papers of the 2021 International Forum for Young Researchers*, Kharkiv, April 23, 2021. О. М. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, TESOL-Ukraine [and oth.]. 2021. p. 6-10.

Івасюта Ю. В.

*студентка 3 курсу факультету історії,
політології і міжнародних відносин
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ ПРИКАРПАТТЯ ЯК СКЛАДОВА ДЕКОМУНІЗАЦІЙНИХ (ДЕКОЛОНІЗАЦІЙНИХ) ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ В 1993-2023 РР.

Анотація: *В статті аналізуються законодавчі положення перейменування та повернення історичних назв населеним пунктам Прикарпаття в 1993-2023 рр. в рамках декомунізації 1991-2014 рр. та деколонізації 2020-х рр. Окремо досліджена причина провальної спроби центральної влади перейменувати 6 сіл в Івано-Франківській області в рамках деколонізації у червні 2023 р.*

Ключові слова: *декомунізація, деколонізація, перейменування, законодавство, Івано-Франківськ, Прикарпаття, Гуцульщина, Покуття, Опілля.*

Abstract: *The article analyzes the legislative provisions for renaming and returning historical names to settlements in Prykarpattia in 1993-2023 as part of the decommunization of 1991-2014 and decolonization of the 2020s. The article also*

investigates the reason for the central government's failed attempt to rename 6 villages in Ivano-Frankivsk region as part of decolonization in June 2023.

Keywords: *decommunisation, decolonisation, renaming, legislation, Ivano-Frankivsk, Prykarpattia, Hutsulshchyna, Pokuttya, Opillya.*

Сучасні нам процеси декомунізації та деколонізації в Україні нерозривно пов'язані з трьома факторами – розпадом СРСР в 1991 р., Революцією Гідності 2013-2014 рр. та з наслідками повномасштабного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р. Декомунізація в рамках подальшої деколонізації (русифікації) – це не лише повернення національної ідентичності, а й зміна епох у вітчизняному громадсько-культурному просторі та пошуках нового сенсу в деколонізаційних процесах у світі.

20 березня 2024 р. комітет ВРУ з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування на підставі пропозицій громад запропонував зміни назв для 104 сіл та 5 міст. У своєму рішенні комітет керувався пропозиціями, які внесли Український інститут національної пам'яті (УІНП) та Національна комісія зі стандартів державної мови. Прикметно, що в цьому переліку є відсутніми назви населених пунктів Івано-Франківської області – в додатку до рішення, переважно зустрічаються назви н.п. центральних, південних та східних областей [3]. Чи випадковим є даний факт, або ж навпаки – відсутністю потреби в даних акціях в 2020-х рр.?

Перш за все згадаймо, що декомунізація і відповідно зміна назв населених пунктів розпочалась зі Сходу. Зокрема, в 1989 р. м. Жданов знову стало Маріуполем, а м. Ворошиловград та Ворошиловградська область стали знову Луганськом і Луганською областю в 1990 р. Поряд з тим, Ленінопад розпочався саме з Заходу України – саме у м. Червонограді (тепер Шептицький) на Львівщині 1 серпня 1990 р. було скинуто більшовицького вождя з постаменту. В подальшому цей рух охопить Захід, а центральні, південні і східні області лише в 2005-2021 рр.

Зауважимо, що як Червоноград (Шептицький), так і м. Івано-Франківськ отримали свої назви в роки другої окупації Галичини радянським режим в 1945-1991 рр. В кожному з випадків йшла мова про відмову від польських назв – за

рахунок такого фактору, Христинопіль і Станіслав при зміні своїх назв мали наблизити до себе новий потік жителів у рамках сумнівної коренізації. Цікаво, що за каденції П. Порошенка (2014-2019) як президента України в 2016 р. прозвучала ідея повернути Івано-Франківську (носить цю назву з 1962 р.) колишнє ім'я – Станіславів. Однак, дана ідея не була підтримана ані громадою, ані міською владою. Зі слів мера Івано-Франківська Р. Марцінківа, постать каменяра є доволі вагомою для міста і перейменувати обласний центр в теперішньому чи майбутньому часі сенсу немає [4]. На наш погляд, це цілком нормальна реакція на ті речі, в яких центральна влада не має ані компетенції, ані розуміння інтересів громад на місцях. Власне повернення колишньої назви могла спричинити б виток колонізації і викликати суттєвий спротив населення з очевидних на те причин.

У випадку Червонограду, то даний процес тягнувся ще з того ж 1990 р. по 2024 р. Нового дихання питання отримало в 2014-му р. і що цікаво – на відміну від Франківська, де є одностайна позиція громади і мерії щодо відсутності потреби у поверненні історичної назви, у Червонограді була уже власна передісторія того, що сталось 3 листопада 2023 р. Справа в тім, що вперше ідея про перейменування головного шахтарського міста Львівщини була запропонована ще на поч. 1990-х рр. Були як варіанти Христинопіль (на заміну Кристининополя у пол. варіанті), так і власне польська назва. Окремо розглядався варіант Жовтоблакитинськ, але до нього справа так і не дійшла [1].

Попри спір у ВРУ щодо прийняття нової назви в тих же 90-х рр. ХХ ст., 3 листопада 2023 р. містяни проголосували за збереження назви міста, але з цим не погодилось ані керівництво УІНП, ані Мінкульт. Все через те, що тодішня назва суперечила законодавству про декомунізацію від 2015 р. До січня 2024 р. в Червонограді і його місцевої влади ще був шанс підшукати нову назву місту. Тому й не дивно, що 20 березня 2024 р. ВРУ у примусовому порядку проголосувала за нову назву для цього населеного пункту – Шептицький [3]. Попри те, що нова назва символізує вкрай важливу для Львівщини постать в церковному відношенні, містяни і досі вважають, що їх думку почуто не було.

Вперше заходи щодо перейменування для ряду н.п. на території Прикарпаття відбулись в рамках постанови президії ВРУ «Про відновлення

колишніх найменувань окремим населеним пунктам Івано-Франківської області» від 11 червня 1993 р. [7].

Дана постанова стосувалась 12 сіл в Косівському, Рогатинському, Городенківському, Коломийському, Тлумацькому районах та Яремчанській міськраді, яка дозволила повернути рідні назви. Зокрема, на Городенківщині с. Назаренкове знову стало Чортовцем, а с. Руднівка – с. Хвалибога, на Тлумаччині с. Білогірка – Вікняни, с. Кремінці поблизу Яремча – Татаровом [7]. Схожим юридичним рішенням ВРУ 9 липня 2004 р. смт. Жовтень Тисменицького району знову стало Єзуполем [6], а 14 грудня 2006 р. була уточнена назва м. Яремча, яке відоме зараз як Яремче [8].

З тих пір і станом на 17 квітня 2024 р. жодних перейменувань населених пунктів в межах нашої області здійснено не було. Однак, спроба здійснити такі речі в рамках декомунізації та деколонізації на її новому етапі все ж були. Зокрема, після ухвалення Закону України 21 березня 2023 р. та набуття ним чинності 27 липня того ж року, ряд державних інституцій в сфері деколонізації розпочали серйозну роботу в цім напрямку [2]. Звісно, що перелік населених пунктів, який є запропонованим до перейменування окремим комітетом ВРУ за участі рекомендацій УІНП та Національної комісії зі стандартів державної мови міг бути і ширшим. До прикладу, 27 червня 2023 р. Національна комісія зі стандартів державної мови, яка діє при кабміні в межах Міносвіти у своєму рішенні рекомендувала місцевим органам влади обґрунтувати подальшу доцільність збереження назви шести сіл на території Івано-Франківській області — Сапогів, Красноїлля, Красник, Красне, Красноставці, Красна.

Також дана комісія пропонувала змінити назву села Мирне (колишня назва н.п. – Заріччя), яке розташоване у межах Надвірнянської громади. З позиції комісії, така назва не відповідала лексичним нормам української мови і мала прив'язку до колоніальної політики росії. З врахування того як відбулись збурення громадськості в соцмережах та обурення такими абсурдними рекомендаційними рішеннями з боку центральних органів влади владою на місцях, урядовці із згаданої комісії 30 червня (тобто через три дні), відмінили усі свої рекомендації для Прикарпаття в цілому і тому жоден н.п. не буде

перейменованим [5].

Таким чином ми бачимо, що декомунізація та деколонізація протягом 1991-2023 рр. в рамках повернення історичних назв на Прикарпатті мала як позитивні, так і негативні аспекти. Якщо у період з 1993 по 2006 рр. це були рішення на користь повернення історичних назв, то після 2014 р. вони мають доволі спірні моменти. Зокрема, це підтвердив кейс з перейменуванням Івано-Франківська, який центральна влада провалила. Так само і 2023 р. скеровані на деколонізацію (декомунізацію) державні інституції виявились в цій сфері відносно нашої області некомпетентними.

З одного боку, це і є процес щодо очищення від ворожих наративів, а з іншого боку – не знання лексичних, діалектичних та інших особливостей мови регіону (Гуцульщини, Опілля та Покуття) з боку колишніх російськомовних чиновників може викликати не лише спротив, а й питання про доцільність існування комісії, яка і сама діє за радянськими нормами.

Тому і не дивно, що прийняття цим органом влади оперативного рішення щодо відміни власної рекомендації в термін менше як три дні свідчить про бажання зберігати за цієї інституцією можливість вести діалог з суспільством та владою на місцях, а також виправляти власні помилки при здійсненні власних дій.

Література

1. Гриник Г. Кристинопіль чи Червоноград? *Туристичний портал Червонограда*, 2018. URL: <https://krystynopol.info/krystynopil-chy-chervonograd/>
2. Закон України від 21 березня 2023 р. № 3005-IX «Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії». Офіційний портал Верховної Ради України, 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20#Text>
3. Комітет ВР схвалив перейменування 109 населених пунктів. Офіційний портал УІНП, 2024. URL: <https://uinp.gov.ua/pres-centr/novyny/komitet-vr-shvalyv-pereymenuvannya-109-naselenyh-punktiv>
4. Корнієнко А. Івано-Франківськ, Станіслав чи Станиславів? *Курс*, 2015. URL: https://kurs.if.ua/articles/ivanofrankivsk_stanislav_chy_stanyslaviv_17506.html
5. Полівчак Р. На Франківщині не перейменовуватимуть жоден населений

пункт. *Суспільне*, 2023. URL: <https://susplne.media/519485-v-ivano-frankivskij-oblasti-ne-perejmenovuvatimut-zoden-naselenij-punkt-nackomisija-skasuvala-poperedne-risenna/>

6. Постанова Верховної Ради України від 9 липня 2004 р. № 1077-IV «Про відновлення селищу міського типу Жовтень Тисменицького району Івано-Франківської області колишнього найменування». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 5, ст. 36. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1077-15#Text>

7. Постанова Президії Верховної Ради України від 11 червня 1993 р. N 3278-XII «Про відновлення колишніх найменувань окремим населеним пунктам Івано-Франківської області». Відомості Верховної Ради (ВВР), 1993, N 29, ст. 317. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3278-xii#Text>

8. Постанова Президії Верховної Ради України від 14 грудня 2006 р. N 480-V «Про уточнення найменування міста Яремча Івано-Франківської області». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2007, N 11, ст.100. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/480-V#Text>

УДК: 327.8

Микитин М.Д.

*аспірант кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника»*

ВПЛИВ СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

У сучасному світі соціальні мережі стали потужними інструментами для спілкування, поширення інформації та взаємодії різних суспільних груп. Однак, поряд із численними перевагами, соціальні мережі також мають значний вплив на динаміку національної безпеки. Багатоаспектний вплив соціальних мереж на національну безпеку держави, охоплює такі виклики, як поширення дезінформації, вразливі місця в кібербезпеці, радикалізація, операції зовнішнього впливу, проблеми конфіденційності, комунікація у кризових ситуаціях та інше.

Соціальні мережі виступають основою для поширення дезінформації та пропаганди, що становить серйозний виклик національній безпеці. Фальшиві наративи, теорії змови та оманливий контент можуть швидко поширюватися на

платформах соціальних мереж, впливаючи на громадську думку, загострюючи розбіжності в суспільстві та підриваючи довіру до демократичних інститутів. Поширення інформації, що вводить в оману, створює ризики для політичної стабільності, соціальної згуртованості та прозорості виборчих процесів, тим самим загрожуючи основам національної безпеки держави.

Взаємопов'язаний характер соціальних мереж робить їх вразливими у галузі кібербезпеки. Хакери, кіберзлочинці та інші суб'єкти використовують слабкі місця в платформах соціальних мереж для здійснення кібератак, витоку даних та інформаційних операцій. Ці атаки можуть бути націлені на критичну інфраструктуру, державні установи та приватні підприємства та слугують для викрадання конфіденційної інформації, порушення основних функцій держави та підриву національної стійкості. Поширення кіберзагроз підкреслює нагальну потребу в надійних заходах кібербезпеки для захисту інтересів національної безпеки в епоху цифрових технологій.

Соціальні мережі відіграють ключову роль у радикалізації та вербуванні людей до екстремістських ідеологій, створюючи серйозні занепокоєння для безпеки держав у всьому світі. Екстремістські групи використовують платформи соціальних мереж, щоб поширювати пропаганду, залучати нових членів і координувати напади, підживлюючи насильство, нестабільність і незахищеність. Процес онлайн-радикалізації виходить за межі географічних кордонів, тому владі важко виявляти екстремістські наративи та ефективно протидіяти їм. Усунення глибинних причин радикалізації потребує багатогранного підходу, який ліквідує соціальні, економічні та політичні невдоволення, одночасно сприяючи інклюзивним проявам толерантності, плюралізму та співіснування.

Ворожі іноземні актори використовують соціальні мережі для проведення операцій впливу, спрямованих на маніпулювання громадською думкою, дестабілізацію демократії та підрив інтересів національної безпеки. За допомогою скоординованих кампаній з дезінформації, прихованої пропаганди та спроб втручання у вибори супротивники прагнуть використати розбіжності суспільства, посилити поляризаційні наративи та підірвати довіру до демократичних інститутів. Подібні іноземні операції впливу створюють значні виклики

національній безпеці, підриваючи суспільну довіру до чесності виборчих процесів, сприяючи політичній поляризації та сіючи недовіру до державних установ.

Масштабна практика стеження та збору даних у соціальних мережах викликає глибоке занепокоєння щодо прав на конфіденційність і особистих свобод, створюючи ризик для національної безпеки. Масовий збір особистих даних технологічними компаніями дає змогу застосовувати нав'язливі практики стеження і потенційно використовувати конфіденційну інформацію державними та недержавними суб'єктами. Крім того, агрегація даних користувачів створює цілі для зловмисників, які прагнуть викрасти особисту інформацію, вчинити крадіжку особистих даних або вести розвідувальну діяльність, підриваючи таким чином конфіденційність і безпеку громадян.

Соціальні мережі відіграють вирішальну роль у комунікації у кризових ситуаціях та реагуванні на надзвичайні ситуації, сприяючи поширенню інформації в реальному часі, координуючи рятувальні операції та зміцнюючи стійкість громади під час стихійних лих, терористичних атак, бойових дій та інших надзвичайних ситуацій. Такі платформи, як Twitter, Facebook і WhatsApp, служать важливими каналами зв'язку для влади, служб реагування на надзвичайні ситуації та постраждалого населення, забезпечуючи швидку мобілізацію, розподіл ресурсів і проведення кампаній з підвищення обізнаності громадськості. Однак залежність від соціальних медіа для комунікації у кризових ситуаціях також створює проблеми, зокрема поширення неправдивої інформації, поширення чуток, що викликають паніку, і загрозу для того, щоб дезінформація перешкоджала зусиллям реагування.

Вплив соціальних мереж на національну безпеку держави є складним і багатогранним явищем, яке потребує уважного розгляду та дослідження. Хоча соціальні мережі пропонують безпрецедентні можливості для спілкування, співпраці та громадської активності, такий інструмент також становить значні ризики для політичної стабільності, соціальної згуртованості та демократичного управління. Якщо розуміти виклики, які створюють соціальні мережі, і впроваджувати ефективні стратегії для пом'якшення їхнього негативного впливу,

то державні інститути можуть захистити свої інтереси у сфері національної безпеки в епоху цифрових технологій, дотримуючись фундаментальних принципів демократії, прав людини та верховенства права.

УДК 323

Железнік М.Р.,

*здобувач 1-го курсу другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 052 «Політологія»
Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет»*

ПАРТІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У РЕСПУБЛІЦІ СЕРБІЯ

Сербія, як одна з ключових держав колишньої Югославії, пройшла складний шлях від комуністичного режиму до прийняття демократичних цінностей і інститутів. Це дало можливість врегулювати питання національних меншин на законодавчому рівні та забезпечити їх представництво на різних рівнях влади. З урахуванням багатонаціонального складу населення в Сербії, питання моделі політичного представництва для національних меншин залишається актуальним у сучасній політичній науці.

У Сербії існує широкий спектр прав національних меншин, які гарантовані законодавством, включаючи як індивідуальні, так і колективні права. Держава розробила механізми для реалізації цих прав, але ця політика не призвела до збільшення взаємодії між більшістю та меншістю. Навіть можна зауважити, що ступінь інтеграції національних меншин знизилася порівняно з періодом комуністичного правління. Очевидно, що більшість (серби), яка має найбільшу політичну владу, несе основну відповідальність за цей стан речей. Однак і представники національних меншин також не звільнені від відповідальності за цю ситуацію.

Політичні партії, що представляють інтереси національних меншин, виступають головними акторами політичної інтеграції для цих громад.

Через ці партії національні громади здійснюють своє право на політичне представництво. Подібну роль відіграють ради національних меншин, які сприяють реалізації прав на культурну автономію етнічних громад [2]. Ці ради є важливими учасниками процесу соціальної інтеграції національних меншин у країні.

Станом на 2024 рік у «Реєстрі політичних партій» Сербії зафіксовано 120 політичних партій. Проте у національному парламенті Сербії, згідно з результатами парламентських виборів 2023 року, представлено лише 35 партій, включаючи партії національних меншин [3].

**Парламентське представництво етнічних громад
Сербії
за результатами виборів 2023 року [1; 4; 5].**

	<i>Назва організації</i>	<i>Представник парламентської групи національних меншин</i>	<i>Кількість отриманих голосів виборців</i>

1.	Альянс воєводинських угорців <i>/Савез војвођанских Мађара</i>	Балінт Пастор/ <i>Балинт Пастор</i>	64 747 / 1,74 %
2.	Спадщина муфтія – Партія справедливості та примирення/ <i>Муфтијин аманет – Странка правде и помирења + Демократичний союз хорватів у Воєводини/ Демократски савез Хрвата у Војводини</i>	Усаме Зукорліч/ <i>Усаме Зукорлић і Томіслав Жигманов/Томислав Жигманов</i>	29 066 / 0,78 %
3.	Партія демократичної дії Санджаку/ <i>Странка демократске акције Санџака</i>	Сельма Кучевич/ <i>Селма Кучевић</i>	21 827 / 0,59 %
4.	Коаліція албанців долини Прешево (Політична боротьба албанців триває)/ <i>Коалиција Албанаца Прешевске долине(Политичка борба Албанаца се наставља)</i>	Шаїп Камбері/ <i>Шаип Камбери</i>	13 501 / 0,36 %
5.	Коаліція РС–НКПЮ– СМКЮ/ <i>Коалиција РС–НКПЈ– СКОЈ</i>	Слободан Ніколіч/ <i>Слободан Николић</i>	11 369 / 0,31 %

Таким чином, національні меншини репрезентують свої інтереси відповідно до законодавства Республіки Сербія, а політичне

представництво регулюють національні ради національних меншин, які цьому сприяють. Основну більшість в рамках політичного представництва національних меншин складають: угорська національна меншина (партія «Альянс воєводинських угорців»); боснійська національна меншина (партії «Спадщина муфтія – Партія справедливості та примирення» і «Партія демократичної дії Санджаку»); хорватська національна меншина (партія «Демократичний союз хорватів у Воєводині»); албанська національна меншина («Коаліція албанців долини Прешево (Політична боротьба албанців триває)»); російська національна меншина (коаліція партій «Коаліція РС–НКПЮ–СМКЮ»).

Список використаних джерел:

1. Дулановић Ж. И нови сазив Скупштине Србије без посланика из Нове Вароши. *Варошке новине*. 2024. URL: <https://www.varoske.net/vesti/2194/i-novi-saziv->

[skupштine-srbije-bez-poslanika-iz-nove-varoshi](#) (дата звернення: 16.04.2024).

2. Закон о националним саветима националних мањина. URL:

https://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_nacionalnim_s_avetima_nacionalnih_manjina.html (дата звернення: 16.04.2024).

3. Извод из Регистра политичких странака. Република Србија. Министарство државне управе и локалне самоуправе. URL: <https://mduls.gov.rs/wp-content/uploads/Izvod-iz-Registra-politickih-stranaka-05.02.2024..pdf> (дата звернення: 16.04.2024).

4. Резултати избора. Парламентарни 2023. Републичка Изборна Комисија. Дата оновлення: 09.01.2024. URL: <https://www.rik.parlament.gov.rs/542645/rezultati> (дата звернення: 16.04.2024).

5. Aktuelni Saziv. *Otvoreni Parlament*. URL: <https://otvoreniparlament.rs/saziv/65> (дата звернення: 17.04.2024).

УДК 321.01

Олег КАВЕЦЬКИЙ,
*аспірант кафедри теорії та історії
політичної науки,
Львівський національний
університет імені Івана Франка*

**МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ
ТРАНСФОРМАЦІЇ ПОЛІТИЧНИХ
ІНСТИТУТІВ УКРАЇНИ В РАМКАХ
МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА**

Дослідження процесу становлення та трансформації політичних інститутів України в рамках міжнародного співробітництва вимагає системного та комплексного підходу із використанням різноманітних методологічних інструментів, які становлять частину класичного наукового пізнання, а також охоплюють нові методологічні підходи.

В контексті визначення методології дослідження політичних процесів варто насамперед зазначити про міждисциплінарність як тенденцію та характеристику наукового пізнання. Політична наука успішно поєднує у власному дискурсі методологічні

підходи філософії, соціології, психології та інших наук. В цьому розумінні проблематика дослідження ролі міжнародних організацій у процесі трансформації політичних процесів та інститутів в Україні вимагає інтегрованого підходу до з'ясування та розуміння динаміки міжнародних відносин, політичних перетворень та, безумовно, є предметом досліджень різних наукових шкіл. Одним із основних наукових напрямів, що тісно взаємодіє із дослідженням цього питання є, зокрема, теорія міжнародних відносин. В цьому контексті варто згадати міжнародний Колоквіум ЮНЕСКО у Парижі у 1948 році, за результатами якого було прийнято документ про зміст політичної науки, складовими частинами якої визнали політичну теорію, політичні інститути, партії, групи, громадську думку та міжнародні відносини [1].

В рамках міжнародних відносин особлива увага приділяється дослідженню структури, функцій та впливу міжнародних організацій на політичні

процеси держав-членів та роль міжнародних акторів у побудові внутрішньополітичного простору. Методологія теорії міжнародних відносин включає аналітичний, системний, транзитологічний, компаративний, міждисциплінарний підходи, а наукові школи міжнародних відносин та політичної науки формують теоретичні концепції та моделі пояснення політичних явищ.

В ході дослідження процесів трансформації політичної системи на національному рівні, політична наука так чи інакше фокусується на міжнародних аспектах, взаємодіючи із теорією міжнародних відносин. В контексті з'ясування проблематики ролі зовнішньополітичних процесів на становлення національних політичних інститутів України, розглядаючи такий процес в певних історичних рамках та застосовуючи порівняльний аналіз із іншими державами, використовуються наукові парадигми теорії міжнародних відносин ідеалізму, політичного реалізму та модернізму.

Для теоретичного дослідження становлення та зміни політичної системи України та політичних інститутів як структурних елементів цієї системи важливе місце посідає транзитологія, яка визначає процес та динаміку переходу політичного режиму з одного типу в інший. Зважаючи на історичні умови формування української політичної системи, дослідження перебігу політичних процесів в Україні після розпаду СРСР, перехід від тоталітарного режиму до демократизації, транзитологічна парадигма дозволяє дослідити як міжнародні організації сприяли створенню та реформуванню політичних інститутів в Україні, включаючи конституційні зміни, виборчу систему та правову рамку, перехід до плюралізму та його інституалізація у вигляді партій та незалежних від влади громадських організацій. Наукові доробки вітчизняних дослідників та дають змогу дослідити основні концептуальні засади транзитологічної парадигми та особливості перехідного політичного

процесу в Україні і формування демократичних інституцій (наприклад Г. Шипунов [2], А. Колодій [3]).

Не менш ґрунтовною галуззю наукового знання, за допомогою методології якої здійснюється розробка зазначеної проблематики є компаративна політологія, як наукова дисципліна, що дозволяє здійснити порівняльний аналіз політичних систем, процесів та інститутів, зокрема для прогнозування політичних тенденцій на прикладі інших держав в Україні.

Однією із ключових методологій дослідження процесу трансформації політичних інститутів України є новий інституціоналізм. Неоінституціоналізм як метод сучасної політичної науки був, певною мірою, критичною та творчою реакцією на здобутки та розвиток біхевіоризму, який вивів на першу лінію проблематику поведінки і відповідно відставив на маргінес досліджень питання інститутів [5]. Теоретичні основи нового

інституціоналізму стали предметом дослідження зарубіжних політологів С. Гантінгтона, Дж. Марча, Р. Пантамо, Г. Петерса, Дж. Сарторі та інших.

В рамках неінституціоналізму ключове місце у дослідженні трансформації політичних інститутів України займає поняття “політичного інституту”. Ґрунтовне дослідження щодо місця та ролі нового інституціоналізму у політичній науці здійснив Г. Петерс у своїй праці “Інституційна теорія в політичній науці. “Новий інституціоналізм” [4]. Загальною характеристикою, що об’єднує всі існуючі різновиди неінституціоналізму в певну цілісність, є те, що вони вважають інститути центральним компонентом політичного життя [5].

Список використаних джерел

1. La Science politique contemporaine: contribution à la recherche, la méthode et l'enseignement /UNESCO, 1950. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000135262?p-osInSet=1&queryId=a1903eff-1eec-41a9-b88e-41e56f150f43> (дата звернення 22.04.2024).

2. Шипунов Г. Концептуальні засади транзитологічної парадигми : історія становлення// Вісник Львівського університету. - Львів. - 2012. С.103-114.

3. Колодій А. Особливості перехідного процесу і вибір демократичних інститутів в Україні// Політичний процес в Україні: стан та перспективи розвитку. - Львів : ПАІС, 1998. - С. 44-55.

4. Guy Peters B. Institutional Theory in political Science. The “New Institutionalism”. – PINTER. London & New York. –1999. – 183 p.

5. Романюк А. Новий інституціоналізм та поняття інституту в політичній науці // Вісник Львівського університету. - Львів. - 2006. Вип. 9., С.190-199.

УДК 323.1:321.01 (477)

Ляшенко О.О.

*кандидат історичних наук,
науковий співробітник відділу етнополітології
Інституту політичних і етнонаціональних
досліджень*

ім. І.Ф. Кураса НАН України

**Еволюція ідеї В. Чорновола про федеративну
Україну: сучасний контекст
Evolution of V. Chornovil's idea of federative
Ukraine: modern context**

У статті проаналізовано еволюцію поглядів В. Чорновола на питання вибору оптимального державного устрою України в контексті сучасної російсько-української війни та повоєнних перетворень. З'ясовано, що внаслідок загострення критики з боку політичних соратників та зростання сепаратистських загроз Україні у низці регіонів В. Чорновіл відмовився від використання терміну «федерація» на користь розширення місцевого самоврядування. Разом з тим, інші прихильники федералізації України часто прикривали свої сепаратистські наміри ідеями В. Чорновола.

Ключові слова. *Державний устрій, федерація, унітарна держава, В. Чорновіл.*

The evolution of V. Chornovil's views on the question of choosing the optimal state structure of Ukraine is analyzed in the article in the context of the

modern Russian-Ukrainian war and post-war transformations. It has been found that due to the sharpening of criticism from political associates and the growth of separatist threats to Ukraine in a number of regions, V. Chornovil refused to use the term "federation" in favor of expanding local self-government. At the same time, other supporters of the federalization of Ukraine often covered their separatist intentions with the ideas of V. Chornovil.

Key words. *State structure, federation, unitary state, V. Chornovil.*

Постановка проблеми. Одним із наріжних каменів державного будівництва України була проблема вибору адміністративно-територіального устрою країни. Дискусії щодо цього питання гостро точилися в Україні в першій половині 1990-х років під час так званого «конституційного процесу». З прийняттям Конституції України у 1996 р. питання нібито було розв'язане. Однак із середини 2000-х років в умовах поляризації суспільства й політикуму

питання адміністративно-територіального устрою України актуалізувалося знову. На відміну від початку 1990-х рр. – переважно як виборча технологія та спосіб збереження влади проросійських еліт у низці областей України. Частина українського політикуму, що зазнала поразки під час президентських виборів 2004 р., висунула гасло федералізації України передусім з метою збереження своєї влади у південних і східних областях України шляхом мінімізації впливу влади центральної. Фактично ж ідея федералізації стала одним із напрямів послаблення стійкості України напередодні початку активної фази російсько-української війни у 2014 р.

Іронія історії полягає в тому, що вперше сформулював ідею й розробив модель новітньої федеративної України В. Чорновіл. Таким чином, ідея федеративної України стала одним з найбільших маніпулятивних стереотипів, що склалися стосовно В. Чорновола. Тому, на наш погляд, варто розставити

крапки над «і» у тому, що стосується федералістських поглядів політика.

Метою статті є проаналізувати еволюцію поглядів В. Чорновола на питання вибору оптимального державного устрою України в контексті сучасної російсько-української війни та повоєнних перетворень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Життю, різним аспектам суспільно-політичної діяльності та ідеям В. Чорновола присвятили свої праці чимало науковців і публіцистів. У 2003 р. для вивчення ідейного спадку та діяльності В. Чорновола було започатковано «Чорноволівські читання», проведення VIII-х з яких заплановане на квітень 2024 р. Ці дослідження охоплюють широке коло питань: від спогадів про життєвий шлях В. Чорновола, його дисидентську діяльність і літературно-публіцистичну спадщину до висвітлення політичної діяльності, зокрема, як співзасновника й очільника Народного Руху України й кандидата у

Президенти України в 1991 р. У контексті аналізу поглядів В. Чорновола на такі важливі аспекти, як українське державотворення та питання державного устрою варто виокремити, насамперед, праці О. Андрощука, В. Деревінського, В. Даниленка, Г. Побережець, В. Семківа та ін.

Виклад основного матеріалу.

У роки після проголошення незалежності України майже всі адепти федеративного державного устрою (а надто ті, хто в 2014–2022 рр. став зрадником і колаборантом) апелювали до того, що ідею федеративної України вперше озвучив саме один із, без перебільшення, творців сучасної української державності – В. Чорновіл. Його міркування створили підґрунтя для політичних маніпуляцій та паразитування на його ідеях у несумлінних середовищах [9].

Як свідчить син В. Чорновола Т. Чорновіл, уперше ідею федеративної України його батько озвучив у 1987 р. на засіданні Львівського

дискусійного клубу. Вона, за твердженням Т. Чорновола, відрізнялася тим, що передбачала максимальну економічну самостійність регіонів, але водночас й якомога жорсткішу унітарність у впровадженні державницької ідеології, у розбудові освітньо-культурної сфери. Тобто це мала бути національна держава, в якій регіони мали б максимальну економічну незалежність [10]. За два роки по тому, у жовтневому номері часопису «Політика» було опубліковано політичну програму кандидата в народні депутати В. Чорновола. Серед іншого, у ній говорилося й про майбутній державний устрій України, яким його уявляв В. Чорновіл: федеративна держава – союз земель, які склалися історично й несуть на собі природно-кліматичні, культурно-етнографічні, мовно-діалектні, побутово-господарчі та інші відмінності. При цьому В. Чорновіл робив акцент на протиставленні історичних моделей московського централізму, чужого Україні, й традиційного для неї

демократичного самоврядування князівських і козацьких часів. Називалася б держава Українська Народна Федеративна Республіка й складалася б із 12 федеральних земель: Київщини, Поділля, Волині, Галичини, Буковини, Закарпаття, Гетьманщини, Слобожанщини, Запоріжжя, Донеччини, Таврії (Чорноморії) та Криму як автономії в союзі з Україною або незалежного сусіда. Передбачалося, що кожна земля урядуватиметься своїми парламентом і урядом, а двопалатна Центральна Рада України, очолювана всенародно обраним Головою, відатиме загальнореспубліканськими справами. Таке своє бачення державного устрою В. Чорновіл пропонував оформити шляхом ухвалення законів про державний устрій, про статус української мови як єдиної державної (що дав би урядам найбільш етнічно неоднорідних земель вводити на тривалий період дво- чи тримовність), про національні меншості (що окремим пунктом передбачав «утворення в складі України Кримської автономної

республіки» та культурно-національну або національно територіальну (у випадках «суцільного замешкання») автономію неукраїнським меншостям) [2, с. 2–3].

З початком активної політичної діяльності, зокрема, після обрання головою Львівської облради федералістська риторика В. Чорновола зазнала певних коректив, особливо на тлі звинувачень у сепаратизмі після створення «Галицької асамблеї». При цьому сам В. Чорновіл наголошував, що «Галицька асамблея» не була реалізацією його давньої ідеї про федеративний устрій України. До такої обережності його, очевидно, підштовхувала й критика з боку частини прихильників національно-демократичних сил, які вказували на те, що це – «дитячо-наївне захоплення “Галицькою асамблеєю” – вода на млин сепаратистам, шовіністам, що прагнуть розчленувати соборну Україну» [1, с. 25]. І, як показав історичний досвід, – вважали небезпідставно. На такі закиди В. Чорновіл

відповідав, що «певен, що саме федералізм якраз найкраще з'єднає Україну. За сприятливих умов, за розвитку місцевого самоврядування до нас ще потягнуться Вороніж, Кубань. Якщо ми централізм московський не замінимо на централізм київський, то і росіяни Донбасу, і Крим не захочуть від'єднуватися, і Закарпаття забуде про своє русинство. Головна моя ідея – не тримати силою, а максимально розвивати місцеве самоврядування» [9]. Під впливом наступних бурхливих політичних подій і політичної практики федералістська ідея В. Чорновола зазнала суттєвих коректив.

Опоненти В. Чорновола з демократичного табору почали в ході виборчої кампанії 1991 р. звинувачували його в тому, що він хоче розвалити державу, ототожнюючи його бачення ідеї федералізації України з автономізацією низки регіонів. Зваживши на обставини, В. Чорновіл усунув із ужитку під час передвиборчої кампанії тезу про федералізацію України, трансформувавши її в

положення про політично-адміністративну реформу, яка передбачало розширення місцевого самоврядування [4, с. 329].

На початку 1990-х рр. приклади Криму, Закарпаття, проєктів «Новоросії» та «Донецько-Криворізької республіки» продемонстрували сплеск саме сепаратистських явищ, прихованих чи відвертих. Це також змусило В. Чорновола переглянути й скоригувати свої погляди, зокрема, тепер він наполягав, що «земельний поділ» – стратегія на дальшу перспективу, і зміна державного устрою можлива лише після становлення держави: «Мусувати ідею автономізації Закарпаття чи створення так званих “Новоросії”, “Криворізько-Донецької республіки” – це абсурд. Нам ніхто не давав права розвалювати Україну на якісь держави! Моя ж ідея федеративного устрою нічого спільного з цим не має. Вона полягає лише в ширшому місцевому самоврядуванні з підпорядкуванням центру, центральному уряду» [9].

Під час однієї з передвиборчих поїздок В. Чорновіл наголосив, що не включив таку термінологію до своєї програми через небезпеку бути неправильно зрозумілим, і змінив її на регіональне самоуправління. При цьому він зазначив, що є приклад федеративної мононаціональної держави, як Німеччина, а є такі федеративні країни, як Югославія і СРСР – два різні поняття, які його опоненти постійно плутають чи роблять вигляд, що не розуміють. Утім, В. Чорновіл пообіцяв повернутися до теми федеративного устрою після зміцнення і самоорганізації держави. Політик також розкритикував поділ України на 25 областей і виступив за об'єднання двох-трьох сусідніх областей вже «сьогодні» [6]. Отже, у програмному документі «Україна: шлях до свободи. Основні принципи програми кандидата на пост Президента України В. Чорновола» терміни «федералізм», «федеративний» були відсутні.

Пізніше В. Чорновіл все частіше став

використовувати терміни «регіональне самоуправління», «місцеве самоуправління» [7, с. 157–158]. На думку О. Андрошука, остаточний відхід В. Чорновола від федеративного проєкту для України стався після 1992 р. і був прискорений загостренням проблеми автономістських і сепаратистських рухів, особливо розвитком подій у Криму [1, с. 30].

У грудні 1992 р. на IV Всеукраїнських зборах НРУ відбулося затвердження «Концепції державотворення в Україні». Процес його затвердження виявився дискусійним, оскільки багато хто з делегатів збору негативно ставився до спроби федералізації, вважаючи її загрозою соборності України. Наприкінці дискусії виступив В. Чорновіл, який зазначив, що у «програмі державотворення йде мова тільки про перспективу». Під тиском противників федералізму з проєкту «Концепції державотворення в Україні» усунули згадки про нього. Зокрема, тезу, що «Україна тяжіє до

федералізму», «далека перспектива України – федеративна держава на зразок Німеччини чи Австрії». Таким чином, усунувши з документу формулювання про перспективу переходу до федеративного устрою в ньому залишилося положення про децентралізацію України на основі територіального розширення регіонів та збільшення прав місцевого самоврядування за умови збереження принципу унітарності держави. Фактично В. Чорновіл був змушений погодитися з несприйняттям терміну «федералізм» багатьма однопартійцями і підтримати правочинність вживання в рухівських документах визначення «унітарний» [5, с. 126–127].

Та на той час В. Чорновіл все ще не відмовився остаточно від ідеї федеративної України та підкреслював, що її реалізація стане можливою лише у довготерміновій перспективі, після того, коли Україна зміцніє як повноправна незалежна держава – зі своїми захищеними кордонами, своєю армією,

грошима і налагодженою економікою [4, с. 329].

У 1994 р. В. Чорновіл уже скептично висловився й щодо федералізації України: «Ви знаєте, я не належу до прихильників надмірної унітарності. Мені навіть часом закидають, що я от свого часу говорив про федералізм. Сьогодні інший час, і про федералізм в Україні говорити не можна, бо в умовах нашої нестабільності економічне самоврядування неминуче буде супроводжуватися політичним самоврядуванням. А до чого це призводить, ми бачимо на прикладі Криму, і будемо сміятися, коли такий самий Крим будемо мати в Закарпатті, в Донеччині, в Галичині, наприклад, чи на Буковині». У лютому 1998 р. В. Чорновіл розкритикував політиків, які під гаслами про децентралізацію намагалися запровадити «кланову федерацію» [9].

Отже, за понад десятиліття у політиці позиція В. Чорновола стосовно федеративного устрою трансформувалася від ідеї Української Народної Федеративної Республіки 12 земель до відстоювання

децентралізації влади і забезпечення дієвого місцевого самоврядування.

Згодом ідея федералізму, сповідувана рядом політичних сил, фактично стала на заваді процесу національної інтеграції. У 2004 р. ці політичні сили згуртувалися довкола В. Януковича і Партії регіонів. Тема федералізації України ними переважно використовувалася з метою політичної мобілізації свого електорату та у власних політичних цілях. У своєму обґрунтуванні необхідності федералізації України вони, серед іншого, маніпулятивно посилювалися на авторитет видатних українських мислителів М. Костомарова, І. Франка, М. Драгоманова, М. Грушевського як прихильників федеративного устрою. У якості одного з аргументів на користь федералізації України вони також використовували й ідеї В. Чорновола.

Так, в умовах політичного протистояння, що супроводжувало президентські вибори 2004 р., творці окремих сепаратистських проєктів активно

апелювали до прихильності В. Чорновола щодо ідеї федеративного устрою та діяльності «Галицької асамблеї», що розцінювалося як намагання автономізувати один з регіонів [1, с. 23]. А в 2010 р., у такому дусі – з посиланням на В. Чорновола – висловився тогочасний віцепрем'єр-міністр з питань регіональної політики в уряді М. Азарова В. Тихонов [3], який після 2014 р. виїхав на постійне місце проживання до окупованого РФ Криму.

Після 2014 р. головним і чи не єдиним рупором федералізації України лишилися близький до російського лідера В. Медведчук і його політичні соратники та підконтрольні їм ЗМІ. Головним аргументом на користь федералізації В. Медведчук вважав як тези В. Чорновола, так і профедералістських сил зразка 2004 р., а саме – що Україна складається з територій, що раніше входили до складу різних держав та державних об'єднань та для них характерна різна ментальність, філософія та спосіб життя. На думку політика, «ці території

можна об'єднати лише в межах федеративного устрою й, таким чином, зберегти єдність держави». Він вважав, що «ідею федералізації підтримує 30% населення, та ця цифра є невеликою через те, що імідж федерації зазнав щільної антипропаганди за часів В. Ющенко та пересічні громадяни не розуміють сутності цього територіального устрою» [8, с. 31]. Справжню вартість таких «аргументів» В. Медведчука показало повномасштабне вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р.

Висновки. Державний устрій є одним із ключових елементів забезпечення стійкості країни. Упродовж існування новітньої Української держави питання державного устрою було одним із ключових та чи не найбільш маніпулятивних аж до початку російсько-української війни у 2014 р. Значною мірою маніпулятивності цієї теми сприяло те, що уперше ідею федеративного устрою України висунув один із творців новітньої Української держави –

В. Чорновіл. Але, якщо В. Чорновіл розглядав Федеративний устрій з точки зору зміцнення Української держави, то наступні адепти федералізації України, які лише прикривалися ідеями В. Чорновола, насправді мали на меті максимально послабити її стійкість.

Після 2014 р. питання федералізації остаточно зійшло на периферію суспільного й політичного дискурсів. Натомість на порядок денний було винесено питання децентралізації влади, до чого свого часу схилився й В. Чорновіл.

Після завершення російсько-української війни й повернення усіх окупованих територій питання державного устрою України у тому чи іншому вигляді буде актуалізоване знов. У цьому контексті буде доцільно ще раз згадати й врахувати еволюцію поглядів на державний устрій України В. Чорновола, як одного з перших прихильників федерації на українських теренах.

Список використаних джерел:

1. Андрощук О. В. Чорновіл та ідея федералізації України: еволюція поглядів. *Український історичний журнал*. 2010. № 1. С. 22–34.

2. В'ячеслав Чорновіл. Моя виборча програма. *Політика*. № 1. 1989. Жовтень. С. 2–4. URL: <https://avr.org.ua/viewDoc/25499/> (дата звернення: 16.04.2024).

3. Вице-премьер Украины выступил за федеративное устройство Украины. *Думська*. URL: https://dumskaya.net/news/Vice-premer_Ukrainy_vystupil_za_federativnoe_ust-006651/ (дата звернення: 16.04.2024).

4. Деревінський В. Ф. Громадсько-політична та державотворча діяльність В'ячеслава Чорновола: дис... д-ра іст. наук: 07.00.01. Київ, 2013. 517 с.

5. Деревінський В. Ф. Ідея федералізму в «Концепції державотворення в Україні» Народного Руху України. Регіональна політика: історичні витоки, законодавче регулювання, практична

реалізація. Друга міжнародна наук.-практ. конф., Київ, 14–15 грудня 2016 р. : Зб. наук. праць : в 2-х ч. Київ ; Тернопіль : Економічна думка, 2016. Вип. II, Ч. 2 : С. 126–128.

6. Доценко Ю. Тиждень у шахтарському краї. В'ячеслав Чорновіл про устрій України. *Голос України*. 1991. 28 вересня.

7. Побережець Г. С. Внесок В. М. Чорновола у розвиток суспільно-політичної думки та розбудову державності України: дис... канд. іст. наук: 07.00.01, Миколаїв, 2015. 246 с.

8. Рябінін Є. Крос-темпоральний аналіз активізації ідей федералізації України. *Політичне життя*. 2020. № 3. С. 31.

9. Семків В. Чорновіл. Ідея федералізму та її трансформації. *Збруч*. URL: <https://zbruc.eu/node/30884> (дата звернення: 16.04.2024).

10. Стецишин О. Автономія чи децентралізація влади? *Експрес*. 2003. 23–30 січня. URL:

[\[magazine.lviv.ua/position/2003/express23-01.htm\]\(https://www.ji-magazine.lviv.ua/position/2003/express23-01.htm\) \(дата звернення: 16.04.2024\).](https://www.ji-</p></div><div data-bbox=)

УДК 323

Ірина Овчар

*кандидат політичних наук,
старший науковий співробітник
ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України*

**ІНСТРУМЕНТИ БЕЗПЕРЕРВНОСТІ ТА
ЛЕГІТИМНОСТІ ВЛАДИ ПРЕЗИДЕНТА В
УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ**

Анотація та **ключові слова** для статті
українською мовою

В умовах правового режиму воєнного стану, який в Україні триває понад два роки та співпав з періодом проведення чергових виборів, доводиться відсувати один з інструментів легітимності влади тимчасово на другий план. При цьому важливо аналізувати інші, які власне мають забезпечити безперервність влади, можливість збереження стабільності в державі, виконання управлінських функцій і не допустити кризи одного з

інститутів влади.

Ключові слова: президент, інститут влади, легітимність, інструменти легітимності, вибори, криза влади, воєнний стан.

Анотація та **ключові слова** для статті
англійською мовою

In the conditions of the legal regime of martial law, which in Ukraine has lasted for more than two years and coincided with the period of regular elections, one of the instruments of the legitimacy of the government has to be temporarily put on the back burner. At the same time, it is important to analyze others, which actually have to ensure the possibility of maintaining stability in the state, performing administrative functions and preventing a crisis of one of the institutions of power.

Key words: president, institution of power, legitimacy, instruments of legitimacy, elections, crisis of power, martial law.

На весну 2024 року і політики, і експерти дійшли згоди, що вибори в період воєнного стану проводити немає можливості. Хоча ще протягом літа-восени була спроба в першу чергу парламентарів обґрунтувати варіант їх проведення. Але чітку заборону встановлює законодавство. В частині другій статті 64 Конституції України вказано, що «в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження прав і свобод» [2]. Серед них є виборчі права громадян, що було передбачено в Указі Президента про введення в Україні воєнного стану [6]. Частина перша статті 19 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» прямо забороняє проведення виборів Президента України, виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради АРК і органів місцевого самоврядування під час дії воєнного стану [1]. Відповідно ключовий інструмент легітимності влади застосувати можливості немає. На сьогодні в цьому питанні поставлена крапка, і це питання не

мало б більше викликати дискусій чи допускати різночитання правових норм.

В даній статті нас буде цікавити інститут глави держави, простіше кажучи президент. П'ятий рік повноважень якого спливає в травні 2024 року. Але законодавство не визначає як продовжуються повноваження, тому є потреба пояснити правові колізії та аналогічно припинити політичні дискусії, які особливо в умовах воєнного стану відверто шкодять країні.

Відповідь на питання про строки повноваження президента розкидана в статтях 103, 108 Конституції України, і не містить чіткої складової. Тому й з'являються різні трактування норми та публічні дискусії. Стаття 103 визначає, що «Президент України обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років» [2]. Натомість в статті 108 вказано, що «Президент України виконує свої повноваження до

вступу на пост новообраного Президента України» [2]. При цьому єдиними підставами дострокового припинення є відставка, неспроможність виконувати повноваження за станом здоров'я, імпічмент та смерть.

Конституційну прогалину перевели в політичний дискурс. Попри те, що логіка прочитання норм та їх зв'язок вказують, що для забезпечення безперервності влади і її передачі, президент повинен виконувати свої повноваження весь період, навіть після п'ятирічного строку, поки не буде обраний наступний. Це імперативна норма, яка стосується виборної посади.

У Конституції визначено органи державної влади, які за своїми повноваженнями та/або функціональним призначенням є єдиними в державі. За статусом (глави держави та Верховного головнокомандувача Збройних Сил України), повноваженнями і функціональним призначенням до таких державних органів належить й президент. Таку

позицію встановив Конституційний Суд України в одному з своїх рішень [3]. Це означає, що задля належного функціонування влади на конституційних засадах, забезпечення існування держави та виконання управлінських функцій, повноваження президента мають здійснюватися безперервно (постійно).

Конституція не передбачає можливості заміщення президента на його посаді (існування посади віцепрезидента) та виконання його повноважень у разі його тимчасової відсутності (відпустки, хвороба тощо) чи закінчення строку, на який його обрано. Отже, його ніхто не може замінити, підмінити чи на певний час виключити із системи державної влади. Виконання обов'язків президента, і лише на певний строк (до обрання та вступу на посаду нового президента) й у обмеженому обсязі може покладатися на голову Верховної Ради лише в разі дострокового припинення повноважень президента відповідно до

статей 108, 109, 110, 111 Конституції (ст. 112 Конституції) [2]. Оскільки в даний час підстав застосовувати статті Основного закону України щодо неможливості президентом виконувати свої повноваження немає, відтак питання про його легітимність після травня 2024 року втрачає актуальність в політичній площині, адже має чітке правове забезпечення.

Отже, ніхто, крім президента, не може виконувати його повноваження як у межах п'ятирічного строку перебування його на посаді, так і після його закінчення. На безперервність влади вказує ще одне рішення КСУ, в якому визначено: «... органи державної влади, встановлені Основним Законом України, продовжують функціонувати в інтересах Українського народу та реалізовувати свої повноваження, виконувати завдання і функції, визначені у Конституції України ...» [4].

КСУ міг поставити крапку і цього разу в питанні, яке викликало широку і тривалу дискусію, і

надати президенту ще один з інструментів легітимності влади, але народні депутати зволікають зі зверненням. Окремі ЗМІ писали, що така ідея обговорювалась в політичних колах. Проте в провладної партії є побоювання, що КСУ вкаже на необхідність проведення виборів, а останні рейтинги не гарантують обрання діючого президента. Задля збереження об'єктивності, треба сказати, що відповідне Конституційне подання могли підписати і 45 депутатів з інших фракцій та груп. Адже саме така мінімально можлива кількість народних депутатів є суб'єктами звернення в КСУ за визначенням частини першої статті 151 Конституції України [2]. Але опоненти очевидно теж не зацікавлені в поставленні юридичної крапки в питанні строку повноважень президента та легітимності одного з інститутів влади після травня 2024 року в умовах воєнного стану. Оскільки це хороша тема для критики, яка дає можливість ще зменшити рейтинги влади, посилювати негативні суспільні настрої, а отже, в

перспективі, звільнити нішу для альтернативних проектів. Більше того, за наявності тлумачення КСУ, ми б могли говорити про забезпеченість влади, управління процесами, але без натяку на узурпацію. І це був би значно важливіший його фактор, а ніж просто тлумачення норм. Адже правовий режим воєнного стану може тривати ще довго, що підігріє «вкиди» про бажання президента зберігати за собою владу якомога довше. Враховуючи, що він є Верховним Головнокомандувачем та видає відповідні Укази, які затверджує Верховна Рада України.

І найголовніше, Конституція України хоч і гарантує безперервність діяльності інститутів влади, в неї все ж при написанні закладалися варіанти змінності влади. А це є ключовим пріоритетом дотримання демократичних норм, і фактором стримувань і противаг. Тому треба уникати будь-яких дій, які зможуть вказати на те, що в Україні

сформувалися підстави щодо обмеження змінності влади.

Також інструментом вимірювання легітимності влади є рейтинги. Вони ж є основою теми, через них виникли подібні дискусії щодо легітимності влади президента після п'ятирічного терміну повноважень. Адже рейтинги падають. Більше того, опитування проводилися і щодо термінів обрання. Так, за одними з замірів, оприлюднених в березні 2024 року, 43% українців вважають, що Володимир Зеленському варто обмежитися одним президентським терміном. Ця кількість зросла на 9% у порівнянні із груднем минулого року. При цьому 69% вважають, що діючий президент має працювати на своїй посаді до кінця воєнного стану. 15% переконані, що варто провести вибори. 10% опитаних підтримують варіант, згідно з яким у травні 2024 року Зеленський складає свої повноваження і його повноваження виконує спікер Верховної Ради України [5].

Фактично, в сьогоднішніх умовах соціологія лише посилює дискусію. Бо не було б опитувань і замірів рейтингів, обсяг обговорення штучної проблеми був би значно меншим. Але поки є попит – з’являється пропозиція. І навпаки, на кожну пропозицію формують запит, при чому як політичний, так і суспільний.

Фактор довіри також відносять до інструментів забезпечення влади. Соціологія і тут показує зниження. Довіра до президента до грудня 2023-го знизилася на 13% – з 90% до 77%. На початок лютого 2024-го Зеленський втратив ще 13% [5]. Зазначу, що така ситуація прогнозована, бо рейтинг кожного діючого представника влади завжди знижується, якщо зростає негатив, публічна критика та не реалізуються запити суспільства.

Падіння рейтингу діючого президента та влади загалом спровокувала низка речей: міжнародний контекст, зокрема сповільнення темпів допомоги від західних партнерів, ситуація на фронті та довкола

мобілізації, надмірні публічні обіцянки, які не вдалося або було неможливо виконати, та кадрова політика. Все це тягне за собою недотримання інструментів легітимації влади, таких як: відкритість і прозорість, зворотній зв'язок та комунікація з громадськістю, задоволення потреб громадян, виконання обіцянок тощо.

Водночас, усі ці фактори не вплинули на юридичну та політичну можливість забезпечити безперервність та легітимність влади в умовах воєнного стану, коли один з головних інструментів – вибори, не застосовується. Але при цьому, вони констатують зміну та/або посилення вимог суспільства до влади, зокрема щодо інструментів, які визначають легітимність останньої. Надмірні обіцянки, які часто звучали протягом останніх двох років, породили високі очікування, а неспроможність їх забезпечити послаблює впливовість влади та мінімізує її контроль над процесами. Тому владі доречно звернути увагу на суспільні настрої і вжити

відповідних заходів з числа інструментів легітимності, які доступні в умовах правового режиму воєнного стану.

Для тих, хто все ще переконаний, що єдиний інструмент легітимності влади – це лише вибори, зауважимо, що до таких інструментів також відносяться довіра, прозорість, комунікація тощо. Вони в сукупності дають можливість отримати або не отримати мандат на виборах. Що формує між ними взаємозв'язок і взаємозалежність. Тому про всі ці інструменти не варто забувати, особливо в демократичних країнах, де сформувалося громадянське суспільство.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 1.03.2024)

2. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text>

(дата звернення: 2.03.2024)

3. Рішення Конституційного Суду України від 13 червня 2019 року, № 5-п/2019. Справа № 1-17/2018 (5133/16). URL:

https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/5_p_2019.pdf

(дата звернення: 2.03.2024)

4. Рішення Конституційного Суду України від 18 лютого 2020 року, № 2-п/2020. Справа № 1-15/2018 (4086/16). URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-20#Text>

(дата звернення: 2.03.2024)

5. Сприйняття потреби у виборах президента. Результати всеукраїнського опитування громадської думки «Омнібус», проведені *Київським міжнародним інститутом соціології (КМІС)* упродовж 5-10 лютого 2024 року URL:

<https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1371&page=1> (дата звернення: 3.03.2024)

6. Указ Президента України № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397>

(дата звернення: 1.03.2024)

Миколайчук О.І.
*аспірант кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника»*

Політичні партії в децентралізації влади в Україні: регіональний вимір

Реформа децентралізації влади в Україні зараз вважається однією з найуспішніших, здійснення якої було зумовлене євроінтеграційними процесами України після Революції Гідності та збройної агресії з боку Російської Федерації в 2014 році, адже на той час система місцевого самоврядування України зберігала ряд недоліків та проблем, які вимагали здійснення комплексних та глибоких змін адміністративного устрою держави. Від 2014 р. в Україні триває реформа місцевого самоврядування, що покликана реформувати державні структури і

надати місцевим громадам можливість приймати більшу участь у житті своєї громади.

Реформа децентралізації влади є важливим складником системних змін у здійсненні влади в Україні, уособлює один з каталізаторів нового етапу розвитку вітчизняних політичних партій, торкаючись у свою чергу питання участі та ролі партійних організацій у формуванні та діяльності органів місцевого самоврядування.

Представництва політичних партій зазнали впливу не стільки через процес децентралізації влади, скільки у результаті зміни виборчого процесу та умов формування органів місцевої влади та обсягу їхніх повноважень. Відцентрування влади на місця стало певним випробуванням для партійних організацій. [1, с. 25]

Перед регіональними елітами стоїть завдання політичного, економічного та соціального розвитку певних територій держави. Вони є провідниками загальнонаціональної політики на локальному рівні і

є опорою державного механізму в цілому. Внаслідок реформи децентралізації влади, ОТГ стала базовим рівнем місцевого самоврядування. В деяких регіонах ця реформа отримала риси політичного консенсусу, в інших відбувалось затягування реформи, а в деяких відбувалась потужна протидія реформі з боку вищого керівництва в районах. [3, с. 96]

Існують суттєві розбіжності у електоральних перевагах ключових політичних партій на центральному та регіональному рівнях. Це уособлюється у тому, що на центральному рівні провідну роль грають політичні партії, які на регіональному рівні мають доволі обмежене представництво. На рівні регіонів діють партійні проекти, діяльність яких обмежується або конкретним регіоном, або декількома регіонами. [3, с. 96]

Ухвалений у грудні 2019 р. Виборчий кодекс України на законодавчому рівні актуалізував персоніфікацію регіональних організацій політичних

партій, документ й надалі фіксує в законодавчому полі багатопартійність і політичний плюралізм як основоположні засади виборчого процесу. Виборчим кодексом на місцевих виборах встановлено розмежування виборчих систем за кількістю виборців: у містах з кількістю виборців понад 90 тис. вибори проводять за пропорційною системою, а у містах з чисельністю виборців менше 90 тис. – за мажоритарною.

Процес формування об'єднаних територіальних громад на Івано-Франківщині було започатковано у 2015 р. Стартом даного процесу можна вважати прийняття 24 липня 2015 р. Івано-Франківською ОДА перспективного плану формування громад. Врешті, рішенням Кабінету Міністрів України від 12 червня 2020 р. було визначено межі територіальних громад та адміністративні центри в них. Станом на 2024 р. на Прикарпатті сформовано 62 об'єднані територіальні громади.

Найбільшою перешкодою для формування ОТГ

стали місцеві еліти, які блокували чи зловживали процесом децентралізації, а також часто примусовий характер об'єднання, який не враховував місцевої специфіки. Втім, новоутворені громади отримали широкі фінансові та економічні можливості для свого розвитку, більшість громад співпрацюють між собою, дбають про добробут своїх міст та сіл.

Слід зауважити, що великий вплив на децентралізаційні процеси на Прикарпатті мають політичні партії. Вважаємо такий вплив логічним, адже окрім передання повноважень на місцях, визначаються фінансові можливості та дотації для ОТГ області. Саме тому окремі політичні партії приймають участь у реформі децентралізації з метою отримання більших дотацій з держбюджету для потреб територіальних громад Івано-Франківської області. За результатами місцевих виборів 2020 року до Івано-Франківської обласної ради увійшли шість партій:

- «Свобода» – 19,37% (18 депутатів)
- «Європейська солідарність» – 17,25% (17 депутатів)
- «За майбутнє» – 16,27% (16 депутатів)
- «Батьківщина» – 14,85% (14 депутатів)
- «Платформа громад» – 10,36% (10 депутатів)

- «Слуга народу» – 8,99% (9 депутатів). [2]

Результати місцевих виборів на Заході України показали вплив депутатів ВО «Свобода». Особливо це проявилось у Івано-Франківській міській територіальній громаді, де мером у першому турі вдруге обрано Руслана Марцінків. Така ж ситуація склалася й у Тернополі, де мером теж залишився «свободівець» Сергій Надал. Щодо політичних партій, то найбільшої підтримки отримало ВО «Свобода», натомість президентська партія «Слуга народу» не віднайшла підтримки серед населення Івано-Франківської обл.

Висновки. Децентралізація є важливою державною реформою на шляху до надання більших можливостей та влади на місцях. Важливу роль у формуванні об'єднаних територіальних громад відіграли політичні партії, як виразники інтересів певних соціальних груп населення.

Відзначимо надмірну політизацію процесів утворення ОТГ на Івано-Франківщині, що свідчить

про прагнення окремих політичних сил та їх представників отримати рейтинг та дивіденди від населення для подальшої праці та насамперед перед наступними місцевими виборами. Водночас розвиток ОТГ залежить від політичних партій, що виграли місцеві вибори.

Список використаної літератури

1. Комарницький В. В. Місцеві організації політичних партій України в умовах реформи децентралізації. *Науковий журнал «Політикус»*. Вип. 1. – Ужгород. 2020, с. 24-30.

2. Місцеві вибори в Україні 2020. *Вікіпедія*. URL:
https://uk.wikipedia.org/wiki/Місцеві_вибори_в_Україні_2020

3. Тупиця О. Л. Реформа децентралізації та її вплив на стан партійної системи сучасної України. *Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса*. Серія політичні науки. – 2023, с. 93-98.

УДК 32.303

Бітель Р.В.

*аспірант кафедри політології
ДВНЗ «Прикарпатського національного
університету імені Василя Стефаника»*

КОНЦЕПУАЛЬНІ РІЗНОВИДИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ДЕРЖАВИ

Поняття "потенціал держави" в сучасному світі визнається одним з ключових інструментів для визначення та забезпечення її стабільності, економічного розвитку та впливу на міжнародні відносини. Концептуалізація цього поняття визначається рядом аспектів, які взаємодіють та формують стратегічний образ держави. Давайте розглянемо ключові концепції визначення потенціалу держави та їхнє значення.

Одним із основних аспектів є економічний потенціал держави. Він включає в себе ресурси, технологічні можливості, інфраструктуру та інші фактори, що визначають економічний розвиток. Визначення економічного потенціалу дозволяє державам розробляти стратегії для підтримки стійкого зростання та конкурентоспроможності на міжнародній арені. Економічний потенціал держави є однією з найважливіших складових, яка визначає її стабільність, конкурентоспроможність та здатність

до розвитку. До його основних аспектів входять економічні ресурси, технологічний розвиток, інфраструктура, галузева структура економіки, інвестиційний клімат, споживчий ринок, макроекономічна стабільність.

Наступною важливою складовою економічного потенціалу держави є військовий потенціал. Він визначає здатність держави захищати свою територію та інтереси на міжнародній арені. Це включає армійську силу, військову техніку, розвиненість військово-промислового комплексу та стратегічні здатності.

Інноваційний потенціал держави є ключовим для її конкурентоспроможності та сталого розвитку. Він визначає здатність держави до впровадження та розвитку нових ідей, технологій та підходів для досягнення сталого економічного та соціального розвитку. Активне розвиток наукових досліджень, технологічної інфраструктури та підтримка інноваційного підприємництва сприяють створенню

динамічного та перспективного економічного середовища.

Щодо соціокультурного потенціалу держави, то він охоплює соціальні структури, культурне спадкування, освіту, науку, гуманітарні цінності та взаємодію громадян. Соціокультурний потенціал держави формує основу для сталого розвитку та гармонійного функціонування суспільства. Збереження та розвиток культурної спадщини, розбудова громадянського суспільства, підтримка освіти та толерантності визначають соціокультурну динаміку держави.

Енергетичний потенціал є ключовим фактором у забезпеченні життєздатності держави. Наявність та раціональне використання енергетичних ресурсів визначає економічну стійкість та незалежність країни. Розвиток відновлювальних джерел енергії і мінімізація енергетичної залежності можуть позитивно вплинути на потенціал держави. Видобуток та використання природних енергетичних

ресурсів, таких як нафта, газ, вугілля, вітряна та сонячна енергія, є важливою частиною енергетичного потенціалу. Маневреність у використанні різноманітних джерел дозволяє державі стати менш залежною від конкретного джерела та більш стійкою до енергетичних криз.

Екологічний потенціал держави є ключовим для забезпечення збалансованого та сталого розвитку. Сучасний світ визнає важливість збереження природи та екологічного балансу. Держави з високим екологічним потенціалом демонструють свою відповідальність перед природою та мають можливість залучати інвестиції в екологічно чисті технології, що сприяє сталому розвитку. Охорона природних ресурсів, зниження викидів та створення екологічно освіченого суспільства є важливими завданнями, спрямованими на збереження природного середовища для майбутніх поколінь.

Гуманітарний та освітній потенціал держави є визначальними факторами для її розвитку та

стабільності. Він визначається здатністю населення до розвитку та підтримки соціокультурних цінностей. Цей аспект охоплює багато сфер, включаючи освіту, охорону здоров'я, культуру та загальний розвиток суспільства. Висока якість освіти, здоров'я та культурного життя підтримують високий рівень гуманітарного розвитку, тоді як ефективна освіта, наукові дослідження та технічний прогрес сприяють інноваціям та конкурентоспроможності держави в сучасному світі.

Ще однією важливою складовою потенціалу держави є технологічний аспект. Він визначається здатністю держави до розробки та впровадження передових технологій, що стає ключовим фактором її конкурентоспроможності та економічного розвитку. Постійний розвиток у галузі інформаційних технологій, промислових технологій та наукових досягнень є ключовим елементом успіху в епоху глобальних технологічних змін.

Наступним аспектом потенціалу держави є

геополітичний. Він визначається її географічним положенням, впливом на регіональному та світовому рівні, а також здатністю використовувати свої природні та економічні ресурси для досягнення політичних, економічних та стратегічних цілей. Правильне використання геополітичного потенціалу допомагає державі забезпечити свою безпеку, привертати інвестиції, вирішувати конфлікти та активно взаємодіяти з іншими учасниками світової арени. Визначення потенціалу держави - це складний та многогранний процес, що враховує різноманітні аспекти її розвитку. Забезпечення високого потенціалу дозволяє державам ефективно впливати на міжнародні події, розвиватися економічно та забезпечувати стабільність та благополуччя для своїх громадян. Комплексне вивчення та розуміння різновидів потенціалу держави є ключовим елементом стратегічного планування та управління країною у сучасному світі.

УДК 342.7

Була Р.М.

аспірант кафедри політології

Львівського національного

університету імені Івана Франка

**ВПЛИВ ЦИФРОВІЗАЦІЇ НА ДЕРЖАВНЕ
УПРАВЛІННЯ**

Державне управління є ваговою ланкою розвитку сучасної держави, яка під впливом викликів сьогодення змушена постійно змінюватися та розвиватися. Ця еволюція характеризувалася змінами в парадигмах, методологіях і технологіях, що відображали ширші соціально-економічні зміни і прогрес у людських знаннях. Перехід від традиційного державного управління з його акцентом на ієрархічному управлінні, заснованому на правилах, до нового державного менеджменту, який наголошує на ефективності, результативності та обслуговуванні клієнтів у державному секторі, знаменує собою важливі віхи цієї еволюції. Сьогодні ми стоїмо на порозі нової ери, позначеної цифровізацією, яка передбачає безпрецедентні зміни у функціонуванні й взаємодії уряду та громадян.

Історично склалося так, що державне управління є основою діяльності уряду, забезпечуючи реалізацію політики, надання державних послуг та підтримання громадського порядку. Від веберівської моделі бюрократії, яка прагнула привнести порядок і раціональність у роботу уряду через фіксовані правила та ієрархічні структури, до моделей партисипативного врядування, які наголошують на залученні зацікавлених сторін і спільному прийнятті рішень, ця сфера зазнала значних трансформацій. Ці зрушення відображають ширші суспільні зміни, зокрема технологічний прогрес, зміни в суспільних очікуваннях і зростання складності соціальних та економічних викликів.

Поява цифрових технологій відкрила нову межу для державного управління, ознаменувавши зміну парадигми, яка є найбільш значущою за всю історію державного управління. Цифровізація в державному управлінні означає більше, ніж просто оцифрування

паперових процесів; вона являє собою фундаментальну трансформацію в тому, як уряди працюють, взаємодіють з громадянами та приймають рішення. Цей процес передбачає використання цифрових технологій - таких як інтернет, хмарні обчислення, великі дані та штучний інтелект - для створення більш відкритих, доступних та ефективних державних систем. Цифровізація має на меті покращити ефективність державного сектору та сприяти створенню середовища, в якому громадяни мають прямий доступ до послуг і можуть активніше долучатися до демократичних процесів, це нові шляхи для взаємодії, прозорості та підзвітності.

Сфера застосування цифровізації в державному управлінні розширилася від базових послуг електронного урядування до більш складних цифрових платформ, які охоплюють "розумні міста", електронну охорону здоров'я, електронну освіту та цифрову систему правосуддя. Платформи електронного урядування слугують цифровим

інтерфейсом між урядами та громадянами, сприяючи наданню широкого спектру послуг - від поновлення документів до запитів на послуги та демократичної участі через системи електронного голосування.

Цифрові інструменти та технології значно оптимізували державні процеси, дозволяючи органам державного управління досягати більшого меншими зусиллями. Автоматизація рутинних завдань, від обробки заявок до управління даними, не лише прискорила роботу уряду, але й зменшила кількість людських помилок, забезпечивши більш надійне надання послуг. Наприклад, використання систем електронного документообігу впорядкувало робочий процес у державних установах, сприяючи швидшому прийняттю рішень і підвищенню загальної операційної ефективності.

Цифровізація значно покращила доступ населення до державних послуг. Онлайн-платформи та мобільні додатки дозволяють громадянам користуватися численними послугами, не виходячи з

дому, в будь-який час доби. Така легкість доступу є особливо корисною для людей у віддалених або недостатньо охоплених послугами районах, які раніше стикалися зі значними бар'єрами у доступі до державних послуг. Крім того, цифрові послуги можуть бути розроблені таким чином, щоб бути більш інклюзивними, задовольняючи потреби людей з обмеженими можливостями завдяки доступним інтерфейсам та функціям.

Одним із найважливіших наслідків цифровізації є підвищення прозорості та підзвітності в державному управлінні. Ініціативи відкритих даних, коли уряди роблять неконфіденційну публічну інформацію вільно доступною для всіх, відіграють важливу роль у цьому відношенні. Такі ініціативи дають можливість громадянам, журналістам та організаціям громадянського суспільства ретельно аналізувати дії уряду, сприяють поінформованому публічному дискурсу та формують культуру підзвітності. Аналізуючи та візуалізуючи відкриті

дані, зацікавлені сторони можуть виявити тенденції, прогалини в роботі та можливості для покращення державних послуг.

Цифрові платформи докорінно змінили спосіб взаємодії громадян з урядом. Інструменти електронної участі, включаючи онлайн-форуми, соціальні мережі та спеціальні платформи зворотного зв'язку, пропонують громадянам прямі канали для висловлення своєї думки, надання відгуків про послуги та участі в процесах прийняття рішень. Ці платформи не лише підвищують оперативність реагування державних адміністрацій, але й зміцнюють демократичне врядування, сприяючи формуванню більш активних та поінформованих громадян. Перехід до цифрового врядування значно підвищив вразливість державних адміністрацій до ризиків кібербезпеки. Кібератаки, спрямовані на урядові бази даних та цифрову інфраструктуру, можуть скомпрометувати конфіденційну інформацію, порушити надання

послуг та підірвати довіру громадськості. Забезпечення надійних заходів кібербезпеки має першочергове значення для захисту від таких загроз. Це включає впровадження передових протоколів безпеки, регулярний аудит безпеки та формування культури обізнаності з питань кібербезпеки серед державних службовців.

Хоча діджиталізація пропонує численні переваги, вона також може призвести до поглиблення цифрового розриву, якщо її не впроваджувати вдумливо. Цифровий розрив - це розрив між людьми, які мають доступ до сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, і тими, хто його не має. Забезпечення інклюзивного доступу до цифрових послуг є значним викликом, що вимагає від органів державного управління враховувати нерівність у доступі до Інтернету, цифровій грамотності та доступності для осіб з інвалідністю. Подолання цього розриву має важливе значення для запобігання маргіналізації вразливих груп і

забезпечення справедливого розподілу переваг цифровізації між усіма членами суспільства.

Отже, взаємозв'язок між цифровізацією та державним управлінням є багатогранним і динамічним, що відображає ширші соціально-економічні та технологічні зміни, які формують наш світ. У той час як уряди в усьому світі намагаються впоратися з викликами та можливостями, які несе з собою цифровізація, еволюція державного управління триває. Цифрова ера пропонує потенціал для переосмислення управління та надання державних послуг, роблячи їх більш інклюзивними, ефективними та такими, що відповідають потребам громадян 21-го століття. Однак реалізація цього потенціалу вимагає ретельного аналізу наслідків впливу цифрових технологій на державну політику, адміністрування та управління.

УДК 323.272-027.543(=161.2)(043.2)

Струк Б. І.
*аспірант II курсу ОР «Доктор
філософії» кафедри політології*

*Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

СУСПІЛЬНО – ПОЛІТИЧНІ ПРИЧИНИ ТА ПЕРЕДУМОВИ НАЦІОНАЛЬНИХ РЕВОЛЮЦІЙ В УКРАЇНІ

За час незалежності України, політична система нашої держави зазнала низки складних криз та стрімких піднесень у своєму розвитку. Важливими етапами становлення сучасної України, української політичної системи стали національні революції сучасного часу, а саме Помаранчева революція 2004 року та Революція Гідності 2013 року.

Обидві революція стали своєрідними наслідками складних суспільно-політичних турбулентностей та напружень, проте кожна з них містила власну специфіку та різні суспільно-політичні причини та передумови. Обидві революції змінили політичний пейзаж країни та відобразили нагальні проблеми суспільства на той час.

Якщо перейти до аналізу причин та передумов Помаранчевої революції, то тут варто пригадати, що на фоні загострення політичних протистоянь між

протистояння між президентом Леонідом Кучмою та опозиційними силами, вибори президента 2004 року були визнані багатьма західними спостерігачами та національними міжнародними організаціями як фальсифікованими. Сукупність корупційних схем, авторитарний стиль управління, та відсутність демократичних реформ підірвали довіру громадян до владних структур. Також, громадянське суспільство в Україні вперше заявило про свої євроінтеграційні амбіції та посилення національної ідентичності, не визнаючи фальсифіковані результати на користь Януковича В. Також, головною передумовою Помаранчевої революції стала дуже велика кількість несправедливостей, які накопичилися в суспільному житті України на кінець 2004 року[2] та відсутність очікуваних економічних реформ. Таким чином, можна говорити про те, що Помаранчева революція була цілком логічним виявом піку суспільно-політичної напруги, яка наростала у зв'язку із незадоволенням тодішньої владою. Сфальсифіковані

результати виборів стали так званою вирішальною подією, яка нашоувхнула суспільство на революційні дії.

Схожий сценарій і прослідковувався і на початку Революції Гідності. Адже основними передумовами цієї революції були також складна економічна ситуація, ускладнена суспільно-політична ситуація, спричинена авторитарною владою проросійського президента Януковича, небажанням громадянського суспільства терпіти владне свавілля. На цю всю сукупність напруги у суспільства додалися дії, котрі стали причинами Євромайдану, зокрема відхилення угоди про асоціацію з ЄС, корупція, так звані «харківські угоди», політичне насилля та репресії, обмеження прав та свобод громадян, тиск на бізнес та інші[4]. Ці всі події стали вирішальними рушіями активізації революційних процесів, котрі вилились вподальношу у силову протистояння та сучасну російсько-українську війну.

Слід підкреслити, що, якщо у Помаранчевій революції головним каталізатором революційних процесів стали сфальсифіковані результати президентських виборів, то в Революції Гідності цим каталізатором стала саме відмова режиму Януковича підписати Угоду про асоціацію між Україною та ЄС[4]. Також, важливо розуміти те, що в обох випадках передумови національних революцій в Україні відображають глибокі проблеми потреби українського суспільства, які існують і сьогодні, зокрема це: потреба в подоланні корупції, економічний розвиток країни, євроінтеграція, відхід від російських впливів, зміцнення національної ідентичності та національної відповідальності тощо.

Поруч із цим, можна помітити, що Помаранчева революція гідності мала менші масштаби, порівнюючи із Революцією Гідності, котра переросла у повноцінне протистояння громадян та режиму Януковича. Тут теж можна віднайти пояснення у причинах та передумовах цих

революцій. Адже, причини та передумови Євромайдану несли більш гостріший характер та потенційні загрози авторитарного режиму мали вже відвертий короткостроковий характер. Зокрема, українську суспільство чітко усвідомлювало, що якщо зараз не розпочати діяти, то потім може бути пізно. Причини Помаранчевої революції були своєрідним зародком тих подій, котрі стали передумовами та причинами вже Революції Гідності.

Отже, підводячи підсумки, можна зазначити, що суспільно-політичні передумови та причини національних революцій сучасної України мають як спільні, так і відмінні риси. Обидві національні революції в Україні були реакцією на систематичні проблеми та недоліки в суспільстві та політичній системі. Вони відображали бажання українського народу до демократичних змін, боротьби за свободу та права, а також прагнення до європейської інтеграції та зміцнення національної самостійності.

Список використаних джерел:

1. Іщенко А. Соціально-політичний характер та періодизація «помаранчевої революції» 2004 року. *Інтелігенція і влада*. 2012. №26. С. 101-116.

2. Горак В. «Помаранчева революція» в Україні: концепції, інтерпретації, оцінки. *Історіографічні дослідження в Україні*. 2016. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/104870/25-Horak.pdf?sequence=1>

3. Резнік О. Структурні виміри участі в Помаранчевій революції та Революції Гідності. *Українське суспільство: моніторинг соціальних змін*. 2014. №1 (1). С. 64-74.

4. Євгенійович, Д. Основні причини Революції Гідності 2013–2014 років в Україні. *Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство: матеріали*. 2023. №.38. URL: https://elib.nakkkim.edu.ua/bitstream/handle/123456789/5382/Tezy_09_11_2023-2.pdf?sequence=1#page=38

5. Винницький М. Український Майдан, російська війна. Хроніка та аналіз революції Гідності: Вид-во Старого Лева. 2023. 560 с

Круліковський Богдан
студент першого року навчання
магістерської програми
спеціальності «Політоогія»,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника
ДЕРЖАВНІ УТВОРЕННЯ НА
УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ ПІД ЧАС
УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Період української революції з 1914 по 1923 роки був періодом важливих політичних, соціальних та економічних змін на території України. У цей період виникли різні українські державні утворення, спрямовані на створення незалежної української держави. В окреслений період формуванню державних утворень існувало кілька передумов, серед яких політична нестабільність, актуалізація етнічної, національної ідентичності, соціально-економічна ситуація, політичні амбіції окремих

лідерів, зовнішні впливи тощо. Таким чином, під час 1914-1923 років на терені українських земель сформувалось кілька державних утворень, котрі мали власні потенціали, а саме:

— Доба Української Центральної Ради;

— Українська Народна Республіка

— Українська Держава Павла Скоропадського

— Директорія Української Народної Республіки

— Західно-Українська Народна Республіка.

У 1917 році у Києві було створено Українську Центральну Раду (УЦР). Після Всеукраїнського національного конгресу вона перетворилася на загальноукраїнську організацію. У першому Універсалі УЦР висловила мету отримати українську автономію у складі демократичної Російської республіки. Згідно з II Універсалом було утворено виконавчий орган влади - Генеральний Секретаріат. Третій Універсал УЦР проголосив Українську

Народну Республіку (УНР), але вона швидко стала об'єктом більшовицької агресії з боку Росії. У розпалі боїв УЦР проголосила незалежність УНР (IV Універсал). Попри героїзм під Крутами та в інших боях, українські війська відступили. УНР уклала перший міжнародний договір в Бресті. Дипломатичне визнання та військова допомога Центральних держав зміцнили УНР і дали можливість відвоювати окуповані більшовиками території[8].

Українська Народна Республіка (УНР), створена у 1917 році, мала кілька потенціалів як суб'єкт державотворення. УНР мала на меті встановити демократичну систему управління. Центральна Рада, найвищий виконавчий і законодавчий орган УНР, була обрана в результаті демократичного процесу, який включав пряме голосування українського населення. Також, УНР мала на меті сприяти розвитку української національної ідентичності та мови. Вона прийняла українську мову як офіційну і

підтримувала культурні та освітні установи, які прагнули просувати українську мову та культуру. УНР проводила економічну політику, спрямовану на модернізацію української економіки, покращення інфраструктури, розвиток промисловості та сільського господарства. УНР прагнула міжнародного визнання як суверенної держави, що допомогло б легітимізувати її владу та забезпечити можливості для іноземних інвестицій. УНР створила власні збройні сили для захисту України від зовнішніх загроз та підтримки внутрішньої безпеки.

Наступною настала доба Української Держави або Гетьманату Скоропадського (квітень–грудень 1918 року). Під час Гетьманату була організована ефективна регіональна адміністрація, яка контролювала найбільшу територію за всю Українську революцію і вела перемовини про входження до складу Української Держави Криму та Кубані. Українська Держава отримала визнання від 30 країн.

Під час гетьманату було відкрито Кам'янець-Подільський університет, засновано Академію наук, закладено основи Української автокефальної православної церкви та здійснено інші важливі заходи. Однак амбітна військова реформа не була завершена через несприятливу зовнішню та внутрішньополітичну ситуацію. Українська Держава була визнана 30 країнами, що відображало зростаючий міжнародний статус країни та підтримку з боку світової спільноти. Ці потенціали свідчать про можливість та перспективи Української Держави в умовах Гетьманату під керівництвом Павла Скоропадського. Цими досягненнями державотворення Скоропадського, пізніше скористалась відновлена УНР. Після повалу Гетьманату, у грудні 1918 року по листопад 1921 рік панувала Доба Директорії УНР[7,с.341].

Великі державотворчі потенціали і прослідковуються в Західно-Українській Народній Республіці, котра сформувалась на західно-

українських землях зі столицею у Львові (до 13 листопада 1918 року - Українська держава). ЗУНР охоплювала територію Східної Галичини, Буковини й Закарпаття. Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії оголосив про створення нової держави – Західно-Української Народної Республіки. Це дало можливість Західно-Українській Народній Республіці налагодити державні справи, провести реформи та сформувати дієвий уряд, адміністрацію та військові сили.

Після приєднання Закарпаття та Буковини до ЗУНР було створено 40 повітів, керівництво яких було покладено на державних повітових комісарів. Спочатку цих комісарів обирали місцеві громади на повітових Національних Радах, але пізніше це право було передано Державному Секретаріату внутрішніх справ. У повітах державні повітові комісари мали практичний контроль над усіма цивільними справами території, крім військових, судових,

залізничних, поштових та телеграфних питань, які відомствами виконували спеціальні повітові та окружні коменданти. Деякі повіти, зокрема ті, що знаходилися на фронті, не мали робочих нарад. Державний секретаріат розробив закон про повітові трудові ради, за яким нова адміністрація повітів обиралася загальним голосуванням, але ця ініціатива не була реалізована через активний опір польських шовіністів.

Щодо військово-адміністративного устрою, територія країни була розділена на три військові області з центрами у Львові, Станіславі та Тернополі, які, в свою чергу, поділялися на 12 військових округ з центрами у містах Львові, Перемишлі, Раві-Руській, Самборі, Станіславі, Стрию, Коломиї, Чернівцях, Тернополі, Золочеві, Чорткові та Бережанах[10,с.331].

Однак допомога Києва, на яку розраховували представники ЗУНР, підписуючи Акт Злуки 22 січня 1919 року, не допомогла виграти війну з Польщею.

Підтримані переможною Антантою польські війська окупували практично всю Східну Галичину. Навіть відчайдушний контрнаступ, відомий як Чортківська офензива, тимчасово не зміг змінити ситуацію. Уряд та армія ЗУНР були змушені перетнути Збруч і об'єднатися з силами Директорії на Поділлі[8].

Наступним державотворчим утворенням можна виділити Директорію УНР, котра функціонувала в період з грудня 1918 року по листопад 1921 року. Директорія відновила республіканський устрій та демократичне управління в Україні. Акт Злуки Української Народної Республіки із Західно-Українською Народною Республікою відображав волю українського народу до єдності. Трудовий конгрес, заснований Директорією, забезпечив широку представницьку базу української влади. Українська делегація взяла участь у Паризькій мирній конференції, де вирішувалася доля учасників Першої світової війни[8].

Отже, як висновок, слід зазначити, що під час

Української революції у 1914-1923 році на українських землях існувало кілька державних утворень, серед яких УНР, ЗУНР, Українська Держава Скоропадського, Директорія УНР тощо. Кожне з цих утворень мали ознаки держави. Попри те, що до середини 1920-х років усі землі сучасної України опинилися під владою чотирьох держав, питання єдності української нації вже ніколи не ставилося під сумнів. Саме під час Української революції було проголошено незалежність України, продемонстровано можливість цивілізованого демократичного збирання територій в єдину суверенну державу[1,с.254]. Це був вагомий і багато в чому трагічний досвід державницько-правової розбудови України.

Список використаних джерел:

1. Грицак Я. Українська революція, 1914-1923: нові інтерпретації. *Ukraina Moderna*. 1977. №2. С. 254-269.

2. Кугутяк, М., Литвин, М. Західно-Українська Народна Республіка. ЗахідноУкраїнська Народна Республіка 1918–1923. Енциклопедія. 2019.Т. 2 (З–О), Івано-Франківськ, с. 54– 64.

3. Монолатій, І. (2019), Потенціал ЗУНР: виміряти не можна моделювати? URL:<http://www.historians.in.ua/index.php/en/dyskusiya/2693-ivan-monolatiy-taksonimiya-sili-potentsiyaluzakhidnoukrajinskoji-narodnoji-respubliki-5-potentsiyal-zunr-vimiryati-ne-mozhna-modelyuvati>

4. Солдатенко В. Концепції української революції та національної соборності у світлі політичної практики 1917–1920 років: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2023. 608 с.

5. Солдатенко В. Українська соборність: ідея й досвід її реалізації в 1919 році у сучасному

науковому дискурсі. *Україна у світовій історії*. 2014,. №1.С.104-122.

6. Турченко Г. Соціальний потенціал українського державотворення напередодні Першої світової війни. *Zaporizhzhia Historical Review*. 2002. №1.14 С. 72-97.

7. Українська революція і державність (1917–1921 рр.) : наук.-бібліогр. вид. / НАН України ; редкол.: Л. А. Дубровіна (голова) та ін. ; наук. ред.: С. С. Кіраль ; наук. консультант В. Ю. Омельчук ; вступ. ст. В. Капелюшного ; авт. кол.: В. С. Гоїнець, Л. М. Ковінченко, Л. В. Лісовська: Київ, НБУВ. 2018. 817 с.

8. Українська революція 1917-1921 років. Український інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/aktualni-temy/ukrayinska-revolyuciya-1917-1921-rokiv>

Розділ III

**Вибори та електоральні процеси в
Україні та країнах Центрально – Східної
Європи: глобальний та регіональний
виміри**

УДК 324:342.77:351.865

Дерев'янку С. М.

*доктор політичних наук, професор
кафедри політичних інститутів та процесів,
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

**МАНІПУЛЮВАННЯ ІДЕЄЮ НАРОДНОГО
ВОЛЕВІЯВЛЕННЯ ДЛЯ ЛЕГІТИМАЦІЇ
ЗАВЕРШЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ РФ ПРОТИ
УКРАЇНИ**

*Аналізуються підходи до розуміння ймовірності
завершення війни рф проти України із
застосуванням народного волевиявлення.
Акцентується на маніпулюванні цією ідеєю,
нікчемності намірів використання референдуму з
метою легітимації інкорпорації в адміністративно-
територіальний устрій рф захоплених російськими
загарбниками територій.*

Ключові слова: війна, легітимація, народне

волевиявлення, політичний аналіз і прогнозування, політичне маніпулювання, політичні інститути, референдум

Derevianko S. Manipulation of the idea of a popular will to legitimise the end of the of russia's armed aggression against Ukraine

The article analyses approaches to understanding the likelihood of ending russia's war against Ukraine with the use of the people's will. The author emphasises the manipulation of this idea and the nullity of the intentions to use the referendum to legitimise the incorporation of the territories captured by the russian invaders into the administrative-territorial structure of the russian federation.

Keywords: war, legitimation, popular will, political analysis and forecasting, political institutions, political manipulation, referendum

Понад 10 років з початку російської збройної агресії на Україні, з них більше двох років повномасштабного вторгнення, об'єднали українців

у захисті суверенітету та територіальної цілісності нашої держави у лавах Збройних Сил України, широким волонтерським рухом, повсякденною працею в умовах воєнного стану. Єдине прагнення тих, хто в Україні і тих наших громадян, що вимушено опинились в різних країнах світу – ПЕРЕМОГА, віра в яку є визначальною в політичному дискурсі й свідомості переважної більшості українців.

Науковцями і політиками – українськими і зарубіжними – сформульовано чимало прогнозів щодо формату завершення війни РФ проти України, й по мірі її перебігу продукуються нові. Кожен із них відрізняється різною мірою ймовірності, найбільш бажаною, вважаємо, є воєнна перемога на полі бою – Збройні Сили України контрнаступом знищать ворога й очистять всі тимчасово окуповані території. Усвідомлюючи, що такий сценарій супроводжується великими ризиками та втратами, українська влада докладає чимало зусиль для дипломатичного

вирішення – забезпечення широкої міжнародної підтримки української формули миру; об'єднання зусиль держав і їх об'єднань, міжнародних організацій, санкційного тиску на РФ, щоб спонукати її припинити агресію. Очевидно малоймовірними, виходячи з реалій функціонування путінського тоталітарного режиму, є сподіваннями на зміни підходу до війни в самій Росії.

Проте, безсумнівним є те, що завершення війни, як свідчить світовий досвід, передбачатиме обов'язкове закріплення її результатів прийняттям міжнародно-правового акту – договору. Його майбутній зміст, сторони підписання та гарантування дотримання викликають різні думки. Серед них й можливість використання щодо цього акту політико-правового інституту референдуму як апробованого засобу легітимації народного волевиявлення.

Загалом, референдум – це важливий інструмент демократії, але його проведення вимагає обережного підходу та врахування різних факторів. Саме

поєднання понять “народовладдя” та “війна” з правової точки зору видається алогічним, оскільки мова йде про інститути, що за своєю природою є несумісними. Підставою для такого твердження є аналіз відповідних дефініцій у конституційних й інших законодавчих актах України та зарубіжних держав, міжнародно-правових актах. Відомо, що апологетика народовладдя використовується з різною метою. В одних країнах є інструментом демократії та залучення громадян до управління, в інших – утвердження диктаторських режимів. Своєрідним є поєднання цих інститутів в умовах війни, яку веде держава-агресор російська федерація на українських теренах з 2014 року. Це власне й об’єктивує нагальність осмислення її перебігу, оскільки йдеться про саме існування Української держави, територіальна цілісність та суверенітет якої опинилися під загрозою знищення.

Погодимось з Л.Т. Кривенко, що “світовий

досвід, в тому числі новітнього часу, представляє референдум в іншому розумінні – як спосіб політичного маніпулювання”, а тому “поняття референдуму має включати такий елемент як необхідність додержання в процесі організації, проведення та реалізації результатів референдуму всіх умов, закріплених Конституцією і законами” [4, с. 95].

Проведення ж всеукраїнського референдуму, попри прийняття у 2021 році Закону України «Про всеукраїнський референдум» [5] є складним, оскільки вимагає вирішення багатьох правових, організаційних та політичних питань. До слабких сторін референдної демократії віднесемо складність прийняття узгоджених рішень, недостатню компетентність та емоційну невірноваженість значного числа громадян, високий ступінь маніпулювання громадською думкою, велике розмаїття думок, що заважає прийняттю рішень.

Ідеї ці не нові – світова історія знає приклади

використання інститутів безпосередньої демократії й у контексті воєн і збройних конфліктів, здебільшого як засіб формування нового післявоєнного устрою. До прикладу, у 1947 р. було проведено референдум, на якому фінське населення підтримало умови миру, підписаного з СРСР за наслідками фінсько-радянської війни 1944 р. Відоме прагнення провести референдум щодо об'єднання країни після підписання Паризького мирного договору (1973 р.), що передбачав відведення американських військ з Південного В'єтнаму, але він не відбувся й війна тривала ще два роки.

За цих обставин видаються цинічними спроби російських загарбників застосувати інститут народовладдя для легітимації окупаційного режиму в умовах війни. Нагадаємо, що українські реалії знають спроби використання народовладдя з відверто сепаратистськими цілями. Маючи за мету надалі анексувати захоплені ними території й інкорпорувати їх в адміністративно-територіальний

устрій РФ, окупанти прагнули надати цьому процесу легітимного характеру. Найбільш цинічним виявом маніпулювання політичною свідомістю громадян стали “референдуми” 2014 року в Автономній Республіці Крим, Донецькій та Луганській областях. Лідери самопроголошених “народних республік” прагнули використати “голосування”, щоб надати легітимності їх фейковим утворенням. У 2022 р. російські загарбники імітували «голосування» на псевдореферендумі щодо створення фейкової “Херсонської народної республіки”, оголосили, що більшість його «учасників» підтримали приєднання до росії. Нагадаємо, що в Запорізькій та Херсонській областях питання в бюлетені було записано так: “Чи підтримуєте ви вихід зі складу України, утворення області як самостійної держави та входження до складу росії?”, а в ордіно – “Ви за входження до складу росії на правах суб’єкта федерації?” Але фейкові “референдуми” під контролем російських військових не мають юридичних наслідків, є

нікчемними. Такими вони визнані багатьма країнами. Проте це було використано для прийняття держдумою росії про включення цих територій до складу рф.

Організація і проведення фейкових референдумів – кримінальний злочин. Очевидно, що організація таких «референдумів» і участь у них громадян України на тимчасово окупованих рф територіях є неприпустимою та матиме не лише морально-етичні, а й юридичні наслідки. Усі дії щодо насильницького примушування громадян до участі в цих «референдумах» або підкупу кваліфіковані як відповідні кримінальні злочини. А з огляду, що вони відбувалися разом із воєнними злочинами на тих територіях, то покарання буде найсуворішим.

Завершення війни референдумом може бути складним процесом, і воно залежить від багатьох факторів, включаючи політичну волю сторін, міжнародний тиск та інші обставини. Україна також

продовжує шукати шляхи припинення війни на своїх умовах. Їх основою повинна стати відома Українська формула миру – ініціатива та дипломатична платформа для досягнення справедливого закінчення війни, яка оприлюднена Президентом України В. Зеленським ще 15 листопада 2022 р. під час Саміту лідерів G20 на Балі в Індонезії [6]. Формула включає 10 пунктів, які стосуються радіаційної, продовольчої та енергетичної безпеки, звільнення всіх полонених і депортованих, повернення справедливості, протидії екоциду. З огляду на предмет дослідження, акцентуємо на вимогах: виведення російських військ і припинення бойових дій; фіксація закінчення війни; виконання Статуту ООН і відновлення територіальної цілісності України та світового порядку; недопущення ескалації. Погодимось з Главою держави, що Українська формула миру може стати універсальною основою для припинення інших військових конфліктів на планеті та подолання глобальних проблем.

Важливо, що планування повернення миру відбувається ще під час війни, а оптимальним правовим механізмом завершення війни повинен стати багатосторонній договір, до якого можуть бути залучені багато різних зацікавлених підписантів. Проведення виборів на території «ордло» було у свій час однією з ключових умов відомих мінських угод 2014 р. та нормандського формату 2019 р. Позиція української влади була тоді й залишається нині послідовною – будь-які вибори можливі лише після припинення бойових дій і виведення російських військ з території України. Ще 22 березня 2022 р. Стамбулі українська делегація озвучила свої пропозиції щодо закінчення війни. Проектом договору передбачалось, що Україна не буде розміщувати на нашій території іноземні військові бази, військові контингенти і не буде вступати у військово-політичні союзи. Підписанню мирної угоди з росією мало передувати проведення в Україні референдуму, на якому громадяни можуть

підтримати чи відкинути запропонований варіант мирного договору. Голосування має відбутися у «реальному форматі», а не онлайн і лише після повного припинення вогню, потім договір мають ратифікувати парламент України та парламенти гарантів – ключових держав світу.

Чи неминучим є проведення такого референдуму. За умови реалізації названого сценарію – так. Адже, згідно статті 73 Конституції України «виключно всеукраїнським референдумом вирішуються питання про зміну території України» [3]. Такий всеукраїнський референдум призначається Верховною Радою України. Ці норми конкретизовані у статті 3 Закону України «Про всеукраїнський референдум» (2021) серед вичерпного переліку питань, що можуть бути предметом всеукраїнського референдуму передбачено «3) про зміну території України» (частина перша); водночас серед питань, які «не можуть бути предметом всеукраїнського референдуму» – «3) спрямовані на ліквідацію

незалежності України, порушення державного суверенітету, територіальної цілісності України, створення загрози національній безпеці України, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі» (частина друга цієї ж статті) [4].

Для розуміння перспектив проведення такого всеукраїнського референдуму звернемося до прогнозів завершення війни РФ проти України, які поширені в інформаційно-комунікативному просторі, у політичному дискурсі не тільки в Україні, але й у європейських та інших державах. Мова йде про три ключові варіанти майбутнього території України. Позиція України чітка й однозначна й базується на конституційному положенні про те, що «територія України в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою» (частина третя статті 2) [3]. На забезпеченні територіальної цілісності акцентується також у статтях 17, 34, 37, 65, 73, 102, 132, 157 Основного закону [3]. Загальновизнано, що кордони України були закріплені в 1991 р.

відповідно до міжнародного права, а тому єдиний варіант досягнення миру – повернення до офіційних кордонів.

Водночас, політики окремих зарубіжних держав та й деякі в Україні говорять про фіксацію меж території України на лінії зіткнення, що сформувалась до початку повномасштабного вторгнення РФ у лютому 2022 р. За повідомленням Центру протидії дезінформації при РНБО України кремлівська пропаганда поширює наратив про необхідність для завершення війни проведення референдуму в Донецькій та Луганській областях. Відомо, що вже нині в окупованих районах Донецької, Луганської та інших областей видано більше 800 тисяч паспортів громадян РФ, які розглядаються російськими силовиками та пропагандистами як “електорат” майбутніх діянь. Для пропагування цих ідей використовують окремих лояльних до Росії західних “експертів”. Зокрема, американський військовий стратег Едвард Люттвак

ще 5 червня в інтерв'ю Die Welt (німецька щоденна громадсько-політична газета) запропонував ідею “справжнього” референдуму на Донеччині та Луганщині як “єдиний варіант завершення війни”. Експерт вважає, що “обидві сторони мають виграти у війні”, оскільки, на його переконання, “неможливо перемогти росію та неможливо змусити Україну здатися” [2].

З кінця минулого року все більше поширюється ідея окремих європейських політиків, щодо «миру в обмін на території», що передбачає отримання Україною безпекових гарантій через приєднання до Північноатлантичного договору (НАТО) в обмін на «відмову» від частини своїх територій. По суті, план полягає в тому, щоб залишити окуповані території Кремлю, територію Криму і ще чотири регіони, захоплені російськими загарбниками за останні два роки. А потім зміцнити кордони, примусивши решту України вступити в НАТО. Це не офіційна позиція очільників Альянсу, але цю тему порушують «в усіх

неформальних розмовах».

Вважаю, що другий і третій сценарії, незалежно від того, хто їх продукує, формування нарративу про можливість відмови України від своїх територій сутнісно є відображенням російських нарративів, а тому неприйнятними. Це стосується й вступу України до Альянсу в обмін на відмову від частини територій.

Реалізація цих сценаріїв передбачала б обов'язковість проведення всеукраїнського референдуму щодо таких умов ймовірного договору. Фундаментальним національним інтересом України відповідає винятково перший варіант, за реалізації якого зникають підстави для проведення всеукраїнського референдуму, передбаченого статтею 73 чинної Конституції України [3]. Нагадаємо, що згідно постанови Верховної ради України від 6 березня 2008 р. № 126--VI «рішення щодо міжнародного договору про вступ України до НАТО приймається лише за наслідками

всеукраїнського референдуму, який може проводитися за народною ініціативою відповідно до Закону України «Про всеукраїнський референдум». Проте, чинний механізм вступу держав до НАТО не передбачає обов'язковість проведення такого референдуму.

Чи є можливість завершення війни в Україні з виходом на кордони 1991 року? Президент України В. Зеленський неодноразово заявляв, що дипломатія можлива тільки після виходу на кордони 1991 р., “заморожування” війни, як це було на Донбасі, не є реальним варіантом. Конкретизував ці ідеї нещодавно начальник Головного управління розвідки Міністерства оборони України К. Буданов, який вважає, що **першим етапом завершення війни** стане вихід Сил оборони України на кордони 1991 року та створення смуги безпеки в 100 км вглиб Росії [1]. Це було б важливим кроком для відновлення територіальної цілісності України.

Узагальнимо, питання завершення збройної

агресії РФ проти України є складним і потребує комплексного підходу. Інститут народовладдя розглядався і розглядається як ймовірний формат завершення війни. Можливість проведення такого референдуму передбачена чинним національним законодавством, доцільність об'єктивується ймовірними умовами майбутнього мирного договору. Проте його застосування потребує вирішення багатьох правових та організаційних питань. Переконали, що будь-які ініціативи російських загарбників щодо проведення “псевдореферендумів”, дії щодо проголошення “народних республік” та включення їх до адміністративно-територіального устрою РФ – абсолютно нікчемні й неминуче зазнають краху, їм не вдасться знівелювати державотворчий потенціал інституту народовладдя для досягнення своїх цілей. Подальший розвиток подій, звільнення окупованих територій і вироблення нового формату деокупації анексованої РФ території півострова Крим, окремих

районів Донецької та Луганської областей безпосередньо залежить від героїзму Збройних Сил України, їх підтримки всіма нами та світовою спільнотою. Загарбники неминуче будуть знищені й вигнані з нашої землі, колаборанти покарані. Все буде Україна!!!

Список використаних джерел:

1. Буданов оцінив, чи може Україна завершити війну поверненням на кордони 1991 року. Oboz.ua. 22.04.2024. URL: <https://war.obozrevatel.com/ukr/budanov-otsiniv-chi-ukraina-mozhe-zavershiti-vijnu-povernennyam-na-kordoni-1991-roku.htm>

2. “Експерти” тижня. Хто просуває наративи Кремля в іноземних медіа : Центр протидії дезінформації при РНБО України. URL: <https://t.me/TheCenterforCounteringDisinfo/646>

3. Конституція України: [Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року]. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141 ; поточна ред. – Ред. від 01.01.2020. URL:

[http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ 254к/96-вр](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр)

4.Кривенко Л. Т. Конституційно-правові основи референдумів в Україні. *Конституційно-правові форми безпосередньої демократії в Україні: проблеми теорії і практики. До 10-ї річниці незалежності України*. Київ:Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. С. 87-169.

5. Про всеукраїнський референдум : Закон України від 26 січня 2021 року № 1135-ІХ. *ВВР*. 2023. № 1-2. Ст.1; поточна ред. – Ред. від 31.03.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1135-20#Text>

6.Україна завжди була лідером миротворчих зусиль; якщо Росія хоче закінчити цю війну, хай доведе це діями – виступ Президента України на саміті «Групи двадцяти». *Президент України. Офіційне інтернет-представництво*. 15.11.2022 р. URL: <https://www.president.gov.ua/news/ukrayina-zavzhdi-bula-liderom-mirotvorchih-zusil-yaksho-rosi-79141>

Остапець Юрій,
*доктор політичних наук, професор,
декан факультету суспільних наук
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»*

Нестер Олег,
*аспірант 1-го року навчання
спеціальності «Філософія»
кафедри філософії
ДВНЗ «Ужгородський національний
університет»*

**ДЕМАРГІНАЛІЗАЦІЯ ТА
ЕЛЕКТОРАЛЬНИЙ РЕНЕСАНС
ПРАВорадикальних партій у країнах
Європейського Союзу (2019 -2023pp)**

Друге десятиліття ХХІ ст. характеризується зростанням впливу праворадикальних партій і рухів у країнах Європейського Союзу – Німеччині, Франції, Швеції, Фінляндії, Австрії, Данії, Італії, Нідерландах, а також в країнах Вишеградської групи. Упродовж останніх двадцяти років вказані партії з невеликих маргінальних об'єднань перетворилися у важливу складову партійно-політичних систем європейських країн. Вони представлені в Європарламенті (фракції «Ідентичність і

демократія», «Європейські консерватори та реформісти»), беруть участь у виборах до національних парламентів та місцевих органів влади. Станом на 25.04.2024 р. в 21 європейській державі праворадикальні партії (27 партій) мають свої фракції в національних парламентах та приймають участь у діяльності уряду, що дозволяє стверджувати про важливі інституційні зміни в європейському партійному ландшафті.

Британська газета «The Guardian» констатує, що згідно з результатами аналізу, минулого року (2023) на національних виборах рекордні 32 % європейських виборців віддали свої голоси за антиістеблішментські партії, порівняно з 20 % на початку 2000-х рр. та 12 % на початку 1990-х рр. [2]. А в списку політичних партій (List of parties), який розміщений на сайті аналітичного центру «Timbro» знаходяться дані про 267 популістських політичних партій (йдеться про лівий і правий популізм) [9; 10].

У політичній науці існує доволі різноманітний

категоріальний ряд для позначення правого радикалізму у політико-партійному середовищі: «крайні праві», «ультраправі», «праві екстремісти», «праві радикали», «праві популісти» і т. д. Цікавим залишається той факт, що при вживанні вказаних дефініцій мова йде про один і той самий феномен. У нашому дослідженні для позначення вказаного феномена ми будемо використовувати такі поняття: «нові праві», праворадикальні партії / праворадикальні популістські партії.

Інституційні характеристики та особливості функціонування праворадикальних партій у країнах Європейського Союзу. К. Мудде виділяє три ознаки таких партій: «нативізм, авторитаризм і популізм. Під нативізмом він розуміє установку, згідно з якою в країні має проживати винятково її «корінне» населення, оскільки «некорінні» елементи (індивіди і ідеї) несуть в собі фундаментальну загрозу для гомогенної нації-держави» [11; 12]. Тобто, нативізм являє собою

поєднання націоналізму і ксенофобії.

«Авторитаризм, – у трактуванні К. Мудде, – це віра в необхідність суворо впорядкованого суспільства, яке жорстко карає порушників встановленого порядку, а під популізмом він розуміє «апеляцію до «справжнього народу», який розглядається ним як якась гомогенна група і протиставляється корумпованій еліті» [11; 12]. Таким чином, усі праворадикальні партії констатують, що вони представляють «голос народу» і звинувачують правлячі партії у змові проти народу.

Констатуємо, що націонал-популізм (правий популізм) має два виміри: вертикальний і горизонтальний. У вертикальному вимірі популісти протиставляють народ еліті, національні держави – брюсельській бюрократії, а в горизонтальному – корінне населення іммігрантам.

Вітчизняний дослідник Г. Шипунов до індикаторів «нових правих» відносить такі: 1) націоналізм та антиіммігрантську політику

(відстоювання принципу привілеїв на підставі етнічного походження у питаннях надання громадянства та політичних прав; вимоги встановлення жорсткішого імміграційного контролю та репатріації безробітних іммігрантів); 2) авторитаризм як інституційне втілення та реалізація ідеї сильної влади та держави (вимоги гарантування високого ступеня внутрішньої безпеки держави); 3) національний капіталізм і «велферний шовінізм» / «соціальний шовінізм» (протидія пануванню іноземного фінансового капіталу; протекціонізм, підтримка національного виробника, дрібного та середнього бізнесу шляхом надання податкових привілеїв; гарантування високого рівня життя, доступ до соціальних благ і послуг, працевлаштування лише для громадян, які належать до корінної нації); 4) ізоляціонізм, антиглобалізм та євроскептицизм (негативне ставлення до мультикультуралізму; вимоги посилення та збереження національної ідентичності та культури за

допомогою ізоляціонізму і зміцнення національної гомогенності); 5) критика традиційних правих партій за ідеологічне відступництво, перехід на позиції лібералізму, компроміси з ідейними опонентами, унаслідок чого вони стали співучасниками творення нової соціокультурної реальності з її відходом від традицій та моралі; 6) критика істеблішменту за «антинародну політику» та «корумпованість» [7, с. 177–179].

Отже, характеризуючи праворадикальні партії Європейського Союзу до вказаного кластеру ми будемо відносити ті з них, ключовими компонентами ідеології яких, є: етнокультурний націоналізм, антиіммігрантські установки, антиглобалізм та поміркований євроскептицизм. Критикуючи глобалізацію праві радикали виступають проти неї дещо з інших позицій, ніж ліві антиглобалісти. Якщо останні критикують глобалізацію за неоліберальний характер і світове панування капіталізму, то праві акцентують увагу на тому, що глобалізація розмиває

національну і культурну ідентичність, стимулює міграційні потоки, руйнує традиційні цінності і спосіб життя.

Отже, головне завдання таких партій – збереження національно-культурної ідентичності європейських країн, християнських цінностей перед викликами глобального світу. Звідси назва фракції цих партій у Європарламенті (2019 р.) – «Ідентичність і демократія».

Електоральні результати праворадикальних партій на виборах до Європейського парламенту.

Вибори до Європарламенту відбулися 23–26 травня 2019 р. в усіх 28 країнах Євросоюзу в умовах помітного зростання явки (50, 6 % по усіх 28 країнах членах ЄС). Зростання явки виборців засвідчило, що все більше громадян Євросоюзу вважають, що питання економічного зростання, безпеки, міграції, навколишнього середовища повинні вирішуватися на європейському рівні.

«Відповідно до регламенту роботи

Європарламенту для створення політичної групи (фракції) необхідно, щоб до її складу входило 35 депутатів, які представляють не менше, ніж 7 країн-членів ЄС. Депутати від британської партії «Брекзит» (29) та італійського «Руху 5 зірок» (14) не змогли відновити фракцію «Європа за свободу і пряму демократію» (була у Європарламенті попереднього скликання) саме з вищевказаних причин. Відтак депутати від цих партій залишились незалежними» [3; 10].

У новому складі Європарламенту сформовано сім фракцій, з них чотири просвропейські: 1) Європейська народна партія (ЄНП), 2) Прогресивний альянс соціалістів і демократів (ПАСД), 3) «Оновлення Європи» (ОЄ), 4) «Зелені - Європейський вільний альянс» (З-ЄВА) (всього 518 депутатів) і три євроскептичні, з них «м'які» євроскептики: «Європейські консерватори і реформісти» (ЄКР) та конфедеративна група об'єднаних «Європейських лівих – Північних

зелених лівих» (ОЄЛ-ПЗЛ) (41 депутат) і «жорсткі» євроскептики: «Ідентичність і демократія» (ІД) (74 депутати) [3; 10]. Результати виборів до Європейського парламенту подані у додатку А.

Як видно з Додатку А праворадикальні партії за результатами виборів здобули 219 депутатських мандатів (ЄКР, ІД, незалежні від британської партії «Брекзит» (29) та італійського «Руху 5 зірок» (14), що становить 23,7 % депутатських місць Європарламенту. А це засвідчує про значний вплив вказаних партій на електоральні уподобання громадян Європейського Союзу.

Електоральні результати праворадикальних партій на останніх виборах до національних парламентів у країнах Європейського Союзу.

Аналіз виборів зробимо в рамках двох умовних кластерів: країни Західної Європи та країни Центральної / Центрально-Східної Європи.

Зазначимо, що до кластеру країн Західної Європи для аналізу включено 16 держав.

Праворадикальні партії здобули депутатські мандати у 13 країнах, в Ірландії, Мальті, Люксембурзі вони не мають своїх представників у парламенті, оскільки такі партії не користуються популярністю у виборців. Результати виборів подано у таблиці 1.

Таблиця 1
Електоральні результати
праворадикальних партій країн Західної Європи
на останніх парламентських виборах (2019–2024)

Країна	Дата парламентських виборів	Назва партії (рік створення)	Електоральний результат, % (кількість місць)	Участь в урядовій коаліції (-/+)
Австрія	2019	Австрійська партія свободи (1956)	16,2 % (31) (-20)*	-
Бельгія	2019	Фламандський інтерес (1979)	11,9 (18) (+15)	-
Німеччина*	2021	Альтернатива для Німеччини (2013)	10,3 (83) (-11)	-

Кіпр	2021	Національний народний фронт (2008)	3,0 (2) (0)	-
Данія	2022	Данська народна партія (1995)	2,6 (5) (-11)	-
	2022	Данські демократи (2022)	8,1 (14) (нова)	-
Італія*	2022	Брати Італії (2012)	25,9 (119) (+87)	+
		Ліга (1991)	8,7 (66) (-59)	+
		Рух п'яти зірок (2009)	15,4 (52) (-175)	-
Франція*	2022	Національне об'єднання (1972)	18,6 (89) (+81)	-
Швеція	2022	Шведські демократи (1988)	20,5 (73) (+11)	+

Фінляндія	2023	Істинні фіни (1995)	20,1 (46) (+7)	+
Греція	2023	Спартанці (2017)	4,7 (13) (нова)	-
		Грецьке рішення (2016)	4,4 (12) (-4)	-
		Нікі (Перемога) (2019)	3,7 (10) (нова)	-
Іспанія	2023	Вокс (Голос) (2013)	12,3 (33) (-19)	-
Нідерланди	2023	Партія свободи (2006)	23,4 (37) (+20)	Не утворена
		Форум за демократію (2016)	2,2 (3) (-5)	-
Португалія	2024	Chegala! (Досить) (2019)	18,0 (50) (+38)	-

* В дужках позначено різницю в кількості депутатських мандатів у порівнянні з попередніми виборами

** Для Німеччини, Італії, Франції в таблиці подається відсоток голосів виборців, поданих за пропорційною складовою виборчої системи, а загальна кількість мандатів – з урахуванням результатів в одномандатних округах мажоритарної складової виборчої системи

Джерело: побудовано авторами на основі [4; 5; 6; 13]

Найбільш успішними праворадикальними партіями Західної Європи за результатами парламентських електоральних циклів 2019–2023 років є такі:

1. Брати Італії (Італія, 2022 р., 25,9 %, лідер партії Дж. Мелоні очолила уряд);

2. Шведські демократи (Швеція, 2022 р., 20,5 %, члени урядової коаліції);

3. Істинні фіни (Фінляндія, 2023 р., 20,0 %, члени урядової коаліції);

4. Національне об'єднання (Франція, 2022 р., 18,6 %, кількість депутатів збільшилась в 11 разів);

5. Вокс (Голос) (Іспанія, 2023, 12, 3 %);

6. Партія свободи (Нідерланди, 2023, 23,4 %, перемогла на виборах);

7. Chega! (Досить!) (Португалія, 2024, 18,0 %, кількість депутатських мандатів у порівнянні з

попередніми виборами збільшилась на 32 одиниці).

Середня кількість голосів, які здобули праворадикальні партії за результатами голосування до національних парламентів країн Західної Європи, становить 17,5 %.

До кластеру країн Центральної Європи для аналізу включено 11 країн: Болгарія, Естонія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина, Словенія, Угорщина, Хорватія, Чехія. За результатами останніх національних парламентських виборів праворадикальні партії в країнах Центрально-Східної Європи здобули депутатські мандати у восьми країнах. В Литві, Словаччині та Словенії праворадикальні партії за результатами виборів не мають своїх представників у парламентах. У Словаччині нова праворадикальна партія «Республіка» до прохідного бар'єру не добрала 0,3 % голосів виборців.

Зазначимо, що на відміну від країн Західної Європи у Центральній Європі жодна

праворадикальна партія не увійшла до урядової коаліції, та й електоральні результати таких партій суттєво нижчі, ніж у країнах Західної Європи. Серед семи праворадикальних партій, які подолали виборчий бар'єр, три є новими, тобто зареєстровані у міжвиборчий період і приймають участь у виборах вперше: «За стабільність» (Латвія), «Альянс за єдність румун» (Румунія), «Наша Батьківщина» (Угорщина). Результати виборів подано у таблиці 2.

Таблиця 2

Електоральні результати праворадикальних партій країн Центральної Європи на останніх парламентських виборах (2019–2024)

Країна	Дата парламентських виборів	Назва партії (рік створення)	Електоральний результат, % (кількість місць)	Участь в урядовій коаліції (-/+)
Румунія	2020	Альянс за єдність румун (2019)	8,7 (33) (нова)	-
Чех	2021	Своб	9,5	-

ія		ода і пряма демократія (2015)	(20) (-2)	
Латвія	2022	За стабільність! (2021)	6,8 (11) (нова)	-
Угорщина	2022	Наша Батьківщина (2018)	6,1 (6) (нова)	-
Словаччина	2023	Республіка (2021)	4,7 (не пододала в/б)	
Естонія	2023	Консервативна народна партія Естонії (2012)	16,0 (17) (-2)*	-
Болгарія	2023	Відродження (2014)	14,1 (37) (+10)	
Польща**	2023	Конфедерація Свободи та Незалежності (2019)	7,1 (18) (+7)	-
Хорватія	2024	Вітчизняний рух	(14) (-2)	Не

		(2020)		створе на

* В дужках позначено різницю в кількості депутатських мандатів у порівнянні з попередніми виборами

** Для Польщі в таблиці подається відсоток голосів виборців, поданих за пропорційною складовою виборчої системи, а загальна кількість мандатів – з урахуванням результатів в одномандатних округах мажоритарної складової виборчої системи

Джерело: побудовано авторами на основі [4; 5; 6; 13]

Показовими є результати нової партії «Альянсу за єдність румун», ідеологічною основою якої є етнічний націоналізм та антиглобалізм. Партія виступає за вихід Румунії з Європейського Союзу та НАТО, реалізацію ідеї «Великої Румунії». Вона описує власну «доктрину» як «чотири стовпи: віра, воля, сім'я та Батьківщина». Її успіх на виборах – це результат невдоволення громадян внутрішнім станом справ у Румунії та їх розчарування у старих «мейнстримних» партіях (ліберального та консервативного спрямування), які не вирішують нагальних проблем (економічна стабільність, добробут тощо).

У Польщі партія «Конфедерація Свободи і

Незалежності» зареєстрована як союз декількох популістських, націоналістичних правих партій 25 липня 2019 р. («KORWiN», «Національний рух Польщі», «Конфедерація польської корони» та громадської організації «Союз християнських родин») дещо покращила свій результат у порівнянні з попередніми виборами, але загалом його вважають незадовільним. У Словаччині до виборів 2023 р. декілька разів депутатські мандати здобувала праворадикальна партія «Котлебівці – Народна партія Наша Словаччина». У 2023 р. партія здобуває лише 0,3 % голосів виборців, а у 2020 р. вона мала 7,97 % (17 деп. мандатів). Проросійська, антиєвропейська партія «Відродження» в Болгарії збільшила кількість депутатських мандатів на 10, здобувши 14, 1 % голосів виборців. Стабільний результат упродовж низки електоральних циклів поспіль показує чеська праворадикальна партія «Свобода і пряма демократія» (9,5 %). В Хорватії за результатами дострокових парламентських виборів

2024 р. праворадикальна популістська партія «Вітчизняний рух», яка була утворена співаком і музикантом М. Шкуро у 2020 р., здобула 14 депутатських мандатів і отримала «золоту акцію» при формуванні урядової коаліції.

Висновки. Починаючи з 90-х рр. ХХ ст. в країнах Європейського Союзу спостерігається ріст популярності праворадикальних політичних партій, а в другому десятилітті ХХІ ст. у дев'ятнадцяти європейських державах праворадикальні партії представлені в національних парламентах, беруть участь у діяльності уряду. Найбільш потужний вплив цих партій спостерігається в Німеччині, Франції, Швеції, Фінляндії, Австрії, Данії, Італії, Нідерландах.

Високий рейтинг і вагомий вплив праворадикальних партій і рухів у країнах Європейського Союзу пов'язаний з тим, що більшість з них в ході модернізації суспільства змогли оновити власну ідеологію і політичну стратегію у відповідності до викликів сьогодення та

національних традицій держав, створивши свій власний профіль і досягнувши значної підтримки громадян. У цьому контексті політичні програми праворадикальних партій і рухів досить часто можна характеризувати як реновацію цінностей консерватизму в умовах постіндустріальних суспільств. Наприклад, партії «Ліга», «Брати Італії» (Італія), «Національне об'єднання» (Франція), «Шведські демократи» (Швеція). Йдеться про те, що мейнстримні консервативні партії на ідеологічній шкалі «ліві – праві» під впливом низки чинників змістилися дещо вліво, відповідно їх місце і було зайняте модернізованими праворадикальними (або «новими правими») партіями.

До основних причин популярності радикальних правих у Євросоюзі відносимо такі: 1) міграційні процеси / міграційна криза 2015–2016 рр.; 2) появу нового соціально-політичного розмежування по лінії «глобалізація – антиглобалізація / націоналізація». У цьому контексті саме проблематика антиглобалізації,

захисту національних інтересів і представлена в програмах праворадикальних партій; 3) зростання недовіри до «мейнстримних» партій; 5) трансформацію системи цінностей у напрямку від домінування матеріальних до постматеріальних; 6) безпрецедентне розширення Євросоюзу, що зумовило формування нових викликів та нових форм інституційної нестабільності і популізму; 7) електоральні правила (пропорційна виборча система з низьким виборчим порогом сприяє проходженню до парламенту праворадикальних партій); 8) медіатизацію та віртуалізацію політики.

Список використаних джерел:

1. Гримська М. Крайні праві політичні партії в країнах Європи: ідеологічний та електоральний виміри: дис. д. політ. наук: 23.00.02. Київ., 2016. 416 с.
2. Європейці стали частіше голосувати проти істеблішменту – The Guardian. URL <https://zn.ua/ukr/POLITICS/kozhen-tretij-jevropejets-narazi-holosuje-proti-isteblishmentu-the-guardian.html> (дата звернення 10.04.2024).
3. Копинець Ю. Вплив сучасних тенденцій розвитку країн Європейського Союзу на еволюцію і

функціонування партійної системи України: дис..... к. політ. наук 23.00.02 / Ужгородський національний університет. 2021. 269 с. URL: https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/11/dis_kopynets.pdf (дата звернення 17.06.2022).

4. Остапець Ю., Мартинкович М. Характеристика партійного ландшафту країн Європейського Союзу за результатами парламентських виборів 2022 року. *Регіональні студії*. 2023. № 33. С. 82–93.

5. Остапець Ю., Петрінко В. Праворадикальні партії Європейського Союзу: генеза, ідеологічні маркери, електоральні результати. Політичні інститути та процеси у країнах Центральної і Східної Європи наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть: колективна монографія / за заг. ред.: Юрія Остапця і Маріана Токаря; Каф. політ. і держупр.; Ужгород. нац. ун-тет. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2023. С. 329–355.

6. Остапець Ю., Червеняк К., Кеменяш О. Характеристика акторного складу та конфігурації партійних системи країн Європейського Союзу за результатами парламентських виборів 2023 року. *Регіональні студії*. 2024. № 36. С. 59–68.

7. Шипунов Г. Принципи концептуалізації ідейно-інституційної еволюції лівих політичних партій: дис..... докт. політ. наук 23.00.01. / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2018. 532 с.

8. Authoritarian populism index-2024. URL:

рія	7							
Велик обританія	3		0	7	1			0
Угор щина	1	3						
Німеч чина	6	9	6		5	1		
Нідер ланди	6							
Греці я	1							
Данія	3							
Ірлан дія	1							
Іспані я	4	2	0					
Італія	3		9			8		4
Кіпр								
Латві я								
Литва	1							
Люкс ембург								
Маль та								
Поль ща		7					6	
Порту галія	1							
Руму нія	2	4	0					
Слова								

ччина	3								
Слове нія				2					
Фінля ндія	3			2					
Фран ція	4			5	1	2	2		
Хорва тія	1			3					
Чехія	1			1					
Швец ія	0			1					
Естон ія				2					
Всього	51**	82	54	108	4	3	2	1	7

*Незалежні

**Відповідно до Ніщкого договору чисельність депутатів Європарламенту становила 736, а починаючи з 2014 р. (відповідно до Лісабонського договору) кількість депутатів збільшилась до 751.

Джерело: [10]

Николаїшин Б.Б.
*аспірант кафедри політології
 Прикарпатський національний
 університет імені Василя Стефаника*

ПРИНЦИПИ ВИБОРЧОГО ПРАВА В МІЖНАРОДНИХ ПРАВОВИХ АКТАХ

Вибори є одним з основних механізмів

формування органів влади у демократичних країнах. Однак, для того, щоб вибори виступали формою реалізації народного суверенітету, потрібно, щоб вони відбувалися з дотриманням принципів та міжнародно-правових стандартів і національного права держави.

Під принципами виборчого права розуміють “... засади, на основі яких здійснюється виборчий процес і відповідно до змісту яких вибори є реальним волевиявленням громадян” [11, с. 163].

Принципи виборчого права можна умовно поділити на дві групи:

1. Базові – принципи, які стосуються участі виборців у виборчому процесі, мають універсальний характер, є загальновизнаними у всьому світі і без дотримання яких вибори як демократичний інститут втрачають будь-який зміст.

До базових принципів належать: принцип вільних виборів, принцип рівних виборів, принцип загальних виборів, принцип прямих виборів,

принцип таємного голосування.

2. Додаткові – принципи, які стосуються участі у виборчому процесі кандидатів, партій та блоків, а також характеризують особливості самого виборчого процесу.

Додаткові принципи виборчого права не мають універсального характеру і по-різному розкриваються під час виборчих кампаній у різних країнах. Додаткові принципи виборчого права охоплюють: принцип гласних виборів, принцип неупередженості владних структур до різних суб'єктів виборчого процесу, принцип свободи агітації, принцип рівності суб'єктів виборчого процесу тощо.

У цій доповіді зосередимо увагу на базових принципах виборчого права.

1. Принцип вільних виборів. Згідно з цим принципом виборець повинен сам вирішувати питання про участь чи неучасть у виборах, а у разі участі – про міру залучення до виборів. Принцип

вільних виборів передбачає, що "... в процесі їхньої організації і проведення повністю виключається будь-який примус щодо участі або неучасті як у виборах в цілому, так і власне у самій процедурі голосування, а також виключається тиск на виборця при визначенні ним, як йому голосувати на виборах" [1, с. 91].

2. Принцип рівних виборів. Суть цього принципу полягає в тому, що виборці повинні мати рівні можливості впливу на результати виборів. Для реалізації принципу рівних виборів необхідне дотримання певних умов. Так, принцип рівних виборів передбачає, що "... кожен виборець має один голос на кожних виборах, у яких він має право брати участь. Виборець може використати свій голос тільки на одній виборчій ділянці, де він включений до списку виборців. У випадку одночасного проведення різних виборів виборець може реалізувати своє право голосу тільки на одній виборчій ділянці, спільній для всіх виборів, які

проводяться одночасно. Усі кандидати, ... мають у виборчому процесі виборів, на яких вони висунуті, рівні права та беруть участь у цьому процесі на умовах, рівних для відповідних виборів. Усі партії (організації партій), які набули статусу суб'єкта виборчого процесу ..., мають рівні права і можливості брати участь у виборчому процесі відповідних загальнодержавних (відповідних місцевих) виборів” [2].

3. Принцип загальних виборів. Суть цього принципу полягає у залученні до виборів максимально широкого кола людей. Однак ніколи у виборчій практиці виборчий корпус (сукупність людей, які мають право брати участь у виборах) не був тотожний кількості населення країни (округу).

Під виборчим цензом розуміють сукупність офіційно закріплених законодавством країни умов, що обмежують виборчі права громадян. Це сукупність вимог, яким повинен відповідати потенційний виборець для отримання права на

участь у виборах. Варто зауважити, що виборчі цензи, як правило, застосовуються дещо по-різному стосовно активного (права громадян обирати) і пасивного (права бути обраними) виборчих прав. До виборчих цензів можна зарахувати: ценз громадянства, ценз дієздатності, віковий ценз, ценз осілості, ценз освіченості (грамотності), моральний ценз, військовий ценз, службовий ценз, ценз банкрутства, статевий ценз, майновий ценз, расовий ценз, релігійний ценз.

4. Принцип таємного голосування. Згідно з цим принципом передбачається недопустимість будь-якого нагляду і контролю за волевиявленням виборців, реальна свобода акту голосування. Тому будь-яка спроба порушити принцип таємного голосування має на меті здійснення впливу на волевиявлення виборців і спотворення його результатів. У період формування первісних демократій поширеним було відкрите голосування (шляхом підняття рук, криком тощо). Однак відкрите

голосування “... дає змогу контролювати, спрямовуючи подачу голосів виборців тими, від кого вони якимось чином залежать” [8, с. 107]. Тому запровадження таємного голосування на сучасному етапі дає змогу уникнути цього. Принцип таємного голосування також передбачає заборону у будь-якому разі вимагати від виборця інформації про те, як голосував він чи інші виборці, за винятком ситуації, коли виборець сам бажає повідомити про це. Виборець повинен голосувати особисто, голосування за інших осіб є забороненим. Сам акт голосування повинен відбуватися у спеціальній кабінеті чи кімнаті для таємного голосування, присутність інших осіб у цьому приміщенні разом з виборцем забороняється. Виняток становлять випадки, коли виборець внаслідок фізичних вад не може самостійно здійснити акт волевиявлення. У такому разі за згодою відповідної виборчої комісії виборцю можуть допомогти інші особи, які не є особисто зацікавленими у перемозі певного суб’єкта

виборчого процесу. Також особливості виборчого бюлетеня (спеціальної машини для голосування) повинні унеможливити встановлення результату волевиявлення конкретного виборця.

Стаття 21 Загальної декларації прав людини передбачає, що воля народу повинна бути основою влади уряду і виявлятися у періодичних та нефальсифікованих виборах, які слід проводити при загальному і рівному виборчому праві шляхом таємного голосування, або ж через інші рівнозначні форми, що забезпечують свободу голосування [3].

У Преамбулі Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод зазначено, що основні права і свободи людини найкраще підтримуються "ефективною політичною демократією" [5]. Європейський суд з прав людини, вирішуючи справу Матьйо-Моен та Клерфейт проти Бельгії (Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium), заявив: "Оскільки стаття 3 Протоколу №1 втілює характерний принцип демократії, вона має першочергове значення для всієї

системи Конвенції”. Ця стаття гарантує “право на вільні вибори з розумною періодичністю шляхом таємного голосування в умовах, які забезпечують вільне вираження думки народу”[12]. Таким чином, розумна періодичність виборів як стандарт передбачає гарантування ключових принципів виборчого права, без чого вибори неможливі. Відповідно, за надзвичайних обставин, коли держава не може забезпечити реалізацію виборчих прав із дотриманням зазначених міжнародних стандартів, зокрема під час воєнного стану, у переважній більшості демократичних країнах вибори не проводять.

Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (МПГПП) гарантує право голосувати і бути обраним на справжніх періодичних виборах, які проводяться на основі загального і рівного виборчого права шляхом таємного голосування і забезпечують свободу волевиявлення виборців (ст. 25) [7]. При цьому МПГПП дозволяє відступати від

зобов'язань щодо виборчих процесів під час особливих правових режимів. Такий відступ відображає загальну думку про те, що під час надзвичайного або воєнного стану країни можуть бути не в змозі дотриматися конституційних і міжнародних стандартів проведення вільних та демократичних виборів.

Принципи виборчого права є основою, що дає змогу формуватися і функціонувати демократії, є необхідною умовою демократичного політичного режиму. Комплексне застосування усіх принципів виборчого права дає змогу формувати владу цілком демократичним шляхом, сприяє реалізації принципу народного суверенітету.

Список використаних джерел:

1. Виборче право України. Навч. посібник / За ред. В. Погорілко, М. Ставнійчук. – К.: Парламентське видавництво, 2003. – 383 с.
2. Виборчий Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text>

3. Загальна декларація прав людини. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text

4. Закон України “Про правовий режим воєнного стану”. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>

5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#n289.

6. Конституція України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

7. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

8. Основи конституційного права України: Підручник / За ред. В.В. Копейчикова. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – 288 с.

9. Результати всеукраїнського опитування. URL:
<https://www.pravda.com.ua/news/2024/04/4/7449668/>

10. Рішення Конституційного Суду України від 21 грудня 2017 року №3-р/2017). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003p710-17#Text/>

11. Словник-довідник політологічних термінів / За ред. М.Гетьманчука, П.Ткачука. – Львів: Військовий інститут Національного університету “Львівська політехніка”, 2006. – 228 с.

12. Справа Європейський суд з прав людини Матьйо-Моен та Клерфейт проти Бельгії (Mathieu-Mohin and Clerfayt v. Belgium) URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57536%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57536%22]})

УДК
355.01:316.776.23]32.0195(=161.1)В.Зеленський-
057.341(477)

Зелик І.В.
*аспірант кафедри політології
Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника*

**АТАКА НА ЛЕГІТИМНІСТЬ: ЯК
РОСІЙСЬКА ПРОПАГАНДА ПЛАНУЄ
ДЕСТАБІЛІЗАЦІЮ В УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ
ПОШИРЕННЯ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ ПРО**

НЕЗАКОННІСТЬ ПРЕЗИДЕНСТВА ВОЛОДИМИРА ЗЕЛЕНСЬКОГО

Ефективне функціонування системи державної влади неможливе без належної діяльності всіх її органів та посадових осіб. Інститут президентства посідає одне із ключових місць в політичній системі України. Його запровадження у 1991 році відіграло важливу роль у політичній модернізації та стало свідченням руху України в напрямку розвинених демократій. На сьогоднішній день інститут президентства розглядається як невід'ємний атрибут республіканської форми правління та одна із ключових ознак демократичного ладу [1].

Відповідно до статті **102 Конституції України**, Президент України є Главою держави і виступає від її імені, є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Відповідно до статті 106 Конституції України, Президент України, зокрема, забезпечує державну незалежність, національну безпеку і

правонаступництво держави; є Верховним Головнокомандувачем Збройних Сил України [2].

На Президента України покладено цілий ряд ключових функцій, від виконання яких залежить життєздатність держави. Особливо гостро це питання постає в умовах воєнного стану. Наявність нелегітимного президента або президента, легітимність якого піддається сумнівам – серйозний фактор для дестабілізації суспільно-політичної ситуації, яка в умовах війни може призвести до катастрофічних наслідків – включаючи втрату державності. Саме тому російська пропаганда готує атаку на легітимність президентства Володимира Зеленського.

20 травня 2024 року минає 5 років з моменту інавгурації діючого президента України Володимира Зеленського. Як відомо, в умовах воєнного стану жодних виборів в Україні не може бути проведено. Це положення чітко прописано в Законі України Про правовий режим воєнного стану – **пункт 1 Статті 19**

говорить: «в умовах воєнного стану забороняється проведення виборів Президента України, а також виборів до Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим і органів місцевого самоврядування» [3].

Задля внутрішньої та зовнішньої дестабілізації цю ситуацію активно готуються використовувати російські пропагандисти, заявляючи про нелегітимність перебування на посаді Президента України Володимира Зеленського після 20 травня 2024 року.

Оскільки в умовах воєнного стану вибори Президента України не можуть бути проведені, а **Стаття 108 Конституції України** зазначає, що Президент України виконує свої повноваження до вступу на пост новообраного Президента України, то очевидним є той факт, що Володимир Зеленський законно продовжуватиме перебувати на посаді Президента України і після закінчення п'ятирічного терміну [2].

Окрім того, **Стаття 10 пункт 1** вже згаданого Закону України Про правовий режим воєнного стану гарантує неприпустимість припинення повноважень органів державної влади, інших державних органів в умовах воєнного стану: *«у період дії воєнного стану не можуть бути припинені повноваження Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Національного банку України, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, судів, органів прокуратури, органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, розвідувальних органів та органів, підрозділи яких здійснюють контррозвідувальну діяльність».*

Стаття 11 пункт 3 цього ж Закону зазначає: *«у разі закінчення строку повноважень Президента України під час дії воєнного стану його повноваження продовжуються до вступу на пост новообраного Президента України, обраного після скасування воєнного стану» [3].*

Таким чином, жодних правових чи будь-яких інших підстав визнання нелегітимності перебування на посаді Президента України Володимира Зеленського після 20 травня не існує. Але це не завада для російської пропаганди, яка з усіх сил намагається дестабілізувати ситуацію всередині України, посіяти недовіру до найвищих органів державної влади, змусити українців піддати сумнівам легітимність президентства Володимира Зеленського, а отже і законодавчих ініціатив, які будуть підписані ним.

Особливо гостро ця проблема постає на фоні складної ситуації на фронті, де через відсутність достатньої кількості зброї від союзників, українські військові були змушені відступити від деяких населених пунктів; широкого резонансу щодо нового закону про мобілізацію; обговорення причин зміни військового керівництва. Всі ці труднощі створюють сприятливе середовище для російських інформаційно-психологічних спецоперацій, метою

яких є дестабілізація суспільно-політичної ситуації в Україні, підрив довіри до влади, що може призвести, за найгіршим для українців сценарієм, до втрати державності.

Неважко спрогнозувати, що чим ближче дата завершення п'ятирічного терміну президентства Зеленського, тим ці наративи посилюватимуться. За даним української розвідки, пік поширення такої дезінформації припадатиме на червень 2024 року.

Будь-який негатив в українському інформаційному просторі буде прив'язаним російськими пропагандистами до теми так званої втрати українською владою легітимності, неможливості державних інституцій та органів влади здійснювати ефективне управління країною. Це стане новим етапом вже звичних російських пропагандистських заяв про начебто «зовнішнє управління Україною».

Плани Кремля по внутрішній дестабілізації ситуації в Україні через поширення дезінформації

про нелегітимність президенства Зеленського після 20 травня 2024 року є складовою частиною широкої інформаційної війни, яка ведеться проти України. В цю інформаційну війну РФ вкладає значні ресурси і не гребує жодними методами заради досягнення своїх імперських цілей. Саме тому, до загрози розхитування внутрішньополітичної ситуації в Україні через заяви про нелегітимність президенства Володимира Зеленського слід ставитися з максимальною серйозністю та діяти на випередження.

Важливим також є розуміння усіма представниками політичних партій неприпустимості поширення схожих наративів, оскільки це є прямим підіграванням кремлівській пропаганді, яке несе загрозу для Української держави.

Підсумовуючи вище сказане, можна зазначити, що російська пропаганда готується і буде використовувати будь-які приводи щодо дестабілізації суспільно-політичної ситуації в

Україні, шляхом поширення інформації про нелегітимність чинної української влади. Метою таких дій є підірвати довіру населення до влади та створити можливості, які б дозволили паралізувати діяльність найвищих органів державної влади, що в умовах екзистенційного військового конфлікту може призвести до катастрофічних наслідків для української державності.

Список використаних джерел

1. Губерський Л.В. Інститут Президента України в системі державної влади України. Матеріали наукової конференції. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. 2014.
2. Закон України Про правовий режим воєнного стану від 12.05.2015 №389-VIII. Редакція від 19.10.2023
3. Конституція України, Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР, Редакція від 01.01.2020

Махно Ю.М.

*аспірант кафедри політології
Прикарпатський національний*

університет імені Василя Стефаника

ФУНКЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ УЧАСТІ

Політична участь визначається як активна участь громадян у політичному процесі суспільства, що включає в себе різноманітні форми вияву інтересу до політичних питань, зокрема, участь у виборах, політичних рухах, громадських діяльностях та інших формах політичної взаємодії. Функції політичної участі мають вагому соціально-політичну значимість, оскільки вони визначають ступінь активності та залученості громадян до процесів формування та реалізації політичної влади. Розуміння та аналіз цих функцій дозволяє краще розкрити сутність політичної участі як важливого елемента політичної системи, сприяти подальшому розвитку політичної культури та забезпечити ефективність демократичних процесів у суспільстві [1, с. 409].

Першою і однією з найважливіших функцій політичної участі є забезпечення легітимності та підтримки політичної системи. Громадянська участь у виборах, референдумах та інших формах політичної активності підтверджує правомірність

владних структур та легітимність прийнятих рішень. Це допомагає уникнути кризи легітимності та підтримує демократичні принципи управління.

Громадянська участь у виборах, референдумах та інших формах політичної активності створює механізм, через який громадяни виражають свою підтримку та довіру владним структурам. Участь у виборчих процесах, які є ключовим елементом демократії, дає можливість громадянам вибирати своїх представників у владних органах та впливати на формування політики країни [2, с. 128].

Другою функцією є виявлення політичних уподобань та ідей. Участь у громадських обговореннях, політичних партіях та рухах дозволяє громадянам виражати свої погляди на соціально-політичні питання, визначати свої цінності та інтереси. Це сприяє розвитку політичної культури та плюралізму думок у суспільстві.

Третя функція полягає у забезпеченні контролю за діяльністю політичних еліт та установ. Активна

участь громадян у політичному житті дозволяє відслідковувати дії владних структур, висувати вимоги щодо їхньої відповідальності перед громадянами та вимагати транспарентності та ефективності управління. Крім того, політична участь є засобом вирішення соціальних конфліктів та задоволення потреб різних соціальних груп. Шляхом участі у політичних процесах громадяни можуть просувати свої інтереси та вимагати змін у політиці та законодавстві [3, с. 86].

Проте, крім основних функцій, існують і другорядні функції, які також мають важливий вплив на політичні процеси та суспільство в цілому. Наприклад:

– Підтримка демократичної культури. Активна політична участь сприяє розвитку демократичної культури в суспільстві. Вона сприяє вихованню громадян, які володіють навичками критичного мислення, уміють аргументувати свої погляди

та брати участь у вирішенні громадських проблем.

– Посилення соціальної солідарності. Політична участь може сприяти зміцненню взаємодії та співробітництва між громадянами, що сприяє формуванню соціальної солідарності та взаєморозуміння у суспільстві.

– Мобілізація ресурсів. Участь у політичних процесах може стимулювати мобілізацію ресурсів у суспільстві для вирішення важливих соціальних та політичних проблем.

– Підвищення відповідальності влади. Активна політична участь може змусити політичних лідерів бути більш відкритими та відповідальними перед громадянами, зокрема, шляхом підвищення вимог до прозорості ефективності управління.

Політична культура визначає, як громадяни ставляться до політичних процесів та цінностей

суспільства. Політична участь грає ключову роль у формуванні цієї культури. Освічені та свідомі громадяни зазвичай мають глибше розуміння політичних питань та критично оцінюють дії владних структур. Крім того, політична участь сприяє розвитку демократичних цінностей та культури співпраці і взаєморозуміння між громадянами та владою [1, с. 413].

Завдяки усім цим функціям, політичну участь населення визнано в числі головних прав людини, які отримали міжнародно-правове визнання. Так, ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права містить наступні положення: «Кожен громадянин повинен мати без якої б то ні було дискримінації право і можливості: а) брати участь у веденні державних справ як безпосередньо, так і через посередництво вільно обраних представників; б) голосувати і бути обраним на дійсно періодичних виборах, які здійснюються на засадах загального і рівного виборчого права при таємному голосуванні

та забезпеченні вільного волевиявлення виборців; в) мати доступ у своїй країні на загальних умовах рівності до державної служби» [2, с. 131].

Отже, функції політичної участі включають забезпечення легітимності та стабільності політичної системи, виявлення політичних уподобань та ідей громадян, контролю за діяльністю владних структур та урегулювання соціальних конфліктів. Вони є важливим елементом демократичного суспільства та сприяють його розвитку та стабільності. Політична участь грає важливу роль у формуванні політичної культури суспільства, сприяючи розвитку демократії, соціальної солідарності, мобілізації ресурсів та відповідальності влади. Це право визнане міжнародне та є ключовим аспектом прав людини, що підкреслює його значення для сучасного суспільства.

Список використаних джерел:

4. Бортніков В. І. Політична участь і демократія: українські реалії. Монографія. Луцьк:

РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2007. 524 с.

5. Косілова О. І. Політична участь як форма реалізації політичних прав: теоретико-правовий дискурс. *Вісник НТУУ «КПІ» Політологія. Соціологія. Право*. 2021. №2 (50). 127–133.

6. Політологія: курс лекцій для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / уклад. О. В. Довгаль, І. М. Лесік. Миколаїв: МНАУ, 2022. 163 с.

Приходько Андрій Володимирович,
аспірант спеціальності 052-Політологія
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
andrii.prykhodko@uzhnu.edu.ua

«Орбанізм» як один із варіантів практичної реалізації концепту «неліберальної демократії»

Охарактеризовано особливості демократичного транзиту в Угорщині: авторитаризм – консолідована демократія – неліберальна демократія. Вказані причини виникнення неліберальних демократій в країнах Центральної Європи: 1) слабкість соціальної бази ліберальної демократії; 2) недостатня

структурованість громадянського суспільства; 3) відсутність ефективної багатопартійності; 4) економічна криза 2008–2010 рр.; 5) міграційна криза 2015–2016 рр.

Досліджено логіку становлення неліберальної демократії в Угорщині. Окреслена модель неліберальної демократії в Угорщині, яка поєднує п'ять основних стратегій: 1) прийняття нової Конституції; 2) трудова держава замість ринкової економіки; 3) впорядкування еміграційної політики; 4) дотримання національної енергетичної політики; 5) діалог з угорською діаспорою та стриманість у прикордонних конфліктах.

Ключові слова: Угорщина, політичний режим, демократія; демократичний транзит, хвиля демократизації, дефектні демократії, неліберальна демократія, «орбанізм», електоральна автократія.

Ostapets Yu., Prykhodko A. "Orbanism" as one of the options for practical implementation of the "illiberal democracy" concept.

The features of the democratic transition in Hungary are characterized: authoritarianism – consolidated democracy – illiberal democracy. The causes for the emergence of illiberal democracies in the Central Europe countries are indicated: 1) the weakness of the social base of liberal democracy; 2) the insufficient structure of civil society; 3) the lack of effective multi-party system; 4) the economic crisis of 2008–2010; 5) the migration crisis of 2015–2016.

The logic of the illiberal democracy formation in Hungary is studied. The model of illiberal democracy in Hungary is outlined combining five main strategies: 1) the adoption of a new Constitution; 2) a labor state instead of a market economy; 3) the regulation of emigration policy; 4) the compliance with the national energy policy; 5) the dialogue with the Hungarian diaspora and restraint in border conflicts.

Key words: Hungary, political regime, democracy; democratic transit, democratization wave, defective democracies, illiberal democracy, "orbanism", electoral

autocracy.

«ОРБАНІЗМ» ЯК ОДИН ІЗ ВАРІАНТІВ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ КОНЦЕПТУ «НЕЛІБЕРАЛЬНОЇ ДЕМОКРАТІЇ»

У 1991 р. виходить книга С. Гантінгтона «Третя хвиля: демократизація наприкінці ХХ століття» в якій він висунув оригінальну хвильову концепцію демократизації політичних систем. Сутність її полягає у збільшенні в певний час кількості демократій (хвиля демократизації) і відповідно у зменшенні кількості демократичних режимів (хвиля відкату). Третя демократична хвиля, на думку вченого, почалася в 1974 р. у південній Європі (Греція, Португалія, Іспанія), «прокотилася» країнами Центральної Європи, досягла Союзу Радянських Соціалістичних Республік, спричинивши «парад суверенітетів» і до кінця ХХ ст. пішла на спад [16]. «На піку цієї хвилі експерти визнали 98 країн з вільно обраним урядом супроти 80, які контролюють диктатори» [7, с. 9].

А вже з початком ХХІ ст. ми можемо

констатувати нову глобальну хвилю відкату від демократії, яка торкнулася низки країн усього світу (до 2019 р. кількість демократій скоротилася до 87, а кількість диктатур зросла до 92) [7, с. 9], в тому числі країн Центральної Європи, особливим кейсом серед яких стала Угорщина, відкатний режим якої дістав публіцистичну назву «орбанізм», який категорією політичної науки можна ідентифікувати як «дефективна демократія», а точніше (за дефініцією самого В. Орбана) «неліберальна демократія» [21].

В. Меркель і А. Круассан визначають дефектні демократії як «системи врядування, що характеризуються наявністю значимого та дієвого виборчого режиму, який регулює доступ до влади (вільні, таємні, рівні та загальні вибори), проте вони мають суттєві функціональні обмеження інститутів, що забезпечують політичну участь та захист базових політичних прав і громадянських свобод, а також неефективний горизонтальний контроль над демократично легітимною владою» [19, с. 4].

Типологія дефектних демократій, на думку О. Романюка, передбачає їх розподіл на чотири субтипи: 1) ексклюзивна демократія (спричиняється пошкодженнями у виборчій системі та сфері політичних прав); 2) демократія з анклавом (виникає у разі пошкодження ефективності демократичного врядування в одному з сегментів суспільства); 3) неліберальна демократія (характеризується пошкодженням верховенства права); 4) делегативна демократія (порушення системи стримувань і противаг) [9, с. 119].

«Термін «неліберальні демократії» (нім. *illiberale Demokratie*, англ. *illiberal democracy*), – зазначає в своєму дослідженні І Застава, – був введений американськими сходознавцями для позначення специфічних режимів нових індустріальних країн Південно-східної Азії, для яких (як пізніше для Тайваню і Південної Кореї) були характерні поєднання елементів формальної процедурної демократії і жорсткого авторитаризму»

[8]. Нове відкриття цього терміну зробив у американський політолог Ф. Закарія, який у 1997 р. в статті «Виникнення неліберальних демократій» (журнал «Foreign Affairs») констатує, що половина країн в яких відбувається процес демократизації являють собою неліберальні демократії. А пізніше в книзі «Майбутнє свободи: неліберальна демократія в США і за її межами» (2003) Ф. Закарія визначає неліберальну демократію як синтез виборності і авторитаризму. Вказаний термін майже завжди використовується для особливого позначення авторитарності у представницькій (репрезентативній) демократії, в якій представникам органів влади обраних людьми притаманна схильність до корумпованості та недотримання закону. Це приводить до відчуження людей від діючої влади. Неліберальні демократичні уряди вважають, що якщо в них є мандат, то вони можуть діяти так, як вважають за доцільне, ігноруючи закони або конституцію та проводячи регулярні вибори [8;

10].

«За неліберальної демократії, на думку науковців, відбувається порушення демократичних стандартів у двох важливих сферах людської діяльності: 1) сфері громадянських свобод, де обмежуються свобода слова, інформації або асоціацій; 2) сфері стосунків громадян і держави, коли порушується рівний доступ громадян до суду, їх рівність перед законом та право меншин на захист» [22, с. 12]. Такі обмеження, як зазначає В. Меркель «зачіпають фактичну основу ліберального саморозуміння, а саме рівну свободу для всіх індивідів» [18, с. 49].

А загалом неліберальна демократія є найпоширенішим субтипом дефектної демократії, що найчастіше зустрічається в усіх частинах світу. Йдеться про те, що вона виникає у процесі демократичного транзиту і є перехідним політичним режимом, але в той же час неліберальна демократія може бути і результатом «відкату» від демократії в

держав, які успішно здійснили демократичний перехід. А також слід зазначити, що упродовж останніх п'ятидесяти років практично всі «історії успіху» у світі відбувалися при ліберальних авторитарних режимах, наприклад у Тайвані, Південній Кореї, Сінгапурі, Чилі, Китаї. Це в свою чергу має демонстраційний ефект успіху неліберальних демократій, які ще називають «спін-диктатурами» [7]. «Спін-диктатори, як зазначають С. Грієв і Д. Трейсман, розуміють, що в сьогочасних умовах насильство не завжди є необхідним і корисним. Замість жорстких репресій нові диктатори маніпулюють інформацією. Спираючись на політтехнології, які застосовує демократія, вони перетворюють засоби інформації на службу власної підтримки. Вони маніпулюють інформацією» [7, с. 16]. До таких «ліберальних» диктаторів, чия влада базується на обмані населення, науковці відносять Лі Сянь Луна (Сінгапур, з 2004 р., М. Мохаммеда (Малайзія, 1981–2023), Н. Назарбаєва (Казахстан,

1992–2018), У. Чавеса (Венесуела, 1999–2013), В. Путіна (Росія, з 2000 р.), Р. Т. Ердогана (Турція, з 2003 р.), В. Орбана (Угорщина, з 2010 р.) та інших [7, с. 38–39].

Збільшення кількості неліберальних демократій науковці пояснюють наступними чинниками: 1) слабкістю соціальної бази ліберального демократичного транзиту, який проявляється в слабкості середнього класу, його незначимості (або недостатньої питомої ваги в соціальній структурі суспільства); 2) слабкістю і недостатньою структурованістю громадянського суспільства; 3) відсутністю ефективної багатопартійної системи при наявності безлічі дрібних політичних партій, які не в змозі створити реальну дійсну опозицію та мобілізувати громадян для забезпечення ефективного контролю над владними структурами; 4) у край слабка поширеність серед громадян ліберальної політичної культури [8]; 5) економічною кризою 2008–2010 рр.,

яку пов'язують з неоліберальними методами управління (звідси демонстраційний ефект позитиву авторитарних держав та повернення до консерватизму); б) міграційними процесами (спочатку міграція з країн ЦСЄ до країн Західної Європи, потім міграційна криза 2015–2016 рр., а далі міграційні процеси до ЄС унаслідок російсько-української війни) та інше.

Якщо розглядати функціонування неліберальної демократії на практиці, то найбільш показовими прикладами можна вважати трансформацію політичних режимів в Угорщині [4; 11] та Польщі [5]. Відповідно до даних «Freedom House» (неурядова організація, яка вивчає стан демократії у світі) індекси демократії в Угорщині (до 2015 р.), а в Польщі (до 2019 р.) засвідчували наявність консолідованої демократії. В подальшому ці індекси констатують наявність в цих країнах напівконсолідованої демократії (у нашому випадку це неліберальні демократії) (Див. Табл 1). Зазначимо,

що у 2019 р. «Freedom House» змінює систему оцінювання рівня демократичності політичних режимів. Так до 2019 р. консолідований демократичний режим (1,0–2,99 балів), напівконсолідований (3,0–3,99), а починаючи з 2019 р. – консолідований демократичний режим (5,01–7,00), напівконсолідований (4,01–5,00) [20].

Таблиця 1

**Оцінювання якості демократичного режиму
в країнах Вишеградської групи та Україні за
даними «Freedom House»**

Країна/Рік	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Польща	2,21	2,32	2,57	2,89	4,93	4,57	4,54	4,54
Словаччина	2,64	2,61	2,61	2,61	5,29	5,32	5,25	5,21
Угорщина	3,18	3,29	3,54	3,71	3,96	3,71	3,68	3,57
Чехія	2,2	2,2	2,25	2,2	5,6	5,5	5,5	5,5

	1	1		9	4	7	4	4
Україна	4,7	4,6	54,6	4,6	3,3	3,3	3,3	3,3
	5	8	1	4	9	6	6	6

Джерело: побудовано авторами на основі [20]

В таблиці 1 індексування режиму в Угорщині подано у порівнянні з країнами Вишеградської групи та Україною. Як бачимо трансформація демократичного режиму в Угорщині у напівконсолідовану демократію починається з 2015 р., а в Польщі з 2019 р. Незважаючи на високі показники індексу в Словаччині, низка науковців також констатує у цій країні наявність режиму неліберальної демократії. Високі показники індексу демократії в Словаччині – це не що інше, як наслідок «інерції демократичного транзиту». Аналогічною ситуація була і в Угорщині, адже деконсолідація демократії розпочалася в ній з 2010 р., коли правоконсервативна партія «Фідес» В. Орбана здобула конституційну більшість у Державних

зборах (парламент країни).

Саме з цього часу політична система Угорщини почала суттєво змінюватися. У 2010 р. був прийнятий новий «Закон про засоби масової інформації в Угорщині», який суттєвим чином посилив цезуру та обмежував їх свободу. Відповідно до закону була утворена Національна рада з питань засобів масової інформації та комунікацій, основне призначення якої контроль за їхньою діяльністю. В 2012 р. була прийнята нова Конституція, ініціаторами якої була партія «Фідес» і В. Орбан. Перш за все була змінена назва держави з «Угорська Республіка» на «Угорщина», оскільки, на думку лідерів «Фідес» попередня назва асоціювалася з комуністичним минулим. Нова Конституція Угорщини порушила баланс сил в системі стримувань і противаг за рахунок зменшення повноважень Конституційного суду та збільшуючи їх для виконавчих органів влади, в тому числі у контексті контролю діяльності парламенту та

судових органів влади [15; 17].

Після внесення змін до Конституції був видозмінений виборчий закон, яким встановлювалася змішана виборча система: 106 депутатів обираються за мажоритарною системою відносної більшості, а 93 за пропорційною системою закритих партійних списків (кількість народних депутатів відповідно до нової конституції була зменшена з 386 до 199), надається право голосу угорцям-нерезидентам, скасовані обмеження щодо явки виборців. А загалом можна сказати, що нова виборча система побудована під партію «Фідес»

В подальшому свою ідеологічну платформу прем'єр-міністр Угорщини В. Орбан, чітко визначив під час проведення щорічного літнього табору в трансільванському місті Байле Тушнад (*Румунія*) в липні 2014 р., де у виступі перед своїми прихильниками зазначив, що «глобальні політичні процеси зумовили необхідність відходу в державному управлінні від ідей «ліберальної

демократії», які не забезпечують сталий економічний розвиток та підвищення рівня життя в Угорщині, замість цього у сучасних умовах угорцям необхідно притримуватися принципу «захисту національних інтересів» [21]. Критикуючи цінності лібералізму, В. Орбан задекларував, що нова держава, яка формується в Угорщині, буде неліберальною демократією. При цьому угорський прем'єр-міністр, назвав прикладами «ідеальних» політичних систем, яких необхідно наслідувати, такі країни як Росія, Сінгапур, Туреччина чи Китай» [21]. А після початку міграційної кризи у 2015 р. політик оголосив кінець епохи «ліберального бла-бла» і перехід Європи до християнського та національного уявлення про політику» [4, с. 74].

Таким чином, політичний курс В. Орбана в Угорщині породив новий політичний термін у Європі – «орбанізація», яка, на думку П. Гладієвського, «передбачає відмову підпорядкування офіційному Брюсселю, посилення державного

управління над інститутами демократії та реформу державного сектора у бік її централізації, звернення до консервативних традицій держави, у той же час основним його недоліком угорські аналітики називають згортання демократичних принципів правління та посилення авторитарних тенденцій, що відзначається міжнародними організаціями, які досліджують рівень демократії у регіоні» [3].

Для виправдання своєї політики В. Орбан активно використовує національну риторику (необхідність внутрішньополітичної згуртованості для захисту від внутрішніх і зовнішніх ворогів) та постійно вирішує кризові явища: у 2010–11 рр. ним було вирішене питання виходу країни із економічної кризи та зупинення девальвації національної валюти, у 2012–2013 рр. відбувалася боротьба проти намагань МВФ та офіційного Брюсселя диктувати умови економічної політики в Угорщині, у 2015–2016 рр. вирішувалося питання боротьби проти міграційної кризи у Європі 2015–2016 рр., у 2017–

2018 рр. відбувався активний опір Уряду В. Орбана на міжнародній арені проти набуття чинності нового українського закону «Про освіту» [1; 4; 15], у 2022–2024 рр. боротьба В. Орбана проти втягування держави у російсько-українську війну і т. д. Слід зазначити, що усі вказані «войовничі» заходи уряду В. Орбана вміло вмонтовані в інформаційно-пропагандистську діяльність та супроводжуються активною підтримкою урядових органів для донесення до населення.

«З позиції сьогодення, – зазначають Грубов В. та Свиначенко В., – можна сказати, що як певна системна політика «орбанізм» позиціонує себе у вигляді 5 – кроків стратегій, які уряд В. Орбана вже частково реалізував, а інші продовжує послідовно втілювати в життя. Йдеться про наступне: 1) прийняття нової Конституції; 2) трудова держава замість ринку; 3) впорядкування еміграційної політики; 4) дотримання національної енергетичної політики; 5) діалог з угорською діаспорою і

стриманість у прикордонних конфліктах [6].

Зазначимо, що політика В. Орбана має на нинішній день домінуючу підтримку в угорському суспільстві, свідченням чого є результати останніх парламентських виборів 2022 р. Особливістю виборчої кампанії 2022 р. було утворення об'єднаної опозиції, ініціатором створення якої був экс прем'єр-міністр Ф. Дюрчань, який програвши парламентські вибори 2010 р. лідеру партії «Фідес» В. Орбану відтоді не залишав спроб отримати реванш. До складу опозиційної коаліції «В єдності за Угорщину» до складу якої увійшли такі політичні партії: «Демократична коаліція», «Рух за кращу Угорщину» («Йоббік»), «Діалог за Угорщину», «Рух Моментум», «LMP – Зелена партія Угорщини», Угорська соціалістична партія [13; 14].

Вагомий вплив на виборчу кампанію мала війна Росії проти України. В. Орбан під час виборчої кампанії позиціонував себе як захисник Угорщини, гарант миру і стабільності, акцентуючи на тому, що

Угорщина здійснює для України гуманітарну допомогу. При цьому він категорично виступав проти надання озброєння і переміщення в Україну зброї через угорсько-український кордон.

За результатами парламентських виборів четвертий раз поспіль (з 2010 р.) перемогу здобув блок «Фідес»/ХДНП, здобувши при цьому дві третини депутатських місць. Результати виборів подано в таблиці 2.

Таблиця 2

**Результати виборів до Державних зборів
Угорщини
3 квітня 2022 року**

Партія / виборчий блок	Одноманда тні округи, к-ть мандатів	Загально - державн ий округ, к- ть голосів (%), к-ть мандатів	Загаль на к-ть мандат ів	Відсото к мандаті в, %
Виборчий блок	88	(53,1 %)	135	67,8 %

«ФІДЕС» / ХДНП		47		
Об'єднана опозиція «В єдності за Угорщину»	18	(35,0 %) 39	57	28,6 %
Партія «Наша Батьківщина»	0	(6,1 %) 6	6	3,0 %
Список німецької національної меншини	0	1	1	0,6 %
Всього	106	93	199	100

Джерело: [13]

Таким чином, перемога партії «Фідес» на парламентських виборах свідчить, що «орбанізм», як офіційна політика Уряду має на нинішній день потужну підтримку в угорському суспільстві. В той же час незадовго після виборів (15 вересня 2022 р.)

депутати Європарламенту підтримали резолюцію про те, що країна під керівництвом В. Орбана стала «гібридним режимом виборчої автократії», посиляючись на ерозію демократії, основних прав і верховенства закону [12].

Список використаних джерел:

1. Бертолон О. Політика Віктора Орбана щодо консолідації влади в Угорщині за період 2010–2018 років. *Регіональні студії*. Випуск 18. Ужгород, 2019. С.73–77.
2. Гайдаєнко П. Між неліберальною демократією і популізмом: мажоритарний авторитаризм у європейському політичному контексті. *Політичне життя*. 2024. № 1. С. 63–68.
3. Гладієвський П. Польська «Орбанізація»? URL: <http://zbruc.eu/node/45100/> (дата звернення 29.05.2024).
4. Григор'єв О. Демократична перспектива Угорщини: проекція на реформи В. Орбана та партії «Фідес» (2010–2018). *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22*.

Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. 2018. Випуск 24. С. 72–77.

5. Григорєв О. Дефекти демократії Польщі: неліберальна інституціоналізація 2015–2018 років. *Науковий журнал «Політікус»*. 2018. Випуск 5. С. 51–55.
6. Грубов В., Свинаренко В. Угорський «орбанізм» як виклик європейській солідарності. URL: <https://visnukpfs.dp.ua/index.php/PFS/article/view/1108/1530> (дата звернення 29.05.2024).
7. Гурієв С., Трейсман Д. Спін-диктатори. Як змінюється обличчя тиранії в XXI столітті. К.: Видавництво Букшеф, 2023. 432 с.
8. Застава І. Концепт неліберальної демократії в політичній науці. URL: <file:///D:/Downloads/3342-Article%20Text-7025-1-10-20150703-1.pdf> (дата звернення 29.05.2024).

9. Романюк О. Що таке «дефектні демократії» і якими вони бувають. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2017. № 2. С. 114–123.
10. Кадук Н. Концептуальні засади неліберальної демократії. *Регіональні студії*. 2019. № 18. С.16–19.
11. Крастев І. Антиліберальна революція у Східній Європі. URL: <https://zbruc.eu/node/79307> (дата звернення 29.05.2024).
12. Кудрін Ф. Європарламент постановив, що Угорщина більше не може називатись демократією. URL: <https://tyzhden.ua/News/255696> (29.05.2024).
13. Остапеч Ю., Радько А. Вплив парламентських виборів в Угорщині 2022 року на акторний склад та конфігурацію партійної системи. *Регіональні студії*. 2023. № 32. С. 81–86.

14. Остапець Ю., Мартинкович М. Характеристика партійного ландшафту країн Європейського Союзу за результатами парламентських виборів 2022 року. *Регіональні студії*. 2023. № 33. С. 82–93.
15. Що таке неліберальна демократія і як її запроваджують в Угорщині? URL: <https://zakarpattya.net.ua/News/187840-ShCHO-take-neliberalna-demokratiia-i-iak-ii-zaprovadzhuiut-v-Uhorshchyni> (дата звернення 29.05.2024).
16. Huntington S. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Samuel P Huntington. Oklahoma: University of Oklahoma Press, 1991, 384 p.
17. Marušiak J. *Change of Political Landscape in Central Europe since 2010. Discourse and Politics*. Edited by Dejana M. Vukasović and Petar Matić. *International Thematic Collection of Papers*. Book

8. Belgrade: Institute for Political Studies, 2019. pp. 237–253.
18. Merkel W. Embedded and Defective Democracies. Democratization. 2004. Vol. 11, No. 5. P. 33–58.
19. Merkel W., Croissan Formale Institution und informale Regeln in defekten Demokratien . Politische Vierteljahresschrift. 2000. Bd. 41. № 1. S. 3–30.
20. Nations in Transit. URL: <https://freedomhouse.org/report/nations-transit> (дата звернення 29.05.2024).
21. Orbán V. A munkaalapú állam korszaka következik. 2014. URL: https://www.kormany.hu/hu/a-miniszterelnok/beszedekek-publikaciok-interjuk/a-munkaalapu_allam-korszaka-kovetkezik [дата звернення: 29.05.2024]
22. Puhle H.J. Democratic Consolidation and “Defective Democracies”. Facultad de Derecho

Universidad Autónoma de Madrid,
Estudio/Working Paper 47/2005. URL:
[www.uam.es/centros/derecho/
cpolitica/papers.htm](http://www.uam.es/centros/derecho/cpolitica/papers.htm) (дата звернення
29.05.2024).

Наукове видання

**ПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ СУЧАСНОСТІ:
ГЛОБАЛЬНИЙ ТА РЕГІОНАЛЬНІ ВИМІРИ**

Збірник матеріалів

*V Міжнародної науково-практичної
конференції*

(м. Івано-Франківськ, 25-26 квітня 2024 року)